

13.774/
8

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

STRINDBERG
EGY
LÉLEK FEJLŐDÉSE

LEGENDÁK

FORDITOTTA
MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA
B U D A P E S T
ERZSÉBETKÖRUT 14.

LEGENDÁK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

STRINDBERG ÁGOST
EGY LÉLEK FEJLŐDÉSE

VIII.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

STRINDBERG ÁGOST
EGY LÉLEK FEJLŐDÉSE
LEGENDÁK

A SVÉD EREDETI HARMADIK KIADÁSÁBÓL
FORDITOTTA

MIKES LAJOS

BUDAPEST
DICK MANÓ KIADÁSA

MINDEN JOG FENTARTVA

13.774/8

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatásvezetői Osztály
1923. 61. sz.

A FORDÍTÓ BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSE

A *Legendák* — az önéletrírás nyolcadik kötete — közvetlen folytatása a hetedik kötetnek, az *Infernó*-nak, és nélkülül meg sem érthető. Tele van célzással, vonatkozással az *Infernó*-ban leírt élményekre és azok színhelyeire, úgyhogy az olvasó jól teszi, ha, mielőtt belefog a *Legendák* tanulmányozásába, végigolvassa újra az *Infernó*-t. A legfontosabb vonatkozásoknál jegyzetekkel is utalok az *Inferno* megfelelő helyeire; de azért annak számára, aki teljesen meg akarja érteni Strindbergnek ezt a könyvét, megismétlem még egyszer azt a tanácsomat, hogy az *Infernó*-n keresztül igyekezzék magába fogadni azt a sok megrázó és fölemelő szépséget, amellyel egy nagy vívódó és szenvedő lélek őszinte gyónása kínálja őt ebben a kötetben is, különösen a kötet második részében, a *Jákob viaskodása* című töredékben, amely az egész nagy önéletrírásnak ha talán nem is a legszebb, de mindenestre a legmeghatóbb részlete.

Az *Infernó*-hoz írt bevezető megjegyzés tájékoztatja az olvasót az *Infernó*-válság korszakáról, amelybe szervesen beletartozik még a *Legendák* korszaka is.

Ehelyütt csak azt jegyzem meg még, hogy a *Legendák* az 1897. és az 1898. esztendőnek a története. Az első részt Párisban írta meg Strindberg 1897 októberében, a második részt Párisban kezdte és Lundban fejezte be 1898 áprilisában.

Budapesten, 1922 husvéthetében.

A fordító.

STRINDBERG ÖNÉLETÍRÁSA

EGY LÉLEK FEJLŐDÉSE

Fordította :

MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA.

A kilenckötetes önéletírásból megjelent az első nyolc kötet. Az utolsó kötet sajtó alatt van. A kilenc kötet sorrendje a következő:

I. A CSELÉD FIA (1849—1867). *Második kiadása* megjelent.

II. A FORRONGÁS ÉVEI (1867—1872).
Megjelent.

III. A VÖRÖS SZOBÁBAN (1872—1875).

Megjelent.

IV. A SZERZŐ (1877—1886).

Megjelent.

V. VALLOMÁSOK (1875—1888).

Harmadik kiadása megjelent.

VI. EL EGYMÁSTÓLI (1892—1894).

Megjelent.

VII. INFERNO (1894—1897).

Megjelent.

VIII. LEGENDÁK (1897—1898).

Megjelent.

IX. EGYEDÜL (1899—1900).

Sajtó alatt.

STRINDBERG DRÁMAI MUNKÁI

FORDITOTTA

MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA

ELSŐ SOROZAT

- I. AZ APA. — JULIA KISASSZONY. —
A PAJTÁSOK. (Sajtó alatt.)
II—III. TIZ EGYFELVONÁSOS. (Sajtó alatt.)
IV. MÁMOR. — HATTYÚVÉR. (Megjelent.)
V. HALÁLTÁNC (I—II. rész). Sajtó alatt.
VI. ÁLOMJÁTÉK. (Sajtó alatt.)

*

STRINDBERG ELBESZÉLŐ MUNKÁI

FORDITOTTA

MIKES LAJOS

DICK MANÓ KIADÁSA.

- I—II. HÁZASODJUNK! (Sajtó alatt.)

LEGENDÁK

EGY LÉLEK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

(1897—1898)

AKIK TESTVÉREIM A BAJBAN,

azoknak ajánlom ezt a könyvet és egyidejűleg elnézésüket kérem a bűnös indiszkrécióért, amelyet becsületes szándékkal és dicséretes célból elkövettem benne.

Az ő dolguk, hogy fölmentenek-e vagy elítélnék; énnekem csak az a kötelességem, hogy bocsánatot kérjek tőlük, ha netán fájdalmat okoztam.

A szerző.

ELSŐ RÉSZ

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I.

A MEGSZÁLLOTT ÖRDÖGÜZŐ.

Az Erinnysektől űzötten, végül, 1896 december havában, azon vettem észre magam, hogy rab vagyok Lundban, ebben a svédországi kis egyetemi városkában. Székesegyház köré zsúfolódó kispolgári házak, palotaszerű egyetemi épület és könyvtár: a civilizáció oázisa a nagy délsvéd síkságon.

Kénytelen vagyok megcsodálni azt az agyafúrt találékonyságot, amely ezt a helyet választotta ki számomra börtönül. Mert Skóne „benszüllöttei“ mindenbizonynal nagyrabecsülik a lundi egyetemet, de a magamfajta északi ember szemében az a tény, hogy itt kell tengődnöm, azt jelenti, hogy lejtőre jutottam és lefelé zuhanok.

Aztán meg: rám nézve, aki jóideje a negyedik X-et taposom, húsz év óta nős ember vagyok és megszoktam a rendes családi életet, megalláztatás, száműzetés az, hogy diákok, legényemberek társaságára vagyok utalva, akik kicsapongó kocsmái életet folytatnak és ellenzéki gondolkodásmódjukért többé-kevésbé rováson vannak az egyetem apai tekintélyei előtt.

Noha kortársa és valaha pajtása a tanároknak, akik most immár megtagadnak, kénytelen vagyok a diákok társaságát keresni és ekkép az ellenség szere-

pét vállalni szemben az öregekkel és a megállapodott tekintélyű társadalmi körökkel.

Lecsúsztam: ez a találó kifejezés. És vajjon miért? Azért, mert nem voltam hajlandó alávetni magam a társadalmi élet törvényeinek és a családi rabszolgaságnak. Szent kötelességemnek tekintettem a harcot egyéniségem megóvásáért, legyen bár akár jó, akár rossz ez az egyéniség.

Ki vagyok közösítve, rossz szemmel néznek rám, az apák és anyák átkoznak, mert elcsábítom az ifjúságot; olyan helyzetben vagyok, mint a hangyabolyba keveredett kígyó, annyival is inkább, mert pénzzavarban vagyok és így a várost nem hagyhatom el.

Pénzzavarban! Ez a sorsom immár három év óta, és nem tudom megmagyarázni, hogy van az, hogy minden forrásom elapadt, miután minden készletemet kimerítettem. Huszonnégy színdarabot irtam s most valamennyi sutba került és egyiket sem játsszák többé. Ugyanannyi regényem és novellám van, és egyik sem jelent meg új kiadásban. Hiába próbáltam és még mindig hiába próbálok kölcsönt szerezni. Miután eladtam már mindent, ami az enyém volt, az inség végül arra kényszerített, hogy eladjam azokat a leveleket is, amelyeket az évek során át kaptam, vagyis eladjam másoknak a tulajdonát!

Oly világosan érzem, hogy e mögött a változatlan szegénység mögött valami különös szándék lapang, hogy végül belenyugszom, mint vezeklésnek az alkatrészébe, és nem is igyekszem tovább küzdeni ellene.

Én magam, független író létemre, nem törődöm a pénztelenséggel, de az a tény, hogy nincs módom gyermekeim ellátásáról gondoskodni, tisztára becstelenség.

Legyek hát becstelen! Borítson el a gyalázat!

Nyeljen el ez a pokol! Mégsem engedek annak a kiséntésnek, hogy életemmel fizessek az álbecsületért!

Mindenre készen, elhatározom, hogy fenékgig ürítem annyi keserű megaláztatás közül a legkeserűbbeket is. Ide figyeljeteK hát, mikép folytatódnak bűnhödéseM szenvedéseI!

Egyik éjszaka arra ébredék, hogy jó módú családokból való jólnevelt ifjak macskazenével tisztelnek meg a tornácomon. Ugy fogadom, mint jól megérdemelt tüntetést, és meg se moccanok.

Butorozott lakást akarok bérelni. A bérbeadók áttetsző ürügyekkel nem-et mondanak, és nyíltan arcomba vágják az elutasító választ. Látogatóba megyek és seholsem fogadnak. Ezek csak apróságok!

Ellenben mint az ostorcsapás, úgy éri lelkemet az a felséges irónia, amely ifjú barátaim öntudatlan viselkedésében nyilvánul, amikor azzal akarnak bátorságot önteni belém, hogy nem győzök magasztalni irodalmi pályafutásomat: „milyen termékeny fel szabadító gondolatokban“, stb., stb.! És én nemrégiben a szemétdombra hajítottam ezeket az úgynevezett gondolatokat, úgyhogy ezeknek a nézeteknek a hirdetői most immár ellenfeleimmé lettek! Hadat viselek régi én-em ellen, és miközben barátaimmal és egykori elvtársaimmal harcolok, saját magamat terítem le.

Ez jól meg van rendezve; s drámai szerző létemre kénytelen vagyok megcsodálni ennek a tragikomédiának nagyszerű kompozícióját.

Valóban: pompás jelenet!

A helyzet azonban az, hogy ebben az átmeneti korszakban, ahol kereszteződnek és összegabalyodnak a régi és az új nézetek, nem igen veszik számba a magamfajta régi embert, nem figyelnek túlságos komolyan az okoskodásomra, hanem inkább azt kér-

dezgetik tőlem, mi az ujság a gondolatok világában.

Megnyitom a kérdezősködők számára Izisz templomának az előcsarnokát és megjósolom, hogy közeledőben van az okkultizmus. Erre aztán dühösen nekem esnek és lekaszabolnak ugyanazokkal a fegyverekkel, amelyeket húsz éven át én magam kovácsoltam a babona és a miszticizmus ellen.

Mínthogy ezek a viták mindig kis kávéházakban folynak le, a szülő levének mértéktelen fogyasztása közben, kerüljük a hevesebb összeszólalkozásokat, és hozzászokom ahhoz, hogy csak tényeket és valóban megtörtént dolgokat mondjak el, a felvilágosult szkeptikus álarcát öltve magamra. Azt igazán nem lehet mondani, hogy az ember idegenkedik mindentől, ami új; ellenkezőleg; de az ember konzervatívvá lett, mínthogy arról az ideálról van szó, amelyet küzdelemmel harcolt ki magának; és nincs kedve cserbenhagyni a lobogót, még kevésbé megtagadni azt a hitet, amelyet vérkeresztséggel drágán fizetett meg. Az a kötelességem tehát, hogy áthidaljam a naturalizmust és a szupranaturalizmust, amennyiben azt hirdetem, hogy az utóbbi kifejlődése csak az előbbinek.

Evégből úgy állítom fel a problémát, hogy — mint az imént jeleztem — természetes és tudományos megoldását kell megkeresni mindazoknak az érthetetlen tüneteknek, amelyek ránk támadtak. Kettészelem egyéniségemet és a világ felé a naturalista okkultistát mutatom, de bensőmben megóvom és ápolom a felekezetnélküli vallás csiráját. Gyakran túlsúlyra kerül bennem ekközben az exoterikus szerep; kettős természetemet annyira összekeverem, hogy nevezhetek is ujonnan szerzett hitemen, s ez aztán hozzájárul ahhoz, hogy elméleteim besurranhatnak a legmaikrancosabb lelkekbe is.

A december renyhén és szörnyű komoran telik

a sötétszürke, füstös égbolt alatt. Noha Swedenborg felvilágosított szenvedéseim mivoltáról, képtelen vagyok rá, hogy egyszerre belegörnyedjek a hatalmak igájába. Ágaskodni kezd újra az a hajlamom, hogy ellenvetéseket tegyek, és az igazi okot még mindig magamon kívül akarom megtalálni az emberek gonoszságában. Minthogy éjjel-nappal „elektromos áramok” ostromolnak, amelyek összeszorítják mellemet és belenyilálnak a szívembe, otthagynom kínzó-kamarámat és elmegyek a vendéglőbe, ahol barátaimmal találkozom. Minthogy félek a kijózanodástól, szakadatlanul iszom; ez az egyetlen módja annak, hogy éjjel aludni tudjak. De az undor és a szégyenkezés, kapcsolatban a békétlen nyugtalansággal, arra kényszerít, hogy változtassak ezen a szokásomon, és egypár este az antialkoholisták kávéházába: „A kék szalag”-ba megyek. De megijedek a társaságtól, amelyet ott találok. Kékes-sápadt, elkínzott ábrázatok, barátságtalan, gonosz szemek, és oly hallgatás, amely nem Istennek a békéje.

Mikor minden meggyülemlik a fejem fölött, a bor áldás és az önmegtartóztatás büntetés. És visszatérek a félig józan vendéglőbe, anélkül, hogy túllép-ném ott a megengedett határt, miután teaestéssel büntettem meg magamat.

Közeledőben van a karácsony, és én a gyermekek ünnepét hűvös keserűséggel várom, amelyet alig tisztelhetnék meg a rezignáció szóval. Hat év óta végig kellett mindent szenvednem és most készen állok mindenre.

Egyedül vagyok és szállodában! Hiszen régóta ez az a lidércnyomás, amely rám nehezedik, annyira, hogy meg is szoktam már. A dolognak olyan színe van, mintha nem kerülhetnék el semmit abból, amit utálok.

Időközben meghittebbre vált a viszony köztem

és baráti köröm közt, úgyhogy a szívek kezdenek megnyíltni előttem. A valóság az, hogy az utóbbi hónapokban sok mindenféle történt... U-ugy?

Sok mindenféle szokatlán és váratlan dolog...

— Ugyan mi?

Elmondják, hogy a lázadozó ifjú csapat feje, a legszabadabb szabadgondolkodó, miután nemrég hazakerült egy alkoholista számára berendezett gyógyítóintézetből és józansági fogadalmat tett, most annyira megtért, hogy tisztára...

— Nos?

— Hát bűnbánó zsolozsmákat zengedez.

— Hihetetlen!

Valóban, ez a fiatalember, aki nem közönséges értelemmel volt megáldva, egyelőre tönkretette kilátásait azzal, hogy hevesen támadta az egyetemen uralkodó felfogásokat, beleértve az erős italokkal való visszaélést is. Mikor a városba érkeztem, egy kissé félrevonulva élt, józansági fogadalmát követtezteben, de azért ő volt az, aki kölcsön adta nekem *Swedenborg: Arcana Coelestia*-ját*) amelyet otthonának könyvei közül szedett elő. És most emlékszem rá, hogy miután belekezdtem a munka olvasásába, kifejtettem előtte Swedenborg elméleteit és azt tanácsoltam neki, hogy olvassa a prófétát, hogy megvilágosodjék; de ő rémült mozdulattal félbeszakított.

— Nem! Nem akarom olvasni! Most még nem! Majd később!

— Félsz tőle?

— Egyelőre félek!

— De hát olvasd csak úgy, mint irodalmi furcsaságot.

— Nem!

*) Lásd az *Inferno* (Egy lélek fejlődése, VII.) 196. oldalát.
A fordító.

Eleinte azt hittem, hogy tréfált, de utóbb meggyőződtem róla, hogy nagyon is komolyan beszélt.

Ugy látszik tehát, hogy általános ébresztő riasztja fel az egész világot, úgyhogy nekem sem kell tovább véka alá rejteni, hogy mi van velem.

— Mondd csak, öregem, tudsz éjjel aludni?

— Nem a legjobban! Tudod, mikor ébren fekszem az ágyban, elvonul előttem egész mult életem; minden ostobaság, amit elkövettem, minden bajom és szerencsétlenségem, de elsősorban az ostobaságaim. S mihelyt véget ér a felvonulás, nyomban újra elülről kezdődik.

— Szóval te is!

— Hogy-hogy én is?

— Igen, te is! Ez korunknak a betegsége! Az Uristen malldmának nevezik.

Az Isten szó hallatára elvigyorodik és így felel:

— Igen, komikus időben élünk; tótágast áll a világ.

— Vagy megkezdték munkájukat újra a hatalmak!

A karácsony elmúlt. Asztaltársaságom a szünidőre szétszóródott Lund környékén. Egy szép reggel beállít hozzám orvosbarátom, a pszichiáterem, s levelet mutat költőbarátunktól, amelyben meghív bennünket szülői házába, a várostól pár mérföldnyire lévő birtokára.

Nincs kedvem a kiránduláshoz, mert utálok minden utazást.

— De boldogtalannak érzi magát.

— Mi baja neki?

— Álmatlanság gyötri; tudod, megint lumpolt...

Azt hozom fel ürügyül, hogy sürgős munkám van, s a kérdést egyelőre nem döntjük el.

Délután újabb levél azt jelenti, hogy a költő beteg és orvosi tanácsot kér barátjától.

— Mi lehet ez?

— Ideges, neuraszténias, és azt képzei, hogy üldözik...

— Démonok?

— Nem éppen, de mindenesetre...

Az az érzés, hogy testvérem akadt a bajban, felébreszti bennem az akasztófahumort, és úgy döntök, hogy együtt utazom az orvossal.

— Készüljünk hát; te gondoskodik majd az orvosságról, én meg az ördögűzésről.

Egyébként azt gondolom, hogy ezt a kénjutazást belekapcsolom majd kirándulásaimba Skóne tanulmányozására.

Mihelyt megállapodtunk, csomagolok az utitáskámba, és amikor lefelé megyek a szálloda lépcsőjén, váratlanul megszólít egy ismeretlen nőszemély:

— Bocsánat, Norberg doktorhoz van szerencsém?

— Nem! Nem az vagyok, — válaszolom nem éppen udvariasan, abban a hiszemben, hogy valami lotyóval van dolgom.

— Kérem, uram, nem mondhatná meg, hány óra van?

— Nem!

És faképnél hagyom.

Bármennyire jelentéktelen volt is ez az epizód, mégis nyugtalanító hatással volt rám.

Este megálltunk egy faluban, hogy ott töltsük az éjszakát. Alig értem fel szobámba az első emeletre és alig szedtem rendbe magam egy kicsit, megkezdődik fejem fölött a megszokott lárma: bútorokat tologatnak ide-oda és tánclépéseket hallok.

Ezúttal nem érem be a gyanúval, hanem pajtásom társaságában felkapaszkodom a padlás lépcső-

jén, hogy megbizonyosodjam a dologról. De odafönt semmit sem találunk, mert szobám fölött senkisémm lakik a tető alatt.

Miután egész éjszaka rosszul aludtunk, folytatjuk az utazást és egypár óra múlva ott vagyunk a költő szülői házában, aki úgy él itt, mint a vallásos szülőkhöz, egy derék, becsületes emberpárhoz, megtért tékozló fiú. A nappal sétálgatva telik el a szép vidéken, ártatlan beszélgetés közben, s mikor leszáll az est, leírhatatlan békességgel tölti meg a házas környezetet, amelyben az orvos meg én sehogysem találjuk a helyünket, az orvos még kevésbé, mint én, mert atheista.

Késő este visszavonulunk a szobába, amelyet az orvosnak meg nekem kijelöltek. Mikor valami olvasnivalót keresek, *Rydberg Viktor: Középkori mágiá*-ja kerül a kezembe. Mindig ez az író,*) akit elkerültem, amíg élt, s aki üldöz most a halála után!

Lapozgatok a könyvben s megakad a szemem azon a helyen, ahol az *Incubusok*-ról és *Succubusok*-ról**) van szó. A szerző nem hisz effélékben és nevetségessé teszi az ördögökben való hitet.

Én azonban nem tudok nevetni; az olvasmány megbotránkoztat, de megnyugszom abban a gondolatban, hogy most már valószínűleg a szerző is megváltoztatta véleményét!

Az ilyen barátságtalan és mágiás dolgok olvasása azonban nem alkalmas arra, hogy elaltasson, és érzem, hogy idegeim kezdenek nyugtalanzkodni. Ennélfogva azt az indítványt, hogy menjünk ki mind a hárman együtt az árnyékszékre, úgy fogadom, mint üdvös szórakozást és higiénikus készülődést az éjszakára, amelytől rettegek.

*) Lásd az *Inferno* 129. oldalát.

**) Koboldok és manók.

A fordító.

A fordító.

Lámpással fölszerelve, nekivágunk az udvarnak, hol a dérütött fák vázai a felhős ég alatt recsegnek-ropognak a szeszélyesen ingerkedő szélviharban.

— Azt hiszem, gyerekek, hogy félték a saját árnyékoktól, — nevet az orvos megvetően.

Egyikünk sem felel, mert a rohamozó szél mindenáron fel akar bennünket fordítani, gáncsot vet, belekap a hajunkba, felkapja a kabátunk szárnyát.

Mihelyt a kitűzött célhoz érkezünk, az istálló mellé és a szénapadlás alá, láрма fogad bennünket a fejünk fölött, még pedig — különösmód — ugyanaz a láрма, amely üldöz már egy félesztendő óta.

— Figyeljete csak! Hallotok valamit?

— Hogyne, emberek vannak odafönt és etetik az állatokat! — felelte a költő.

Nem akarom a tényt kétségbevonni, de mért támad a láрма éppen abban a pillanatban, amikor én belépek? És mért jelentkezik mindenütt ugyanazokban az akusztikai formákban? Föltétlenül kell lenni valakinek, valaki láthatatlannak, aki ezt a macska-zenét rendezi számodra, és hallucinációról szó sem lehet, mert a többiek is ugyanazt a fizikai benyomást érzelik.

Viisszatérünk a hálósobába, de a nyugalomból nem lesz semmi. A költő, aki egész nap nyugodtan viselkedett s alkinek a szülők egy padlás-szobát jelöltek ki éjszakára, elkezd nyugtalankodni és végül megvallja, hogy nem mer egyedül aludni, mert lidéronyomás nehezedik rá.

Átengedem neki a fekvőhelyemet, és kapok helyette a szoba mellett egy nagy termet, amelyben roppant nagy ágy van.

A fűtetlen terem, gördülő függönyök nélkül és csaknem bútorozatlanul, nyomasztó hatással van rám, amelyet egyre fokoz a nedves hideg is.

Valami könyvet keresek, hogy legyen mivel el-

szórakoznom, és egy kis asztalkán ráakadok a bibliára Gustave Doré illusztrációival, meg egy csomó imakönyvre. Ez eszembe juttatja, hogy betolakodtam ebbe a vallásos otthonba, hogy az otthon tékozló fiának a barátja és az ifjuság csábítója vagyok. Mennyire megalázó szerep ez egy negyvennyolc esztendő férfi számára! Mennyire lealacsonyító!

És megértem a fiatalember szenvedését, aki éretnyes és jámbor emberek közé bezárva rosszul érzi magát. Ugyanúgy kínlódhat, mint az ördög, amikor végig kell hallgatnia a misét. És engem bizonyára azért hívtok meg ide, hogy elűzzék a démont a démonnal; azért jöttem ide, hogy beszennyezzem ezt a tiszta levegőt és ilymódon beszívhatóvá tegyem, mert a fiatalember másképp nem bírja ki.

Miközben efféléket gondoltam, lefeküdtem az ágyba. A szent alvás volt régebben végső, megbízható menedékem, amelynek könyörületessége sohasem fogyatkozott meg. De most éjszaka ez a vigasztalóm is cserben hagyott, és a homály ijesztget.

Ég a lámpa, és csend van a vihar után. Egyszerre csak valami ismeretlen zümmögő hang vonja magára figyelmemet s felriaszt álmos kábultságomból. És észreveszem, hogy fönt a teremben egy rovar röpköd ide-oda. De nem győzök csodálkozni rajta, hogy a fajtáját nem ismerem, noha otthonos vagyok az entomológiában és büszke vagyok rá, hogy jól ismerem Svédország valamennyi kétszárnyúját. És ez a rovar nem lepke, nem szövőpille és nem is molyféle, hanem légy, fekete, hosszúkás légy, csak hogy olyanforma zümmögő hangot ad, mint a gubacsdarázs vagy az éjjeli lepke. Fölkelek, hogy vadásszak rá. Légyvadászat december végén! A rovar eltűnik.

Készülök bebújni újra a takarók közé, hogy továbbfolytassam elmélkedésemet.

De egyszerre csak felröppen párnacihám alól az

átkozott teremtés, és miután elvitte magával ágyamból a nyugalmat és a meleget, elkezd össze-vissza röpködni. Szabadjára hagyom, minthogy bizonyos vagyok benne, hogy nemsokára elcsipem a lámpa mellett, mert a láng oda fogja csalni.

Ez a pillanat nem sokáig várat magára, s mielőtt a légy bejutott a lámpaernyő alá, egy szál gyufával megpörkölöm a szárnyait, úgyhogy a béke megháborítója ellejti haláltáncát, azután ott marad elterülve a hátán élettelenül. Szemügyre veszem és megbizonyosodom róla, hogy csakugyan ismeretlen kétszárnyú, két centiméter hosszú, fekete rovar, két lángvörös pettyel a szárnyain.

Mi volt ez? Nem tudom. De másnap alkalmat nyujtok rá a többieknek is, hogy megerősítsék a halott légy létezését.

— Boszorikány! — veti oda a költő.

— Akit elevenen megégettek!

Közben azonban, az autodafé végrehajtása után, álomba merültem.

Éjfél tájban nyöszörgésre és fogcsikorgatásra ébredek, amely a szomszédszobából hangzik ki. Gyermyát gyujtok és átmegyek oda. Orvosbarátom féltésével kivetette magát az ágyból, és száját eltátva, borzalmas rángások közepette hánykolódik; egy szóval látom rajta a nagy hisztériának összes tüneteit, amint Charcot leírta tanulmányában, még pedig annyira, hogy az úgynevezett megszállottságnak tipikus példája. És ez a kiváló eszü és jószívü férfi, aki nem vétkesebb másoknál, akinek jól fejlett a testalkata, szabályos és kellemes az arca, annyira el van torzulva, hogy a középkori ördög képmásához hasonlít.

Rémülten fölébresztem.

— Álmodtál valamit, öregem?

— Nem! Lidéromlás nehezedett rám!

— Incubus!

— Szavamra, azt hiszem! Valaki összeszorította a tüdömet. Olyanformán, mint . . . az *angina pectoris*-nál. *)

Egy pohár tejet adok neki; szivarra gyújt, én pedig visszamegyek a termembe.

De most aztán vége az alvásomnak. Amit láttam, nagyon is félelmes látvány volt, és a pajtásaim reggelig folytatják viaskodásukat a láthatatlanokkal.

Reggelinél találkozunk, és nevetünk az éjszaka eseményein. De a házigazdánk nem nevet. Ezt válaszos gondolkodásmódjának tulajdonítom, amely arra tanítja őt, hogy becsülje meg a rejtett hatalmakat.

Az a fonák helyzet, amelyben vagyok egyfelől az öregek között, akiknek igazat adok, másfelől a fiatalok között, akiket nincs jogom elítélni, arra készítet, hogy sürgessem az elutazást.

Mikor felállunk az asztaltól, a ház ura közli az orvossal, hogy szeretné vele külön megvizsgáltatni magát, és kettesben visszavonulnak egy félórára.

— Mi baja az öregnek?

— Nem tud aludni! Éjjelente heves szívdobogása van . . .

— Neki is! Az igazlelkű és jámbor halandónak! Akkor hát járványról van szó, amely nem kímél meg senkit sem.

Nem akarom eltitkolni, hogy ez a tényállás új erőt önt belém, s nyomban hatalmába keríti lelkemet a lázadás régi szelleme és a kételkedés. Kihívni a démonokat, dacolni a láthatatlanokkal és végül legigázni őket! Ezzel a jelszóval búcsúztam ettől a vendéglátó családtól, hogy belekezdjek tervbevetett skónei kirándulásaimba.

*) Mellszorulás.

Aznap este, Höganäs városába érkezve, a szálloda nagy éttermében vacsorázom egy újságíró társaságában. Mihelyt helyet foglaltunk, megkezdődik fejem fölött a szokásos láрма. Hogy biztosítsam magam megfigyelésemnek a fogyatékosága ellen, megkérem az újságírót is, hogy írja le, mit hall, és ő megerősíti a tünemény valóságát.

Mikor vacsora végeztével kimentünk, az az ismeretlen nőszemély, aki Lundban elutazásom előtt megszólított, ott állt teljesen mozdulatlanul a bejáró alatt és megvárta, amíg én a kíséreléssel együtt elhaladtam előtte.

Rögtön elfelejtem a démonokat és a láthatatlanságokat, és föléled bennem újra az a gyanú, hogy látható ellenségek üldöznek. De a következő pillanatban magam megcáfolom ezt a föltevést, mert eszembe jut váratlan látogatásom a malmöi cipésznél,*) meg az, ami múlt éjszaka történt, mikor kimentünk az istálló mellé, ahol szó sem lehetett előre megfontolt cselszövekről.

Belém harapnak újra a borzalmas kételyek, kivájják agyvelőmet, felforrallják a véretem és életundorral telítenek.

De az éjszaka olyan meglepetést tartogatott számomra, amely rémesebb volt, mint az utolsó pár nap együttvéve.

Kimerülten az utazástól, tizenegykor lefekszem. A szállodában minden csendes; lármának nyoma sincs. Nekiibátorodom és mély álomba merülök; de egy félóra múlva láрма és dörömbölés ébreszt föl, amely az enyém fölött lévő szobából hallatszik. Legálább húsz fiatalember lehet ott: énekelnek, dobognak a padlón és székeket tologatnak ide-oda.

Ez a vad tobzódás reggelig tart!

*) Lásd az *Inferno* 192. oldalát.

A fordító.

Mért nem megyek panaszra a szállodához? Azért, mert soha életemben nem sikerült elérnem azt, hogy nekem legyen igazam. Minthogy arra születtem és az a végzetem, hogy sohse legyen igazam, végül abbahagytam a panaszkodást.

Reggel tovább akarok utazni, hogy megnézzem Höganäs mellett a köszénbányákat. Abban a pillanatban, mikor belépek a vendéglőbe, hogy kocsit rendeljek, megkezdődik odafönt a rendes boszorkányszombat.

Vallami ürüggyel — nem emlékszem már, mivel — fölmegek az emeletre. Mindössze egy nagy termet találok, amely üres.

Minthogy a bányákat tizenkét óra előtt nem lehet megnézni, elhajtatok egy halászfaluba, amely pár mérföldnyire van észak felé, ahonnan híres a ki látás a Sundra.

Mikor a kocsi áthajt a sorompón a falu előtt, egyszerre csak érzem, hogy a mellkasom hátulról összeszorul, egészen úgy, mintha valaki hátamba nyomná a térdeit. Az illúzió oly tökéletes, hogy hátra is fordulok, mert szemügyre akarom venni a mögöttem ólálkodó ellenséget.

Ebben a pillanatban egy csapat varjú szörnyű káromlásba tör ki és elröpül a ló feje fölött, amely megijed, ágaskodik, a fülét hegyezi és nagy verejtékcseppeket izzad. Rágja a zablát, és a kocsisnak le kell szállni, hogy megnyugtassa az állatot.

Megkérdezem, mért ijedt meg a ló ennyire, de a felleletet kiolvasom a kocsis tekintetéből, amelyet a varjúk felé irányít, amelyek, mint a felhő, kísérnek bennünket még néhány percig. Ez egészen természetes dolog, de gonoszfajtájú, és a néphit szerint rossz előjel!

Két órai út után, anélkül, hogy hasznát vehettem volna tanulmányaimhoz, mert sűrű köd zárta el a

kilátást a Sund fölött, bekocsizunk Mölle falvába. Elhatároztam, hogy megmászom gyalogszerrel a Kul-len előhegységét; eleresztem hát a kocsist és meghagyom neki, hogy várjon rám a vendéglőben, amíg vissza nem jövök.

Miután bebolyongtam a hegyvidéket, visszatérek a faluba és egyenesen a vendéglő felé tartok. De nem tudok tájékozódni, szeretnék hát kérdezősködni a falu valamelyik lakosától. Nincs sehol egyetlen teremtetten lélek se, sem az úton, sem sehol másutt. Kopogok az ajtókon; senkisémet felel. Dél előtt tizenegy órakor az egész faluban, amelynek kétszáz főnyi a lakossága, nem találok egyetlen férfit, egyetlen nőt, egyetlen gyereket, de még egy kutyát se! És a kocsist, a lovat meg a szekeret mintha elnyelte volna a föld. Ide-oda tévelygek az utcákon s egy félóra múlva rábukkianok a vendéglőre. Minthogy bizonyos vagyok benne, hogy ott a kocsisom, megrendelem a reggelit, s miután elfogyasztottam, kérem, hogy szóljanak a kocsisnak.

— Milyen kocsisnak?

— Az enyémnek!

— Nem láttam semmiféle kocsist!

— Nem látott egy pirospejlovas kocsit? Mogorva legény a kocsisa.

— Nem én, a színét se láttam.

— Pedig ide rendeltem a vendéglőbe.

— Akkor bizonyosan a lóváltóban ül a szomszéd csárdában.

A cselédlány megmutatja az utat és én fölkerekedek.

De nem vagyok képes megtalálni a csárdát és eltévedek, úgyhogy nem találok vissza a vendéglőbe sem. És nem látok senkit a világon! Félni kezdek! Félni világos nappal! Ez a falu el van varázsolva!

Nem tudok mozdulni se többé, csak állok egy

helyben, mintha le volnék láncolva. Mi haszna folytatnám a keresést, mikor az ördög játszik bújócskát velem?

Mikor már alig bírok magammal, megjelenik végül a kocsis. Szégyellem éreztetni vele a bosszúságomat; nem kérek magyarázatot sem, hiszen úgyse lennék okosabb tőle.

Visszahajtottunk Höganäsbe, és a szálloda lépcsője előtt a ló egyszerre csak leroskad, mintha valaki ott állt volna az ajtó előtt és ráijesztett volna.

Most aztán tudakozódok a szénbányákba vezető útról, s minthogy ezuttal bizonyos vagyok benne, hogy nem tévesztem el a célt, nekiindulok gyalog az ötperces útnak, amerre utasítottak. Megyek, megyek tíz percig, egy negyedóráig, egy félóráig, egyenesen előre a sík földön, anélkül, hogy csak nyomát is látnám épületeknek vagy kéményeknek, amelyekből arra következtethetnék, hogy valami bánya felé közeledem. A megművelt lapály a végtelebbe húzódik; egyetlen kunyhót se látok, nincs senki, akitől kérdezősködhetném.

Az ördög űzi velem ezt a gonosz tréfát! És megállok, mintha gyökeret vert volna a lábam, vagy mintha megvakultam volna. Egy lépést se tudok tenni se előre, se hátra.

Végül visszatérek Höganäsbe, szobát nyitlatok magamnak és ledőlök pihenni egy pamlagra.

Negyedóra múlva láрма riaszt fel szomorú gondolataimból. Ezúttal szögeket vernek be kalapáccsal. Minthogy a kopogó szellemekben nem igen hiszek, gonoszindulatú embereknek tulajdonítom a dolgot, vagy talán annak, hogy a rendesnél is nagyobb balszerencse üldöz. Csöngetek, kifizetem, amivel tartozom, és kimegyek a pályaudvarra.

Három óráig kell várakoznom! Ez sok, mikor az ember türelmetlen; de nincs más választásom. Mi-

után két órát eltöltöttem már egy padon, egy jól öltözött, csinos nőszemély megy el előttem, hogy belépjen az elsőosztályú váróterembe. A hölgy mozdulataiban és egész lényében volt valami, ami határozatlan emlékeket ébresztett fel bennem. Minthogy kíváncsi lettem rá, hogy néz ki elülről, odafigyelek az ajtóra, hogy szemügyre vehessem a nőt, mikor újra megjelenik majd. Hosszas várakozás után elhatározom, hogy bemegyek a váróterembe.

Odabent senkit sem látok, pedig másik ajtó nincs, amerre ki lehetne jutni a teremből; nincs öltözőszoba sem. És a kettős ablakok lehetetlenné teszik azt is, hogy másmódon szabaduljon az ember a váróteremből.

Megvakultam? Vannak emberi lények, akik meg tudják zavarni más ember látását? Van, aki láthatatlanná tud válni? Csupa megoldatlan kérdés, amely kétségbeejt. Bolond vagyok? Nem, az orvosok azt mondják, hogy erről szó sincsen! Akikor hát van okom csodákban hinni. Elkárhoztam, a pokolban vagyok, ha hihetek Swedenborgnak, és a hatalmak büntetnek, szakadatlanul, könyörtelenül. A felidézett szellemeknek nincs kedvük visszabújni a palackba, amelynek levettem a pecsétjét.

Ugyanaznap este Malmö városában vagyok egy elsőrendű szállodában. Tíz órakor lefekszem. Fél-tizenegykor elkezdenek fát aprítani a folyosón, anélkül, hogy bárki is tiltakoznék ellene; pedig a szálloda előkelő, és tele van utasokkal. Majd táncra kerekednek! Később pedig valami kerékre járó masinát forgatnak... Fölkelek, kifizetem a számlát és elhatározom, hogy folytatom az utazásomat egész éjszaka.

Egyesegyedül a hideg januári éjszakában, fáradtan és kimerülten cipelem az utitáskámat. Az égbolt koromsötéten borul fölém. Egy pillanatig arra

gondolok, hogy legjobb volna belefeküdnöm a hóba és meghalni. De a következő pillanatban összeszedem minden erőmet és befordulok egy sivár mellékutcába, ahol rábukkanok egy igénytelen szállóra. Miután meggyőződtem róla, hogy senkisésem leskelődik utánam, besurranok a szálló kapuján.

Ruhástul végignyúlok az ágyon, azzal a szilárd elhatározással, hogy inkább megöletem magamat, de nem kelek föl.

A házban hallálos a csend, és érzem az édes álom közelledését. Egyszerre csak hallok, hogy valami láthatatlan láb kaparász a mennyezet papírburkolatán. Egér nem lehet, mert a lazán kifeszített papiros meg se rezdül; aztán meg a láb is meglehetősen nagy, mintha nyúlnak vagy kutyának a lába volna!

Amíg meg nem virrad, izzadtságban fürödve várom, hogy a karmok belevájódnak a bőrömbe; de hiába várom, mert maga a rettegés kínzóbb a halálnál.

Mért nem betegszem meg ilyen kínok után?

Mert fenékgig kell ürítenem a szenvedés kelyhét, hogy helyreállítsam az egyensúlyt az elkövetett gonosztettek és a rám mért büntetés között. És valóban különös, hogy mikép bírom viselni a kínokat; dühös örömmel nyeltem őket, hogy végül végezzek velök!

II.

TERJED A VIGASZTALANSÁG.

Átestem az újéven és a számtalan ünnepnapon, s egyszer csak azon veszem észre magamat, hogy egyedül vagyok. Mintha orkán vonult volna át fölötünk: valamennyien szétszóródtak, elsöprődtek, hajótörést szenvedtek. Orvosbarátom bevonult betegen a kórházba. Legyöngülve az iszákosság következtében, anyagi zavarokkal viaskodva, álmatlanságtól tönkretéve, végül valóban „neuraszténiás“ lett. Ez keserves dolog; s a kocsma helyett most a kórházba járok elbeszélgetni egy órahosszáig barátommal. A kávéházban egyedül én iszom, mert három pajtásom józansági fogadalmat tett. A költő elutazott. A fiatal esztétikust, az ethika tanárának fiát, külföldre küldték, hogy megszabaduljon az ifjuság csábítójának (ez én vagyok!) rossz társaságától.

Egy bölcsészdoktor a lábát törte és most az ágyat nyomja.

Ugyanekkor a fiatal kémikus, a haladás híveinek zászlóvivője is megbetegszik és ápolásra szorul, mint neuraszténiás. Álmatlanság, lidércnyomás és szédülés gyötörte.

Mindez a sok szomorúság más mindenfélével egyetemben másfél hónap alatt torlódik össze. És az én helyzetemet az teszi elviselhetetlenné, hogy többé-

kevésbbé mindenért engem okolnak közvetlenül. A megtestesült ördög vagyok, a szememből rontás árad! Még szerencse, hogy a rosszakarat hatalmát és az okkultizmus csalafintáit nem ismerik és eszükbe sem jut ilyesmire gondolni, mert különben agyonvernének.

Tompa, nyomasztó csend borult az egyetem szellemi életére. Senkinek sincs egyetlen új termékenyítő gondolata sem, nem erjed, nem nyüzsög semmi! A természettudományok elnyűtték a transzformista módszert, amely haladással kecsegtetett, és most végelgyengülés halálos veszedelme fenyegeti őket. Senkisémet vitatkozik többé, mert mindnyájan meg-egyeznek a reformtörekvések hiábavalóságában. Nagyon sok illúziót láttak összeomlani, s a nagy felszabadító mozgalom körülbelül általános bomlásba, sőt feloszlásba fulladt bele.

A fiatalság valami újat vár, de még nincs tisztában vele, mi az, amiért sóvárog. Ujat bármi áron, de magábaszállás és visszavonulás nélkül. Előre az ismeretlen felé, bármi legyen is, csak ne is emlékeztessen semmi régre. Szeretnének kibékülni az istennel, de átformált, jobban kifejlődött isteneket akarnak, akik a jelenkor színvonalán állnak, nagylelkűen megértőek, minden kicsinyes előítéllettől mentesek és mámorosak az életörömtől. Sajnos, a láthatatlanok akadékoskodókká lettek és irigylik a halandók megszerzett szabadságait. A bor méreggévált, és megbolondítja az embert, ahelyett, hogy édes látomásokat idézne föl. A társadalmi kötelékekkel rendezett szerelem párviadalnak bizonyul életre-halálra; a szabad szerelem pedig kimondhatatlan és véget nem érő betegségeket vontat maga után, nyomorúságba dönti az otthonokat és áldozatait, gyalázzal tetéztve, kítaszítja az emberi közösségből.

A kísérletező szellem kora lejárt, és a kísérletek

mind negatív eredménnyel végződtek. Annál jobb a jövőendő emberei számára, akik hasznát fognak húzni az üdvös tanulságokból, amelyeket az előcsapat vereségéből meríthetnek, amely sivatagba tévedt és elbukott reménytelen viaskodásában a túlerővel.

Egyedül maradtam, hajótörötten, szírtre dobott roncs az óceánban. És vannak pillanataim, amikor szédülés fog el a kéklő semmi előtt. Vajjon az ég tükrözi-e vissza a tenger szétterített takaróját, vagy a tenger tükrözi az eget?

Menekültem az emberektől és most az emberek menekülnek tőlem. Rég sóvárgott magánosságomban egész sereg démon látogat meg, s mégis, amikor minden rámszakad, kezdem többrebecsülni a legsilányabb halandót a legérdekesebb szellemeknél. De valahányszor elindulok embert keresni, a hosszú esteiken, az egész városban, nem találok senkit, sem odahaza, sem a kávéházakban.

És ekkor, végzetszabta, elkerülhetetlen szegénységemben, a Gondviselés utamba küld egy embert, igen, egy embert, akinek apját régebben megvetettem, részint fogyatékos neveltetése, részint radikális nézetei miatt, amelyek kizárták őt a jobb társadalmi körökből... Most ez a megtorlás: az apát lenéztem, noha gazdag ember volt, s most valósággal kényszerülök rá, hogy megelégedjem a fiával. Itt meg kell jegyeznem, hogy a fiatalembernek éppoly rossz híre van a városban, mint nekem, s éppúgy el van szigetelve, mint én, azért, mert az ifjúság csábítójának a szerepét játssza. És a szerencsétlenség arra bír bennünket, hogy igaz barátságot kössünk egymással.

Meghív, hogy lakjam nálla, előlegezi megélhetésem eszközeit, úgy vigyáz rám, mint betegre, és valóban az üldözés hatása alatt botrányt okoztam egy

szállodában, ahol be akartam törni egy mellettem lévő szobába, mert meg voltam győződve róla, hogy ott találom az ellenségeimet, akik nyugtalanítottak. Ha ott maradok még egy napig ebben a szállodában, beleavatkozott volna a dologba a rendőrség és biztosította volna jövőmet a tébolydában!

Ugyanekkor egy másik fiatalembernek a jelentkezése azt a meggyőződést ébreszti fel bennem, hogy az istenek nem haragszanak rám engesztelhetetlenül.

Ezt a fiatalembert, aki igazi csodagyerek volt, koraérett áttekintője az emberi tudás minden ágának, akit tudós és erkölcsileg kiváló apja jó nevelésben részesített, két esztendővel ezelőtt rendkívül titokzatos betegség támadta meg, amelynek részleteibe engem azért avatott be, hogy megtudja a véleményemet, illetve, hogy saját gyanújának megerősítését hallja tőlem.

Egyszóval, ez a fiatalember, aki mint ifjú tiszta életet élt s a legszigorúbb elveket szívta magába, kedvező körülmények között lép ki az életbe: kortársai dédelgetik és ahol csak megfordul, mindenki megszereti. De egy szép napon olyasmit követ el, amit lelkiismerete határozottan tilt neki. Azóta semmisen sem képes őt megnyugtatni. Hosszú ideig tartó lelkiigýötrödés után megtörik a teste is. Egyidejűleg ijesztően fokozódik lelki válsága. Mindennap megállapítja valami képzelt bajának újabb fejlődését, és végül átéli a halálvergödés gyötrelmeit is. Majd azt hiszi, hogy már meg is halt; úgy rémlik neki, hogy koporsókat szögeznek le a ház valamennyi lakásában. Mikor az ujságot olvassa, — az értelme ugyanis állandóan világos, — azt várja, hogy ráakad saját gyászjelentésére. Egyidejűleg látszólagos feloszlásnak indul a teste és hullaszag árad belőle, amely elriasztja ágyától a környezetét, őt magát pedig borzalommal tölti el. De mintha egész egyénisége is

megváltozott volna, mert a fiatalembert, aki eddigelé úgyszólván vallásos érzületű volt, most kétségek ostromolják.

Az egyik megfigyelése, amely megmaradt emlékezetében, az volt, hogy a körülötte lévőknek mindig viasz-sárga vagy kék volt az ábrázata. És amikor felkelt, hogy szemügyre vegye az utcán járókelőket, úgy rémlett neki, hogy azoknak is egytől-egyig kék az arca. Borzalommal látta továbbá azt is, hogy lent az utcán koldusok, ágrólszakadtak, betegek, bénák, mankón bicegő lábatlan nyomorékok végtelen sora vonult el az ablaka alatt, mintha összetoborozták volna őket, hogy szemlét tartson fölöttük. A betegnek az egész idő alatt az volt a benyomása, hogy annak, amit lát, a realitásához a legkisebb kétség sem fér, de ugyanakkor kénytelen volt mindennek szimbolikus jelentőséget is tulajdonítani. Minden könyv, amelyet kinyitott, közvetlen intelmekkel szólt hozzá. Miután befejezte elbeszélését, megkérdezte tőlem, mit szólok a dologhoz.

— Félig valóság, félig látomások, amelyeket valaki tudatos céllal idézett föl. Élő talány, amelyből önnek kell levonni az erkölcsi tanulságot. De mikép gyógyult meg?

— Igazán nevetséges, de mégis el akarom mondani önnek. Régebben mindig szembehelyezkedtem a szüleimmel, akik fáradhatatlanul ápolták a testemet, lelkemet; de most belehajtottam végül nyakamat az igába, amelyet megkedveltem és amely javamra vált, mert őszinte szeretet szabta ki rám. Ekkép gyógyultam meg.

— És visszaesésnek sohasem volt nyoma?

— Volt! Egyetlenegyszer! De a legenyhébb fajtából. Egyideig jelentéktelen idegesség és álmatlanság bántott, amelyet azonban a legegyszerűbb

orvosi utasítás megszüntetett. De ezúttal nem is volt mit a szememre vetnem.

— És mit rendelt az orvosa?

— Hogy éljek rendesen, éjjel aludjam és tartózkodjam minden kicsapongástól.

— Hiszen ez tisztára a kereszt útja!

Most immár nem vagyok hát többé egyedül, nem vagyok elhagyott; a fiatal tudóst mintha a hatalmak küldték volna hozzám követül, beavathatom őt bátran minden titkomba. És mialatt összehasonlítjuk, amit átéltünk, kölcsönösen támogatjuk egymást a keskeny ösvényen a síralmak völgyében.

Őt is utólérte a megpróbáltatás, noha még fiatal!

Minden ember erőszakosan felriasztódott az álmából!

Általános ébresztésről van tehát szó, de vajjon mi célból?

III. NEVELÉS.

Swedenborg, aki útmutatóm a sötétben, eddigelé csak úgy nyilatkozott meg előttem, mint aki büntet. Az „*Arcana Coelestia*” csak a pokolról beszél és büntetésekről, amelyeket gonosz szellemek, vagyis ördögök hajtanak végre. Vigasztalásról, kegyelemről egy szó sincs benne. Pedig az ördögöt elintézték fiatal koromban, mindenki nevetett rajta, és a véletlen iróniája folytán éppen most készülnek megülni Boströmnek, a filozófusnak, jubileumi emlékezetét, aki lerombolta a poklot és elhamvasztotta az ördögöt. Erre a gondolkodóra fiatalságomban úgy tekintettek föl, mint reformátorra, s most íme sajátmagának a renaissance-ára készülődik az ördög. Besurrant az úgynevezett szatanisztikus irodalom termékeibe, a szépművészetekbe Krisztus mellé, sőt az iparba is. Legutóbb karácsonykor észrevettem, hogy a karácsonyi ajándékok többnyire apró ördögöket és mumusokat ábrázoltak, nemcsak a gyerekjátékok, hanem azok a tréfás tárgyak is, amiket a felnőttek vásárolnak egymásnak, a cukrászholmik, sőt az irodai naptárak is. Él-e még, vagy csak félig reális rémkép, amelyet a láthatatlanok vetítenek elénk, hogy mély benyomással hassanak ránk, és a kereszthez taszítsanak? Erre a

kérdésre nem sikerült még választ találnom, amikor egy borús este elvezetnek egy szobrászhoz, aki szabadgondolkodó és atheista, mint az a teozófus társaság, amelyhez tartozik. Egy csomó agyagkompozíció látható nála, amelyet a stockholmi kiállításra szánt.

Visszataszító realizmussal és cinizmussal valamennyi az ördögöt ábrázolja különböző helyzetben, de mindig egy pappal kapcsolatban, aki fél tőle.

A látvány nevetésre hangoló, de én nem tudok nevetni, és azt gondolom magamban: no-no, majd meglátjuk!

Négy hónap múlva találkozom az utcán a szobrásszal.

Lógatja az orrát, mintha valami kellemetlenség érte volna.

— Képzeld csak, milyen átkozott dolog történt velem: a minap összetörték hármát a legjobb figuráim közül kicsomagolás közben a kiállításon!

Ez olyasmi, ami roppantul érdekel, és amikor sajnálkozom a szerencsétlenségen, egyúttal csaknem gúnyos kíváncsisággal megkérdezem:

— És melyik három szobrocskája tört össze?

— Hát persze hogy a három ördögös!

Nem nevetek, de mosolyogva ezt válaszolom:

— No lám, Lucifer nem tudja elviselni, hogy kifigurázzák!

Néhány hét múlva újabb levelet kapott a szobrász, amelyben értesítik, hogy többi kiállított darabja lezuhan a talapzatról és darabokra tört, anélkül, hogy a rendezőség meg tudná magyarázni, hogy történt a dolog. Így aztán a szegény művésznek kárbavesztett egy esztendeje, a munka költségeit nem is számítva, s a nevét is törölték a kiállítók jegyzékéből.

Vigasztalhatatlanságában a véletlennel vigasz-

talja magát. Ez nem mond ugyan semmit sem, de mégis megmenti az emberi büszkeséget, amely tédet hajt a vak véletlenek előtt. Fejet hajtunk a kő előtt, amely a parittyából felénk repül, de mi van a parittyáással? Erről tudni sem akarunk, mert nem láttuk!

Közben kezembe kerülnek egymásután Swedenborg munkái, még pedig mindenkor a kellő pillanatban. Így például az „*Álmok*“-ban ráakadok a „betegség“-nek, amely rám nehezedik, minden szimptómájára, az éjjeli rohamokra, a nehéz lélekzésre. És a tények, amelyekről ezekben a följegyzéseiben beszámol, a kinyilatkoztatásokat megelőző időből valók. A „pusztulás“ korszaka volt ez Swedenborg számára, amikor kiszolgáltatták a Sátánnak, hogy testét megölje.

Ez felvilágosít a Láthatatlan jóakarató szándékairól, anélkül azonban, hogy megvigasztalhatna. Csak miután elolvastam a „*Menny és Pokol*“-t, csak akkor kezdek épülést érezni. Ezeknek a megmagyarázhatatlan szenvedéseknek célja van: én-emnek megjavítása és kifejesztése valami nagyobbá, Nietzsche megálmodott ideáljává, csakhogymásképfelfogva.

Az ördög nem önálló lény, amely Istenhez hasonlatos és Istennek az ellenlábasa. A Láthatatlan, mely gyötör bennünket, a fenyítőszellem. Sokat nyertem már annak a belátásával, hogy nincs rossz a rossz kedvéért; és újra föléled bennem a remény, hogy eljuthatok a lelki békéhez a bűnbánat révén és ha lelkiismeretesen ellenőrzöm saját gondolataimat és cselekedeteimet.

És mialatt figyelem, hogy mi történik a mindennapi életben, eredményes új nevelésben részesülök, és lassan-lassan megtanulom, mi az értelme azoknak

a konvencionális jeleknek, amiket a láthatatlanok használnak. De mindeközben nagy nehézségekkel kell megküzdenem korom és meggyökeresedett rossz szokásaim következtében; aztán meg természetemnek valamelyes engedékenysége nagyon is hajlamosná tesz arra, hogy környezetemhez alkalmazkodjam. Milyen nehéz elsőnek felállni a vígan mulatozók közül; „rossz pajtás” vagyok, ha rá akarom kényszeríteni akaratomat barátaimra, akik lekötöleztek. De meg kell tanulni mindent ezen a világon.

Igy például megszoktam azt, hogy ebéd után — ebédelni két óra tájban szoktam — ott maradjak a kávé mellett. Egyszer, február elején, ott ülök háttal a külső fal felé. Megkezdődik annak a kérdésnek a tárgyalása: megigyunk-e egy pohár puncsot?

Ugyanabban a pillanatban felhangzik rá úgyszólván a közvetlen válasz szörnyű lárma formájában a hátam mögött, úgyhogy a kávéscsészék is táncra kerekednek az asztalon.

Képzelfelhető, milyen arcot vágtam! Az egyik barátom feláll, hogy megnézzze, mi történt. Nagyon egyszerű dologról van szó: odakünn egy munkás javítja a vakolatot.

Különszobába vonulunk. Nyomban újabb dörmögés támad a fejem fölött, fent a padláson. Felállok és elmenekülök a csatamezőről. És ettől fogva sohase maradok ott többé a kávé mellett ebéd után, csak ünnepnapokon.

Esténként viszont megihatok egy pohár bort a barátaimmal, mert nem annyira ivásról van szó, mint inkább eszmecseréről a tudomány minden ágát képviselő nagytudású emberekkel. De néha megesik, hogy erőt vesz rajtunk a merő iszákossági hajlam, féktelen vidámsággal és cinikus indítványokkal kapcsolatban; felülkerekedik az ember rosszabb én-je, felszabadulnak a brutális ösztönök. Jól esik egy

kicsit állatnak lenni, aztán meg különben se nagyon mulatságos mindig az élet . . . stb., stb.

Egyszer, miután egyideig résztvettem több viharos dorbézolásban, úton vagyok a rendes ebédelőhelyem felé. Elhaladok egy temetkezési vállalat mellett, amelynek koporsó van a kirakatában. Az utca tele van szórva fenyőággal, és a székesegyház nagyharangja temetésre kong. Mikor megérkezem az étterembe, asztaltársam szomorú arccal fogad, mert épp az imént jött a kórházból, ahol egy hal-doklótól búcsúzott.

Mikor az ebéd után hazafelé tartok mellékutcákon, ahol még sohase jártam, két gyászmenettel találkozom.

Milyen halálszaga van ma mindennek! És a templomtoronyban újra megkondul a lélekharang.

Mikor este be akarok menni a kocsmába a kapu alatt, ott áll a falhoz támaszkodva egy öreg ember, aki szemlátomást részeg és beteg. Hogy össze ne ütközzem vele, kerülőúton megyek be az ebédlőbe. A tegnapi mámor visszahatása, kapcsolatban a mai temetési benyomásokkal, titkos félelmet ébreszt bennem a szeszes italoktól, úgyhogy tejet rendelek a vacsorámhoz.

Évés közben nagy zenebona támad a házban, nyugtalanító kiáltozással vegyest, és kisvártatva behozzák az öreget a kapu alól, a tolongó menet élén az öreg fiával. Az apa meghalt. Komoly intelem az ivók számára!

Éjszaka szörnyű lidércnyomás nehezedett rám. Valaki belekapaszkodott a hátamba és megrázott a vállamnál fogva.

Ez elég ok volt rá, hogy ezentúl óvatos legyek az éjszakai írásban, de azért egészen nem mondtam le róla.

Január végén magánlakásba költözködtem és

szakadatlanul farkas-szemet nézek a sorsommal. Most már ahhoz a szórakozáshoz sem menekülhetek, amelyet barátja jelenléte nyújt az embernek. Páros viaskodás ez, és nincs rá mód, hogy kitérjek előle! Mikor este haza érkezem, azonnal megtudom, hányadán vagyok a lelkiismeretemmel. Ha fullasztó a levegő, hiába nyitom ki az ablakokat; bizonyos, hogy nehéz éjszakám lesz. Vannak esték, amikor meg vagyok győződve róla, hogy bent van valaki a szobámban. Ilyenkor a borzalmas rettegés következtében lázam támad és hideg veríték csurog rólam. És ha megvizsgálom a lelkiismeretemet, nyomban megállapítom, hol a hiba. De nem menekülök már sehová, mert hiába menekülnék.

A leckék között, amiket a fenyítőszellemektől kapok, van egy, amelyet nem merek elfelejteni, az t. i., hogy a titkos dolgokban nem szabad vájkálni, mert ezeknek titkosaknak kell maradniok.

Igy például skónei kirándulásaimon megfigyeltem, hogy különböző helyeken sajátságos és nagyon jellegzetes formájú kövek találhatók. Vagy állati típusokat ábrázoltak ugyanis, különösen madarakat, vagy pedig kalapokat, sisakokat. Akadtak másfélék is, rovátkákkal, amik a meteoritok Widmannstättentféle idomait utánozták.

Anélkül, hogy teljesen tisztában lettem volna vele, mire vezethető vissza az eredetük, az volt a benyomásom, hogy nem „a természet játékaról” van szó. Allakjuk arra vallott, hogy művészi termékek, emberi kéz munkájának az eredményei.

Két álló esztendeig vadásztam rájuk, s miután fölébresztettem egy barátomnak az érdeklődését, közlöm vele az egyik lelőhelyet, hogy fényképész küldhessen oda.

A vállalkozás meghiúsult, s egy évvel később rájöttem, hogy rossz címet adtam neki.

Azóta, valahányszor makacskodva folytatni akarom ezt a kutatást, mindig akadályok gördülnek elém, még pedig sokkal különösebbek, semhogy a véletlennek tulajdoníthatnám őket.

Igy például, hogy csak egy esetet említsek, egy reggel elhatároztam, hogy kirándulok egy régiség-búvárral, hogy hosszú előkészület után egy csapásra eldöntsem a kérdést. Az történik velem, hogy az utcán a kapum előtt meglazul a csizmámban egy szögecske és szúrni kezdi a lábamat. Eleinte nem törődöm vele, de mikor eljutottam kísérem lakásának a közelébe, annyira megfájdul a lábam, hogy meg kell állnom. Lehetetlen tovább mennem, és vissza sem fordulhatok, nincs rá ürügyem! Bosszúságomban dühösen lehúzom a csizmámat és késsel elegyengetem a szögecskét. Egyszerre csak homályosan visszaemlékezem Swedenborg - olvasmányaimból a következő helyre:

„Ha a fenyítőszellemek azt látják, hogy az ember rosszat cselekedett vagy *rosszat akart cselekedni*, azzal büntetik érte, hogy *megfájdítják a lábát*, a kezét vagy a gyomra táját.“

De idegességemben a tudás vágyától, amelyet megengedhetőnek és dicséretesnek tartottam, folytattam félbeszakított utamat és csakhamar csatlakoztam a társamhoz.

A kirándulásnak egy kis barlangban kellene kezdődnie, amely a parkban van. De a bejárást förtelmes ürülékrakások torlaszolja el, még pedig oly provokáló vagy jobban mondva ironikus módon, hogy akaratlanul is mosolyognom kell.

A másik lelőhely, amelyet jól ismerek, egy kertben van, ahol kötömbök vannak csoportosítva egy fa körül, de úgy, hogy az ember mégis könnyen hozzájuk férhet. De aznap reggel a kertész úgy körültorlaszolta ezt a fát és a régiségeket virágcserepekkel, hogy tudós kíséromnek semmitsem mutathatok. Szép kudarc!

De most már ingerelnek az akadályok, és emberemet, aki kezd immár kételkedni, végighurcolom magammal a városon egy udvarig, ahol egész múzeum van összehordva. Ott mindenesetre eldől a dolog, és olyan eredményt várok, amely alkalmas arra, hogy meglepetést keltsen. Mikor odaérünk, nyomban a legkomiszabb fajta komondor fogad bennünket; ráfőrnédünk s ezzel kicsaljuk a ház lakóit az udvarra; és hogy túlharsogjuk az ugató házörző ebet, kénytelenek vagyunk bömbölni, hogy megértessük, mi járatban vagyunk. Az udvart elzárt rácskerítés veszi körül, de nem tudják a kulcsot előkeríteni!

— Van még több hely is? — kérdi tőlem a régiségbúvár, aki már megvetően néz rám.

— Van, csak hogy a városon kívül!

Nem akarom semmiségekkel fárasztani az olvasót. Elég az hozzá, hogy többé-kevésbé boszszantó bolyongás után eljutunk végül egy ilyen kőrakáshoz. De minő boszorkányság! — nem tudtam semmit sem mutatni a tudósnak, mert nem látott semmit; sőt én magam sem voltam képes, mintha vaktság sújtott volna, szerves lények semmiféle ábrázolatát megkülönböztetni a kövek alakjában.

Ellenben másnap, mikor megint kimentem erre a helyre, ezúttal egyedül, egész állatseregletet láttam ott.

Ennek a kallandnak az elbeszélését hadd fejezzem be egy kis útbaigazítással e praeadamita szob-

rászati maradványok mivoltára vonatkozóan. Az okkultisták ugyanis az Atlantidák nemzedékeire vezetik vissza e maradványok eredetét s egy kalap alá fogják őket a Husvét-sziget és a Gobi-sivatag óriási szobraival. Olaus Magnus is megemlékezik róluk és igen sokat talált belőlük Östergötlandban a Bróvik-öböl partmellékén. Swedenborg szimbolikus jelentőséget tulajdonít nekik s az eziüstkori emberfaj művészi termékeinek tekinti őket. (Vesd össze Swedenborg: *Delitiae Sapientiae [A bölcsesség gyönyörűségei]* című munkáját.)

Abból ítélve, amit az a korlátozott környezet nyújt, amelyben élek, a hatalmak nem engedik meg, hogy magam válasszam meg az ismerőseimet, és még kevésbé engedik meg azt, hogy bárkit is lenézzek. Mint mindenki más, én is szimpáthia és elfogultság rabja vagyok bizonyos fajta egyéniségekkel szemben. Ezidőszerint komoly természetű embereket keresek, akikkel közölhetem gondolataimat, anélkül, hogy helyén nem való és sértő tréfálkozásnak tenném ki magamat. A gondviselés hozzájuttatott egy jóbaráthoz, akit nagyrabecsülök amiatt a tiszta légkör miatt, amely körülveszi. Mint az elkényeztetett gyermek, kezdem megvetni a többieket, akik mesterkéletlen lelkek minden lendület híján s akiknek kedvük telik nem egyszer durvaságokban is.

De abban a pillanatban, amikor visszahúzódok, barátom elutazik a városból, a többiekre seholsem tudok ráakadni, és elszigeteltségemben kénytelen vagyok megalázkodni annyira, hogy jelentéktelen egyének társaságáért koldulok, akikkel rendes baráti köröm nem szokott érintkezni sem. De egy csomó tapasztalat után ebben az irányban megújul bennem végül az a régi fölfedezésem, hogy a különbség ember és ember között nem akkora, mint ahogy kép-

zeltük; valóban találtam a köznép fiai között igazi úriembereket, s hány szentet és hőst ismertem meg — nem is sejtve — a megvetettek seregében!

Viszont másrészt azt állítják, hogy „rossz társaság megrontja az erkölcsöt“. De hol a rossz társaság, és ugyan hol van a jó?

Ha pedig abból indulok ki (mint ahogy megtettem), hogy hivatás várt rám, amikor letelepedtem egy idegen városban, anélkül, hogy én magam tudtam volna, miért: akkor vajon mi itt a teendőm? Erkölcsöt prédikálni? A lelkiismeretem megszólal: példát mutatni. — De mikor senkisémet követi a példámat. És mit is használna, ha megpróbálnék prédikálni fiatal embereknek, akik nem vétkeztek annyit, mint én?

Egyébként úgy látszik, hogy vége a próféták korának; a hatalmak hallani se akarnak többé papokról, hanem átvették ők maguk a kormányzást a lelkeken. Példát könnyű erre találni.

Az egyik költőnket nemrégiben bíróság elé idézték, mert a verskötetében erkölcsöt sértő helyeket találtak. Bár az esküdtek fölmentették, a költőnek mégsem volt nyugta.

Egyik költeményében viaskodásra szólította fel az Örökkévalót, hamindiárt a pokolban kellene is a harcot megvívnia. A dolog úgy fest, mintha az Örökkévaló elfogadta volna a kihívást s a fiatal embert mint a törött nádszálat arra akarná kényszeríteni, hogy kegyelmet kérjen.

Egy este, mikor ott ül barátainak vidám társaságában, az történik meg vele, hogy valami rejtelmes erő, amelyet az exakt tudományok sem ismernek, kiüti szájából a szivart, úgyhogy ez a földre hull.

A költő, egykissé meglepetten, fölveszi a földről a szivart, és úgy tesz, mintha nem értene a dolgot. De ugyanez a tréfa háromszor egymásután meg-

ismétlődik. A kishitű erre elsápadt, mint a halál, s egy szót sem szólva elvonult a csatatérről, mialatt barátai elképedve ültek a helyükön.

Otthon új meglepetés várta a vakmerőt. A két keze, minden látható ok nélkül, elkezdte masször módjára dörzsölni, jobban mondva dögönyözni az egész testét, amelyet a szorgalmas ivás valóban túlságosan puffadtta tett. Ez az önkénytelen masszírozás megszakítás nélkül folyt két álló hétig, de ennek a két hétnek a letelte után a bajnok úgy véli, hogy immár annyira összeszedte magát, hogy újra fölléphet a küzdőporondon. Kibérel egy szállót és meghívja barátait az ünnepi viaskodásra, amely három álló napig fog tartani. Meg akarja ugyanis mutatni a világnak, mikép tudja legyőzni az emberfölötti ember (Nietzsche Übermensch-e!) a bor démonait. Az első nap állt az ivás naphosszat, de mihelyt leszállt az éj, kidől a bajvívó. De mielőtt végkép beadja a derekát, a bor démonai teljesen hatalmukba kerítik ezt a fölényes lelket és annyira megőrzítik, hogy ajtón és ablakon át kidobálja a vendégeit. Az ünnepségnek ez a vége. A házigazdát pedig idegszanatóriumba szállítják!

Igy beszélték el nekem ezt a kalandot, és sajnálom, hogy miközben újra elmondtam, megfeledkeztem a könnyekről, amikkel minden szerencsétlenségnek tartozunk.

De a vádlott szerzett védőt magának, egy fiatal orvost, aki felajánlja neki segítségét a viaskodásban az Örökkévalóval.

Vakmerőség vajjon, ha kapcsolatba hozom egymással ezt a két tényt: az orvos pártját fogja a káromlónak és az orvos kitöri a lábát? A véletlen ijesztette meg a lovát annyira, hogy megbokrosodott és felfordította a kocsit? Csak kérdzem. És hogy történt az, hogy az orvos, miután hónapokig ágyban

feküdt, „inaszakadtan“ kelt fel újra? És hogy tekintetében, amely azelőtt tiszta és határozott volt, most vad és különös kifejezés tükröződött, mint az olyan emberében, aki nem ura többé önmagának?

Kell erre válaszolnom? Ha az olvasó közbevág, hogy kell, akkor végigmondom a történetet.

Ez az orvos, aki derék ember volt, értelmes és becsületes, egyszer a nyár vége felé, beállított hozzám és bizalmasan közölte velem, hogy álmatlanság gyötri, furcsa viszketegség ébreszti fel éjszaka és addig nem hagy nyugtot neki, amíg föl nem kel. Ha pedig makacskodik és fekvé marad, akkor szívdobogást kap.

— No-os? — fejezte be vallomását és nagyon is látható nyugtalansággal várta a választomat.

— Ugyanígy voltam én is! — feleltem.

— És hogy gyógyult meg?

Gyáva voltam, vagy valami belső hangnak engedelmeskedtem, amikor így válaszoltam:

— Szulfonált vettem be.

Az arcán csalódás tükröződött, de nem segíthettem rajta.

IV. CSODÁK.

Három hónapi igen kemény tél után mutatkoznak a tavasz első jelei. A megdermedt emberi érzékek fölengednek és az elvetett magvak csírázni kezdenek a hó alatt. Sok minden történt, s az emberek ahelyett, hogy eltolnák maguktól a letagadhatatlan tényeket, mint megannyi véletlent és körülmények esetleges találkozását, megfigyelik és összegyűjtik őket, hogy elméllkedjenek rajtuk. Eleinte azért tették ezt, hogy nevetessenek saját babonaságukon; később azonban megszűnik a mosoly, és az emberek nem tudják többé, mit higgyenek. Csodák történnek, még pedig mindennap, már pedig csodákat senkisémm művelhet kénye-kedve szerint.

Egyik nap déltájban át kell mennem a piacon, amely éppen üres. Minthogy hosszú idő óta tériszonyban szenvedek, félek minden üres tértől és csak rosszul titkolt szorongással haladok keresztül nyílt helyeken. Ezúttal, minthogy belefáradtam a munkába és nagyon ideges vagyok, az elhagyott piac annyira kínzó hatással van rám, hogy valósággal szeretném magamat „láthatatlanná tenni“, hogy elvonjam magam a kíváncsi szemek elől; lehorgasztom a fejem, rászögezem tekintetemet a kövezetre és úgy érzem, mintha becsavarodnám saját ma-

gamba, bezárnám külső érzékeimet, elvágnám az érintkezést a külső világgal és nem is érezném tovább a környező miliő befolyását. És anélkül, hogy tudomásom lett volna róla, keresztüljutottam a piacon.

A következő pillanatban az egyik utcában rám-szól hátulról két ismerős hang. Megállok.

— Merre jöttél?

— A piacon keresztül!

— Ugyan! Hogy mondhatsz ilyet? Hiszen itt lestünk rád, hogy találkozzunk veled és együtt ebédeljünk!

— Szavamra mondom...

— Hát talán láthatatlanná tetted magadat?

— Semmisem lehetetlen!

— A te számodra legalább is semmisem az. Hiszen a leghihetetlenebb dolgokat beszélik rólad.

— Magam is gyanítottam valami effélét, mint-hogy láttak a Dunánál, amikor Párisban voltam.

Valóban láttak, de akkor azt hittem, hogy vannak látomások minden valóságos alap nélkül is.

És amit mondtam, inkább csak mint mulatságos ötletet vetettem oda.

Ugyanaznap este egyedül vacsoráztam a kocsmakisebb ebédlőjében. Egy férfi lépett be, akit nem ismertem, s aki nyilvánvalóan keresett valakit. Engem nem vesz észre, noha végigpillant minden asztalon; s abban a hiszemben, hogy egyedül van, elkezd káromkodni és hangosan beszélni sajátmagával. Figyelmeztetni akarom rá, hogy vendég van a teremben, és kopogok egy poháron a villával. Az idegen nyomban összerezzen és meglepetve látja, hogy más is van odabent; azonnal elhallgat és iparkodik mielőbb odébbállani.

E pillanattól fogva kezdek tépelődni a dematerializáció problémáján, amelyet az okkultisták el-

fogadnak. És egymás nyomában jönnek a bizonyítékok.

Egy hét múlva újabb különös esemény vonja magára a figyelmemet. Szerdai nap volt, amikor a kocsmá ebédlője tömve van falusi néppel a hetivásár következtében. Rendes asztaltársam, hogy elkerülje a tolongást és a kényelmetlenséget, különszobát rendelt, s minthogy nálam korábban érkezett, a tornácra várakozik rám és kér, hogy menjek föl én is vele. De hogy időt nyerjünk, megállapodunk, hogy a közös falatozó-asztalt használjuk az ebédlőben. Kelletlenül baktatok be a nagy szobába a barátom mögött, mert félek a berúgott parasztoktól és durvaságaiktól. Eljutottunk a tömegben keresztül a falatozó-asztalhoz, ahol csak egyetlen, máskülönben nagyon békés egyén tartózkodott.

Miután ettünk ott egypár falatot, miközben egy szót sem váltottam a barátommal, visszavonultunk a szobánkba, én a barátom háta mögött. Az ajtó előtt látom, hogy a barátom nagy szemeket meresztve néz rám.

— Hát te itt vagy? Honnan kerülsz ide?

— Honnan? A falatozó-asztaltól jövök.

— Nem láttalak ott és azt hittem, hogy itt maradtál!

— Nem láttál? Hiszen a kezünk kereszteződött a tálak fölött... Vagy talán láthatatlanná tudom tenni magamat?

— Mindenesetre mulatságos dolog.

Emlékezetem bányájából titkos tartalékokat emelek ki most a napvilágra, amelyek eddigelé értéktelenek voltak a kételkedő számára, akinek lelke terméketlenné vált az exakt tudományokkal való foglalkozás közben. Így például visszaemlékszem első házasságom napjának a reggelére. Téli vasárnap volt, különösmód csendes és kellemetlenül ünnepélyes

vasárnap számomra, aki készültem otthagyni a tisztátalan legényéletet és letelepedni a családi tűzhely mellé azzal a nővel, akit szerettem. Az a vágyam támadt, hogy a reggelimet — az utolsó reggelit legénykoromban — egészen egyedül fogyasszam el, s evégből lementem egy földalatti kávéházba egy melékutcában. Pincehelyiség volt, gázzal világítva. Miután megrendeltem a kávémat, észreveszem, hogy egy férfitársaság pillantásaimnak vagyok kitéve, amely nyilván előtte való este óta ott ül a palackok körül. A társaság tagjai kísértetiesen sápadtak voltak, mordotalanok, lomposak, rekedtek és utálatosak a tivornyázva eltöltött éjszaka után. Ráismertem köztük két ifjúkori barátomra, akik annyira lezüllöttek, hogy nem volt se otthonuk, se foglalkozásuk; cégéres napolópók voltak, akik talán a bűn határát is súrolták.

Nem kevélység volt bennem az, ami undorított ennek az ismeretségnek a felujításától; attól féltem, hogy vissza találok sülyedni a piszokba; nem akartam visszahelyeződni a multamba — mert én magam is voltam valaha hasonló állapotban. Végül, mikor a társaság tagjai közül aránylag a legjózanabb, akit követül választottak, felállt, hogy közeledjék az asztalomhoz, valósággal megrémültem. Szilárdan föl tettem magamban, hogy szükség esetén letagadom a személyazonosságomat is, és tetőtől talpig végignézettem a támadómat. Ez — ma sem tudom, miért — megállt nem messze az asztalomtól; bambá arcot vágva, amelyet sohse fogok elfelejteni, bocsánatot kért és visszahúzódott a helyére. Bizonyosan esküdni mert volna rá, hogy én vagyok, és mégsem ismert rám.

Most aztán elkezdték firtatni az alibimet:

— Ő az, föltétlenül bizonyos!

— Vigyen el az ördög, ha nem ő az!

Eltávoztam, székenkezdve sajátmagam miatt és

sajnálva a szerencsétlen flótásokat, de szívem mélyén boldogan, hogy én magam kiszabadultam már az ilyen utálatos életnek a rabságából. Vajjon csak-ugyan kiszabadultam?!

A dolog erkölcsi oldalától eltekintve, megmarad az a csodálatos tény, hogy az ember annyira elváltoztathatja az arckifejezését, hogy felismerhetetlenné válik oly régi ismerőse számára is, akinek évek óta köszönni szokott az utcán, ha találkozik vele.

Öt esztendővel ezelőtt Berlinben egy jó családból való fiatal lány megigértette velem, hogy elkísérem egy este a színházba. A terv nem volt inyenre, mert nem akartam hírbe hozni a fiatal hölgyet és mert a hosszú színházi esték fárasztanak is. Minthogy azonban lehetetlen volt kibujnom a dologból, elmentem abba az utcába, ahol, mint megbeszéltük, az egyik gyalogjárón találkozni fogunk. De meg kell vallanom, hogy az egyébként egészen keskeny utcának a túlsó oldalán jártam fel s alá, mintegy száz lépésnyi hosszú úton. Egy félórahosszáig járkáltam így, anélkül, hogy bárkire is ránéztem volna, azzal az elhatározással, hogy, ha csak lehet, elkerülöm a találkozást. A csiny sikerült, és végül is tovaosontam.

Másnap aztán én magam küldtem szemrehányó levelet. A kisasszony álmélkodva felelt és bizonykodott, hogy ő ott volt és várakozott. A dolgot nem sikerült megmagyarázni.

Régebben többször elindultam egyedül vadászni, úgyhogy nem vittem magammal kutyát sem, sőt gyakran puskát sem. Egyszer — Dániában — találmra bolyongtam ide-oda, s mikor megállok egy erdei tisztáson, egy róka bukkan fel egészen közel hozzám. Az arcomba néz, derült napfényben, húsz lépésnyi távolságból. Mozdulatlanul állok a helyemen

s a róka tovább szaglász a földön, egerekre vadászva. Lehajlok, hogy felkapjak egy követ. Most aztán a róka válik láthatatlanná, mert egy szempillantás alatt eltűnt, anélkül, hogy láttam volna eltűnni őt. Mikor megvizsgáltam a talajt, nyomát sem találtam bűvölyuknak, és bokor sem volt sehol, amely elrejt-hette volna. Eltűnt, anélkül, hogy elillant volna!

Imitt-amott a Duna-menti mocsaras rétségeken gyakran raknak fészket kócsagok, és a kócsag rend-kívül félénk madár. Ennek ellenére nem egyszer meg-esett velem, hogy meglephettem a kócsagokat, anél-kül, hogy elbújtam volna. És amíg mozdulatlanul ma-radtam, nyugodtan elnézhettem őket. Sőt az is meg-történt, hogy elrepültek a fejem fölött. Senkisé-m akarta ezt elhinni, amikor elmeséltem, legkevésebbé a vadászok, s ebből arra következtettem, hogy a do-log egykissé természetfölötti volt.

Mikor végül elmondtam ezt a kalandomat Lund-ban élő teozófus barátomnak, eszébe jutott neki egy élménye, amelynek sohasem tudott rájutni a nyitjára. Egy munkás, akit ismert, fölkereste őt és azt állí-totta, hogy talált egy antik műtárgyat, amely eladó volt valahol, és öt korona előleget kért rá. Miután megkapta az összeget, úgy eltűnt, hogy három hó-napig nem volt se híre, se hamva.

Egy vasárnap délután a teozófus a feleségével együtt egy mellékutcán haladt végig, amikor egy-szerre csak megpillantja a munkást maga előtt ugyanazon a gyalogjárón.

— Elcsiptem végre a mihasznáját!

A teozófus elereszti feleségének a karját és meg-gyorsítja lépteit; de a másik egyszerre csak eltűnt, elpárolgott. Sehol nem volt ajtó, ablak, pincenyílás, ahová bebújhatott volna, hogy elrejtőzzék. És a teo-zófus, szokás szerint, azt hitte, hogy hallucinációnak az áldozata, minthogy az utcán egy teremtettt lélek

se volt, úgyhogy szó sem lehetett a személyben való tévedésről.

Ez a csupasz tény. Magyarázatát kívánni annak, ami megmagyarázhatatlan: — ellenmondás. Ha el ismerjük valamely élőlénynek azt a képességét, hogy a látható fénysugarakat eltérítheti irányukból, vagyis hogy megváltoztathatja a fénytörés törési szögét, vajjon ebben a csomó szóban benne van-e a probléma megoldása, amelynek lényege egy *miért* és egy *hogyan*?

Nincs más hátra, csak az, hogy csoda volt! Maradjon meg hát csodának, amíg jobb magyarázatra nem teszünk szert; és mialatt várakozunk, gyűjtsük a tényeket és ne próbáljuk cáfolni őket!

V.

HITETLENKEDŐ BARÁTOMNAK A SANYAR- GATTATÁSA.

Nagy zavarban vagyok, amikor barátomnak a kalandjait készülök elmondani, de előre bocsánatot kértem tőle, és barátom tisztában van vele, mennyire önzetlenek a szándékaim. Egyébként, minthogy ő maga is elmondta kellemetlenségeit mindenkinek, aki kíváncsi volt, anélkül, hogy a titok pecsétjét ütötte volna rájuk, énnekem csak az a szerepem, hogy pártatlan krónikás legyek. És ha ezért görbe szemmel néz rám valaki, hát én vagyok az, aki megszenvedek érte.

Barátom atheista és materialista, de nagyon szereti az életet, amelyet megvet, és fél a haláltól, amelyet nem ismer.

Bolondja a nőknek, és szabad vadász létére éppúgy hajszolja a vadat tiltott vadászterületeken, mint közlegelőkön.

Ismeretségünk kezdetén, amikor menedékhellyel kínált meg a lakásában, testvéries barátsággal bánt velem és úgy ápolt, mint beteget, még pedig élelőkű szabadgondolkodóhoz illő kíméletes részvéttel, aki tisztában van a lelkibetegségekkel és tudja, hogy ezek milyen elnéző gondozást kívánnak.

No dehát meglehetnek annak is, aki szabadgon-

dolkodó, a maga sötét órái, amikor szomorúság szállja meg, amelynek semmi okát sem tudja; és egy este, nagyon későn, amikor ráereszkedett a homály a szobákra és a meggyújtott lámpák erőtlének voltak ahhoz, hogy megvilágítsák a sarkokat, ahol az árnyékok úzték játékuakat, az én barátom, válaszul hálaáradozásomra, bizalmasan közölte velem, hogy voltaképp ő az, aki hálára van kötelezve. Nemrégiben ugyanis nagy bánat szakadt rá, mert legjobb barátját elragadta a halál. És azóta nyugtalan álmok háborgatják, amelyekbe mindig belekeveredik elköltözött barátja is.

— Te is így vagy?

— Én is? — De hiszen csak álmokról beszélek, rendes éjszakai álmokról...

— Tudom, tudom!

— Álmatlanság, lidércnyomás és a többi... Hiszen tudod, hogy a lidércnyomás hogy támad; megnehezül az ember lélekzése, mert nem tart mértéket és elrontja a gyomrát... Téged sohse bántott még lidércnyomás?

— Dehogyan nem! Az ember rákot eszik vacsorára és itt a baj! Próbáltál szulfonált bevenni?

— Próbáltam! De hát ki bizik az orvosokban?... Hiszen talán te is tudod, hogy...

— Hogyne, hogyne, nagyon is tisztában vagyok velök... De beszéljünk inkább a pajtásodról, aki meghalt. Szóval nyugtalanító módon jelentkezik, már úgy értem, hogy az álmaidban?

— Nem ő maga kísért, azt hiszem, ezt fölösleges is hangsúlyoznom. A holtteste. És sajnos, de meg kell mondanom, a barátom izgató körülmények közt halt meg. Tehetséges fiatalember volt, akinek első irodalmi kísérlete sokat ígért, és olyan betegségben kellett elpusztulnia, amelyet alig ismerünk: tuberculosus miliaris-ban, amelynek következtében a teste

annyira feloszlott, hogy nem maradt belőle csak egy köleshimlőhólyag.

— És most a holtteste kísért?

— Nem akarod megérteni, amit mondok; hagyjuk hát a dolgot! — — —

Barátom, akinek ingadozó az egészsége és a kedélye oly szeszélyes, mint az áprilisi idő, alighanem alaposan kifejlődött idegességben szenved, s amikor februárban elköltözöm tőle, sohasem akar egyedül hazamenni napnyugta után.

Ekkor lényegében anyagi természetű kellemetlenség éri őt; arról van szó, hogy pört indítanak elene, és attól félünk, hogy öngyilkos lesz, egyszer-másszor tett kijelentéseiből ítélve.

Vőlegény nem régóta s most ugyancsak sötét kilátásokkal néz a jövőbe. De ahelyett, hogy szembe szállna a kellemetlenségekkel, elutazik, hogy felüldüljön és elkábítsa a gondokat. Visszaérkezése után összegyűjti pajtásait és ünnepi lakomát rendez. A dárídó közben egyszerre csak rosszul lesz, orvosi parancsra le kell fekiüdnie, de nem tud ágyban maradni, mert két álló napig hasmenés kínozza.

Második nap, mert csak ekkor értesültem a dologról, fölkeresem barátomat. A ház tele van hullaszaggal; a betegnek megfeketedett az arca, úgyhogy alig lehet ráismerni. Végignyúlva fekszik az ágyán, s egy barátja és egy ápolónő van mellette, akiknek kezét egy pillanatra el nem eresztí. Meg van ijedve, mert a tartós kínok legyöngítették.

Később, mikor már újra egészséges lett, elmondta nekem, hogy víziója volt: őt ördögöt látott fekete szemű vörös majmok alakjában, amelyek az ágya szélén ültek felkapaszkodva és fel és alá mozgatták a farkukat.

Mióta visszanyerte teljes erejét és szerencsésen

rendezte pénzügyeit is, elmondja álmát mindenkinek, aki kíváncsi rá, és az emberek nem győznek mulatni rajta!

Hébe-korba csodálkozását fejezi ki azon, hogy a sors, amely eddigelé kedvezett neki, most üldözni kezdi őt, úgyannyira, hogy immár semmitem akar sikerülni és minden visszájára fordul.

E töprengések közepette, amelyeket időnként víg élet szakít meg, nagyon is érezhető új csapás sújt le a boldogtalanra, aki, úgy látszik, kegyvesztetté lett a hatalmaknál. Egy kereskedő, aki baráti köréhez tartozott, tengerbe ugrott és itthagytta az adósságait. Barátom, aki tekintélyes összeg erejéig kezességet vállalt érte, az öngyilkosság következtében újabb anyagi zavarokba sodródott.

Kellemetlenségek kezdik megint ostromolni, még pedig ugyancsak hevesen. A halott teste ott kísért barátomnak a konyhájában, aki rábeszél egy fiatal orvost arra, hogy töltsen nála az éjszakákat a lakásában, hogy elriasszák a kísértetet. De a láthatatlan hatalmak nincsenek tekintettel semmire, s a barátom egy éjszaka, mikor felébred, azt látja, hogy egész szobája tele van egerekkel. Annyira meg van győződve az egerek valóságáról, hogy botot ragad és csapdosni kezdi őket, amíg el nem tűnnek.

Lázasham volt, de egyszerre két emberé, mert másnap reggel az orvos, aki a szomszéd szobában feküdt, elmondja, hogy egereket *hallott* cincogni abban a szobában, ahol barátja aludt.

Hogyan magyarázható meg az olyan hallucináció, mely az egyik embernek a szemét, a másiknak viszont a fülét kápráztatta el?

De mikor fényes nappal mesélik el ezt a kalandot, mosolyognak rajta. És barátom elkezdi részletesen fejtegetni látomását az öngyilkos kereskedőről

és fejtegetését válogatott cinikus megjegyzésekkel fűszerezi.

— Képzeljétek csak, egészen fekete volt és a fehér kukacok nyüzsögve bújtak elő a törzséből...

Mint szemtanú bizonyíthatom, hogy abban a pillanatban, amikor ezt a pár szót kimondta, elsápadt, felállt az asztaltól és undorodva rámutatott a tányérján valamire. Egy fehér kukac volt, amely egy szardinián mászott végig!

Másnap kénytelen a barátom félbeszakítani a vacsoráját, mert fehér kukacokat talál egy darab csirkén.

Nem tud egy falatot sem lenyelni, bár roppant éhes, és megijed, de csak egy pillanatra.

— Mit akar ez jelenteni? Mit jelent ez?

— A halottakról nem szabad rosszat beszélni. Mert bosszút állnak.

— A halottak? De hiszen halottak!

— Éppen ezért elevenebbek, mint az elevenek.

Barátom csakugyan megszokta, hogy nyíltan beszéljen az elhunyt gyöngéiről, aki mindannak ellenére, ami történt, jóbarátja volt neki.

Egypár nap múlva, mikor asztalnál ültünk egy verandán, kint a vendéglő kertjében, az asztaltársaság egyik tagja felkiált:

— Nini egér! De milyen fene nagy egér!

Senkisem látta az egeret, és az egész társaság mulatott a vizionáriuson.

— Várjatok csak egy kicsit, mindjárt meglátjátok, amott van a deszkák alatt!

Eltelt egy perc és kibújik egy macska a deszkák alól.

— Azt hiszem, igazán elég volt már az egerekből! — kiált fel barátom, akit szemlátomást kínosan érintett a dolog.

Nem sokkal ezután egy este kopog valaki az ajtómon, miután már lefeküdtem. Ajtót nyitok és szemben találok magamat a barátommal, aki ki van kelve a képéből és nagyon izgatott. Arra kér, engedjem meg neki, hogy ott maradhasson nálam egy pamlagon, mert... mert abban a házban, ahol ő lakik, van egy nő, aki egész éjszaka kiabál.

— Igazi nő, vagy valami kísértet?

— Oh, egy asszony, akinek rákja van, és aki mindenáron szeretne meghalni. — Meg kell bolydulni! És ha befejezésül nem kerülök be a tébolydába, hát igazán csodálatos volna!

Nálam csak egy igen rövid pamlag van, és amint ott látom a jól megtermett férfit elnyúlva ezen a pamlagon és két melléje állított széken, mintha egy gályarabot látnék a kínpadon.

Megesik a szívem rajta, hiszen ki van űzve szép lakásából és kényelmes ágyából, és meg van fosztva attól az egyszerű élvezettől is, hogy levetkőzhessen. Megkinálom őt saját ágyammal, hálám jeléül. De nem fogadja el. A lámpát égve kell hagynom, azt akarja, s a fény egyenesen a boldogtalannak az arcába tűz. Fél a sötétből, és én megígérem neki, hogy virrasztani fogok mellette.

— Kétségtelenül egy beteg asszonyról van szó! De mégis különös mindenestre!

Ott fekszik és ezt mormolja, míg az álom meg nem könyörül rajta!

Két álló hétig mások pamlagjain kénytelen éjszaka pihenést keresni.

— Hisz ez maga a pokol! — fakad ki.

— Egészen az én gondolatom! — válaszolom neki.

És más alkalommal, amikor „a fehér asszony“-t látta éjszaka, ő maga veti föl azt a lehetőséget, hogy

talán büntetésről van szó. Én, szerepemhez hűen, szkeptikus hallgatásra szorítkozom. Mellőzni akarom most a kiabáló lány epizódját és a rendőrügynök beavatkozását, akiről kiderült, hogy bele volt keveredve egy régi hirhedt bűnesetbe; nem időzöm a vajkereskedőnek és leányának a szereplésénél sem, hanem rátérek a Madonnára és arra a vízióra, amelyben telepáthia révén megjelent valaki abban a pillanatban, amikor meghalt. Egészen rövid történetről van szó.

Egy izben kirándul barátom is a zöldbe egy kis társasággal, amely egy tó partján gyülekezik. Jökedve támad, s megfélemlítve a kínos órákról, amelyeket ki kellett állnia, a következő szeszélyes ötlettel hozakodik elő:

— Nyélbe kellene ütni ezen a helyen, szavamra, a Szűzanyának valamilyen megnyilatkozását! Jó üzlet volna búcsújáróhelyet alapítani itt.

Ebben a pillanatban elsápadt és kísérlőinek nagy csodálkozására csaknem extázisban így kiáltott fel:

— Most halt meg!

— Kicsoda?

— X. főhadnagy. Láttam végvonaglásában, láttam a szobát, ahol feküdt, az összes ottlévőkkel, mindent, mindent!

A társaság mulatott a dolgon!

De mikor visszatértek a városba, hallják X. főhadnagy halálának a hírért. Hirtelen halt meg, pont félnyolckor, ugyanabban a pillanatban, mikor a vizionárius megkapta az üzenetet.

A gúnyolódókra oly mély benyomást tett a dolog, hogy önkénytelenül könnyeztek, nem bánatukban, mert hiszen az elhunyt egyáltalán nem érdekelte őket, hanem a csoda izgalmas hatása alatt.

Az ujságok nagy hűhót csapnak az esetből; a tisztességes lapok nem tagadják a tényt, a tisztességtelenek a sorok között csalással gyanúsítják a szem-

tanukat. Ezeknek barátom tiltakozással felel a gyanúsításra: a tényállást valónak jelenti ki, de úgy magyarázza, mint a körülmények véletlen találkozását.

Elismerem, hogy a hatalmak mindennemű beavatkozásának efféle kiküszöbölésében a mi hivságos ügyeinkből megnyilvánul bizonyos szerénység, de ott lappang benne „a vezekléstől húzódozóknak tartózkodása“ is, mint *Claude de Saint-Martin**) következő soraiból kiderül:

„Talán ennek a helytelen eszmekapcsolásnak a révén (hogy a Föld csak egy pont a mindenségben) juthatott el az ember ahhoz a még helyetlenebb felfogáshoz, amelynek alapján színleg méltatlannak tartja önmagát arra, hogy Teremtője rátekintsen; azt hitte, hogy csak az alázatosság intelmeire hallgat, amikor vonakodik elismerni, hogy ez a Föld és mindaz, amit a mindenség magában foglal, csakis az ő kedvéért jött létre; színleg attól félt, hogy túlságosan hallgatna saját kevélységére, ha átengedné magát ennek a gondolatnak. De nem félt attól a renyheségtől és gyávaságtól, amely ennek az álszerénységnek elkerülhetetlen következménye; és ha az ember ezidőszerint nem hajlandó saját magát a mindenség királyának tekinteni, ennek az az oka, hogy nincs bátorsága dolgozni azért, hogy megszerezze magának az erre vonatkozó *jogos igényeket*;

*) Louis Claude de *Saint-Martin* (1743—1803) francia misztikus filozófus. Lásd az *Inferno* (*Egy lélek fejlődése* VII. kötet) 147. oldalát.
A fordító.

hogy az ezzel járó kötelességeket nagyon is fáradtságosaknak tartja, és kevésbé fél attól, hogy állásáról és minden jogáról lemondjon, mint attól, hogy hozzálasson újra jogainak érvényesítéséhez.“

E két szirt — a kevélység és az ál-alázatosság — között vajjon ki találhatja meg a kánoét, amely a révbe visz?

Közben azonban annyira kitanulmányoztam barátom minden gyöngéjét, hogy meg tudom jósolni éjjeli és nappali sanyargatásait, pusztán azon az alapon, hogy megfigyelem viselkedését. És éppen ebből hajlandó vagyok azt következtetni, hogy minden betegségnek erkölcsi eredete van. De az erkölcs manapság ócsárolt és átok alá vetett szó, és én nem vagyok arra való ember, hogy ezt megállapítsam.

Egyetlenegyszer történt csak meg velem, amikor a boldogtalan túlságosan le volt sujtva, hogy egyrészt, mert sajnáltam, másrészt pedig, hogy irányt mutassak neki, így szóltam hozzá:

— Ha utolsó éjjeli rohamod előtt olvastad volna Swedenborgot, beléptél volna az üdv hadseregébe vagy beálltál volna betegápolónak!

— Hogy-hogy? Ugyan mit mond az a Swedenborg?

— Sok mindent, és ő az, aki megmentett attól, hogy meg ne bolonduljak. Képzeld csak, visszaadta az álmodat egyetlen, négyszavas mondatával!

— Közöld velem, kérlek, ezt a mondatot!

Bátorságom cserben hagyott, még pedig cserben hagyott mindannyiszor, valahányszor megszálalt barátom arra kért, hogy közöljem vele ezt a jelmondatot.

Leírom itt a négy szót, amely hatásosabbnak bizonyult minden orvosi rendelésnél:

„Ne tedd többé ezt!”

Mindenkinek szabadságában áll legjobb hite szerint értelmezni az *ezt* szócskát.

Én alulírott ezennel kijelentem, hogy a föntemplított recept segítségével visszanyertem egészségemet és nyugodt álmomat.

A szerző.

Ez vallomás! Nem pedig intelem!

VI. MINDENFÉLE.

Senkit sem látogatott meg a sors annyi megpróbáltatással, mint azt a doktort, akit az első fejezetben úgy említettem, mint a lázadozó ifjú csapat fejét, s aki, miután számtalanszor irányt változtatott, végül a mértékletesség híve lett, csaknem vallásos bogaraskodással. Elismeri, hogy teljesen elbukott az életben, nem hisz semmiben és nem bizik az emberekben; minthogy képtelenné vált úgy az élvezetre, mint a szenvedésre, közönyös minden iránt. Mert pályafutását azzal kezdte, hogy az egyén szabadságáért, a nép és a nő felszabadításáért rajongott, és látta a szabadság következményeit, amelyek teljesen kiábrándították minden illúziójából. Főképp azért küzdött lángoló lelkesedéssel, hogy megvalósítsa a szabad nő ideálját, s végül azt kellett látnia, hogy menyasszonya, akit ő maga nagyrabecsült, fűnek-fának irodalmi maitresse-évé, holmi prostituált bohém-memberré züllött.

Most harminc esztendő. Évekig külföldön tartózkodott, s közben átélte a remete minden szenvedését: nyomorgott, éhezett és fázott, rongyos ruhában járt, túrta az eladósodottsággal járó sanyarúságokat. Az éjszakákat erdőkben és nyilvános parkokban töltötte, mert nem volt állandó lakása; keményítőn és zselatinon tengődött, amely arra volt szánva,

hogy felhasználják abban a laboratóriumban, amelynek alkalmazottja volt.

De az éhezés csökkenti az alkohollal szemben az ellenállóerőt, és barátom, bár nem volt alkoholista, összeroppant annak a csekély mennyiségű erős italnak a hatása alatt, amelyet módja volt megszerezni.

Rokonai végkép cserben hagyták, de mégis bejutott egy ideggyógyintézetbe olyan embernek a jóvoltából, akit jóformán nem is ismert, és aki Swedenborg hiveinek táborához tartozott. (!)

Egypár hónapi ápolás után meggyógyult és visszatért Svédországba az egyetemre, de továbbra is mértékletességre volt kárhoztatva.

Ő volt az, aki kölcsön adta nekem *Swedenborg: Arcana Coelestia*-ját és később az *Apocalypsis Revelata*-t,*) két oly munkát, amelyet ő maga nem ismert, amely azonban megvolt édesanyjának a könyvtárában; édesanyja ugyanis Swedenborg híve volt. (!)

Negyvennyolcsztendős koromig sohase került a kezembe semmiféle munkája Swedenborgnak, akit Svédország művelt osztályai nyíltan megvetnek. Annál jobban meglepett, hogy most mindenütt felbukkant előttem: Párisban, a Duna mellett, Svédországban, még pedig mindössze egy félév leforgása alatt.

Barátom azonban, akinek szertefoszlott minden illúziója, megmarad továbbra is közönbösnek, noha a sors ismételten megcsúfolta. Nem tud meghajolni, és az a véleménye, hogy emberhez méltatlan dolog térdre roskadni ismeretlen hatalmak előtt, mert egy szép napon kiderülhet róluk az, hogy kísértők, akiknek kísértései csak megpróbáltatások, amelyeknek körömszakadtáig ellen kell állni.

*) Lásd *Inferno (Egy lélek fejlődése VII.)* 64. és 196. oldalát. Az *Apocalypsis Revelata* címe magyarul: *A feltárt Jelenések Könyve.*
A fordító.

Nem titkolom előtte új vallásos felfogásomat, anélkül azonban, hogy hatni akarnék rá.

— Tudod, a vallás olyasvalami, amit alkalmazni kell az embernek sajátmagára, de prédikálnia nem szabad róla!

Néha úgy látszik, mintha figyelmesen hallgatná szavaimat, máskor meg mosolyog. Majd két álló hétig nem mutatkozik, mintha megharagudott volna, de aztán újra megjelenik és úgy néz ki, mintha nagyon törné a fejét valamin.

Segítségére akarok sietni és találomra megkérdem tőle:

— Baj van?

— Nem tudom; de igazán sokkal képtelenebb dologról van szó, semhogy természetes magyarázatát adhatnám.

— Mi az?

— Minden reggel, amikor bemegyek a laboratóriumba, össze-vissza vannak hányva a dolgaim, — sejtelled sincs róla, mi van ott! — és az asztalom be van mocskolva. Pedig a leggondosabban vigyázok a tisztaságra.

— Talán valamelyik rosszindulatú ellenséged csinálja?

— Lehetetlenség, mert én távozom utoljára a teremből, és a bűnöst nyomban rajta kapnám.

— Hát akkor ki csinálja?

— Ez a kérdés!

— A Láthatatlanok!

— Nem azért mondom, mintha elhinném, de mostanában az az érzésem, mintha valaki állandóan szemmel tartana és olvasni tudná a legtitkosabb gondolataimat is. És mihelyt bármi módon kirúgok a hámból, nyomban tetten ér.

— Zavartak-e már valaha régebben is szokatlan események?

— Engem nem, de az anyámat és a hugomat zavarták, akik Swedenborg hivei. — De várj csak, velem is történt valami, egyszer Berlinben, pont két évvel ezelőtt.

— Mondd el!

— Egy este, az Unter den Linden közelében, bementem egy illemhelyre s ott megpillantottam magam mellett egy födetlen fejű, bizonytalan, furcsa külsejű férfit; daganat volt hátul a nyakán, és nagy csodálkozásomra úgy gajdolt magában, mint a tiroli jódlizók. Ennek a siralmas ábrázatú embernek a kellemetlen benyomása akaratom ellenére mélyen megragadott. Hogy szabaduljak tőle, nagyobb sétát tettem s végül kijutottam a városból a környékre. Fáradtan és éhesen bementem egy kocsmába, ahol a sötétben egy pár frankfurtit és egy pohár sört rendeltem.

— Egy pár frankfurtit és egy pohár sört, — ismételte valaki mellettem, s amikor megfordulok, ott látom ugyanazt az embert nyakán a daganattal. Elképedtem és szó nélkül kimentem a kocsmából, anélkül, hogy megvártam volna, amit rendeltem. Hogy miért, azt nem tudnám megmondani. Azóta sohase gondoltam erre a jelentéktelen epizódra, de elevenen megmaradt bennem a benyomása, és éppen most felbukkan megint előttem az emlékezetemből. —

Elhallgatott és mind a két kezével eltakarta és megdörzsölte a szemét, mintha el akarná törölni a képet, amelyet szemegolyója megőrzött annak az alaknak az arcmásáról.

Ehelyütt, mialatt az olvasó még részletesen emlékszik az imént elmondott történetre, be akarok szűrni egy másik kalandot, amely, ha kapcsolatba hozzuk az előbbivel, talán közelebb juttathat bennünket egy lépéssel a jó kikötőhöz.

Május elsején jókorán kimentem a parkba, hogy együtt ebédeljek egy gimnáziumi tanárral. Miután letelepedtünk egy asztal mellé a nagy nyitott erkélyen, ahol senkisésem volt, egyszerre csak kellemetlen érzés fogott el, s mikor hátrafordultam a széken, észrevettem egy nagyon bizonytalan külsejű férfit, akinek határozatlan, tétova kifejezés ült a tekintetében.

— Ki ez? — kérdeztem a kíséremtől, aki régen ott élt Lundban és ismerte a város minden lakosát.

— Egészen bizonyos, hogy valami idegen!

Az ismeretlen, födetlen fejjel és szótlanul, közelebb jött, megállt előttem és oly átható pillantást vetett rám, hogy sajgó fájdalmat éreztem a mellemben.

Átültünk máshová. Az ismeretlen utánunk jött, anélkül, hogy megszólalt volna. A tekintete nem volt sem gonosz, sem éles, hanem inkább roppant fájdalmas és kifejezéstelen, mint az alvajáróé. Egyszerre csak fölébredt bennem valami emlék, amely azonban sokkal távolibb volt, semhogy tudatos lehetett volna, és ezzel a kérdéssel fordultam az asztaltársamhoz:

— Ez az ember hasonlít valamelyik barátomhoz, de melyikhez?

— Az ám, mintha csak Martin barátunk volna — negyvenötéves korában.

Ebben a pillanatban fölmerül belsőm khaoszából a berlini illemhely képe és Martin barátom, (ez volt a neve a boldogtalan doktornak, akitől kölcsön kaptam Swedenborg munkáit), amint ez az ismeretlen üldözi.

Az idegen most leült mellettünk, de úgy, hogy háttal fordult felénk.

Nem győztem ámulni, mikor észrevettem, hogy a nyakán daganat van. De hogy egészen bizonyos legyenek a dologban, megkérdeztem a társamtól:

— Látsz valami kinövést ennek a ficiónak a nyakszirtjén?

— Hogyne, tisztán látom! No és?

Nem feleltem, mert a történet hosszadalmas lett volna, és a tanár különben is elkeseredett ellensége volt az okkultizmusnak.

Ugyanaznap este megpillantom Martin barátomat egy csapat diák társaságában. Minden teketória nélkül rögtön ezt a kérdést intézem hozzá:

— Hol voltál ma délből egy és félkettő között?

— Mi az? Mért kérdezed?

És mialatt ezt mondja, látszik rajta, hogy zavarban van.

— Felelj előbb a kérdésekre!

— Feküdtem és aludtam! És máskor nem szoktam ezt napközben; ezért vagyok zavarban.

— És alvás közben el szoktál menni hazulról?

— Ugy látszik, mert néhány nappal ezelőtt, mialatt aludtam, láttam a tüzet, amely a múzeumban támadt. A való igazat mondom!

E vallomás után leírtam neki a parkban látott alakot és összehasonlítottam a berlini jelenéssel.

De barátom nagyon jókedvű volt, és bár az a daganat a nyakon megborzongatta, így kiáltott fel:

— Minden egybevág, úgyhogy az az ember a második én-em.

Nagy nevetés támadt!

Megállok itt egy pillanatra, hogy szavá tegyem a közkeletű elméleteket arról a tüneményről, amely a *második én* elnevezése alatt ismeretes.

A teozófusok ténynek fogadják el, amennyiben elismerik a léleknek vagy az asztrálestnek azt a képességét, hogy elhagyhatja a testet és anyagszerű alakot ölthet, amely némelyek számára láthatóvá is válik kedvező körülmények között. Az összes úgy-

nevezett telepáthikus jelenségeket ezzel magyarázzák. A képzelőerő alkotásainak nincs realitásuk, de a vízióknak, a hallucinációknak van valamiféle anyagiasságuk. Az optikában ugyanilyen módon megkülönböztetnek virtuális és reális képeket, s az utóbbiak ernyőre vetíthetők, vagy elég érzékeny fényképezőlemezen rögzíthetők is. Ha például valaki, aki távol van, visszagondol rám és fölidézi emlékezetében a személyemet, csak virtuális képet alkothat rólam, még pedig önkéntes és tudatos erőfeszítéssel. Ha viszont egy öreg nagynéném idegen országban a zongoránál ül anélkül, hogy rám gondolna, és egyszerre csak meglát engem, saját személyemben, amint ott állok a hangszer mögött, akkor valósággal *látta* a reális képemet. Ez tényleg meg is történt 1895 őszén. Emlékszem, hogy akkoriban rettentő válságot éltem át a francia fővárosban, s az a vágyam, hogy családom körében legyek, annyira erőt vett rajtam, hogy láttam a ház belsejét és egy pillanatra megfeledkeztem a miliőről, amely körülvelt, amennyiben elvesztettem annak a tudatát, hogy hol vagyok. Valósággal otthon voltam, a zongora mögött, s az öreg néni képzeletének nem volt semmi szerepe ebben a látomásban.

Minthogy egyébként be volt avatva az efféle jelenésekbe és tisztában volt a fontosságukkal, a halálhírnökét látta abban, amit látott, és levélben tudakozódott, vajjon nem betegedtem-e meg.

Hogy jobban megvilágítsam ezt a problémát, közlöm itt egy értekezésemet, amely tavaly (1896) megjelent a *L'Initiation* című folyóiratban és többé-kevésbé összefügg az imént említett esettel.

A LÉLEK KISUGÁRZÁSA ÉS KITERJEDŐ- KÉPESSÉGE.

Megfigyelések természet után.

A „magamon kívül vagyok“ és az „összeszedem magam“ két oly közkeletű szólásmód, amely jól kifejezi a léleknek azt a képességét, amelynél fogva kiterjed és megint összehúzódik.

A félelem összezsugorítja, az öröm, a szerencse vagy a siker megdagasztja a lelket.

Szállj be egyedül egy vasúti kocsiba, amely tele van. Egyik sem ismeri a másikat, valamennyien némán ülnek. Valamennyien többé-kevésbé kellemtelenül érzik magukat, aszerint, hogy ki mennyire érzékeny. Különböző kisugárzások kereszteződnek össze-vissza, általános szorongást szülve. Nincs meleg, de azért azt hiszik, hogy megfulladnak: az érzékek, amelyek túlságosan telítve vannak mágneses fluidumokkal, szükségét érzik annak, hogy kirobbanjanak; az áramok feszültsége, amelyet *influenca* és *kondenzáció*, sőt talán *indukció* is növel, elérte a maximumát.

Egyszerre csak megszólal valaki: a villamos kisülés megtörtént, és bekövetkezett a közömbösülés, amikor valamennyien tartalmatlan beszélgetésbe keverednek egymással, csak azért, hogy fizikai szükségletüket kielégítsék.

A remete visszahúzódik a maga kuckójába, lezárja lelki szemét és fülét és sajátmagába mélyed, hogy védekezze minden újabb *influenca* ellen.

Vagy elnézi a tájat az ablakon keresztül és

kószálni ereszti a gondolatait, miközben *kilép* azoknak a ránézve közönbös embereknek a bűvköréből, akikkel együvé van zárva.

Minden nagy színésznek abban a veleszületett képességében rejlik a titka, hogy kisugároztatja a lelkét és ilymódon összeköttetésbe lép a közönségével.

A papi szónok körül sugárzó ragyogás támad nagy pillanatokban, és az arca fényességet áraszt, amely láthatóvá válik még azok számára is, akik nem hisznek.

Az álmodozó természetű színész, ha mélyreható is az értelme és sokat tanul is, de nincs meg az a képessége, hogy sajátmagából ki tudjon kelni, sohasem érvényesülhet a színpadon. Sajátmagába zárkózva, a lelke nem hatolhat be a nézők lelkébe.

Az élet nagy válságainak idején, amikor maga a lét is veszedelemben forog, szert tesz a lélek transzcendens tulajdonságokra. Mintha a nyomortól való félelem menekülésre készítené a meggyötört lelket, hogy máshol próbáljon könnyebben élhető életet keresni. És az öngyikosság nem hiába vonzza a boldogtalant, mert hiszen azzal kecsegteti, hogy megnyitja börtöne kapuját.

Néhány évvel ezelőtt a következő dolog esett meg velem.

Egy őszi reggel az íróasztalomnál ültem az ablak előtt, amely egy morvaországi ipari városka komor utcájára nyílt.

A szomszéd szobában, amelynek félig nyitva volt az ajtaja, ott pihent a feleségem, aki elsőszülöttjét várva gyengélkedett.

Írás közben odaálmodtam magam egy jól ismert tájra, amely több mint ezer kilométernyire volt tőlem észak felé.

Mialatt itt lent ősz volt, sőt csaknem téli idő, én napsütéses nyárban egy zöld tölgyfa alatt álltam; körülöttem ott volt a kis kert, amelyet ifjúkoromban magam műveltem; a rózsák, — meg tudtam volna nevezni őket, — az orgonafák, a jázminbokrok különböző illatát éreztem; hernyókat szedtem le a cseresznyefáimról, nyesegettem a ribiszkebokraimat . . . Egyszerre csak rekedt kiáltást hallok, azon veszem észre magam, hogy a szoba padlóján állok, a hátgerincemet görcs csavarja el, és eszméletlenül lerogyok egy székre, elviselhetetlen fájdalmat érezve a hátamban.

Föleszmélek és kitalálom, hogy kijött hozzám hátulról a feleségem, hogy jóreggelt kívánjon, és gyöngéden vállamra tette a kezét.

— Hol vagyok?

Ez volt az első kérdésem, és ezt a két szót szülőföldem nyelvén ejtettem ki, amelyet feleségem, külföldi nő léte, nem értett.

Erről az epizódról azt a benyomást őriztem meg, hogy a lelkem kiterjeszkedett és elhagyta testemet, amellyel csak láthatatlan fonalak kapcsolták össze, és énnekem szükségem volt bizonyos időre, ha még oly rövidre is, hogy többé-kevésbé tudato-

san ráeszméljek arra, hogy sértetlenül ott vagyok abban a szobában, ahol az imént ültem és dolgoztam.

Ha lelkem — a régi magyarázatok szerint — saját magába mélyedt volna, ott maradva testem határain belül, akkor a legnagyobb könnyűséggel és gyorsasággal kibontakozhatott volna újra saját-magából, úgyhogy engem semmiesetre sem kínozott volna meg ennyire a meglepetésnek említett érzése távollétem alatt.

Nem, *én távol voltam* — a svéd nyelv így fejezi ki az elrévedést — és lelkem visszatérése oly hirtelenül következett be, hogy szenvedtem belé. De a fájdalmakat a hát-tájban éreztem, nem pedig az agy féltékéiben, s ez eszembe juttatja, hogy amikor ifjúkoromban orvostudománnyal foglalkoztam, milyen fontos szerepet tulajdonítottak a *plexus solaris*-nak.*)

Egy másik élményem, három évvel ezelőtt Berlinben bizonyosság rá számomra, hogy a lélek *exteriorizációja*, vagyis kivetitődése rendkívüli körülmények között lehetséges.

Megrendítő válságok, gondok és rendetlen élet után, egyszer éjszaka egy és félkettő között, poharazva, egy borkereskedő asztalánál ülök, amely mindig szívesen látta vendégül az én baráti társaságomat. Hat óra óta ott iddógáltunk már elüldögélve, és az egész idő alatt úgyszólván egyedül én

*) *Plexus solaris*: a középhastáji idegszövet. A ford.

beszéltem. Okos tanácsot akartam adni egy fiatal tisztnek, aki készült fölcserélni a katonai pályát a művészivel. Minthogy egyidejűleg szerelmes is volt egy fiatal lányba, amúgyis túlon túl ideges volt az állapota, apja szemrehányó levele miatt pedig, amelyet aznap kapott, valósággal magán kívül volt. Miközben másnak a sebeit ápoltam, a magaméit elfelejtettem. Kemény munka volt, amely valami reflexmozgás következtében belülről fölhevített. A végtelenségig nyúló bizonyítgatások és hivatkozások során a fiatalember emlékezetébe akartam idézni egy régi eseményt, amely befolyással lehetett elhatározására.

Elfelejtette már a szóban forgó jelenetet. Hogy eszébe juttassam, részletezni kezdem a dolgot.

— Bizonyosan emlékszik arra az estére, amelyet az Augustiner-Bräu-ban töltöttünk . . .

És megmondtam, hogy melyik asztalnál ültünk vacsora közben, leírtam a söntést, az ajtót, amelyen beléptünk, a bútorokat, a képeket . . .

Egyszerre csak elhallgattam . . . félig elvesztettem az eszméletemet, anélkül, hogy elájultam volna, és ülve maradtam tovább is a székemen. Ott voltam az Augustiner-Bräu-ban, és elfelejtettem, hogy kivel beszélek, mikor újra megszólaltam:

— Várjon csak! Az Augustinerben vagyok, de nagyon jól tudom, hogy másutt vagyok; ne szóljon egy szót se . . . nem ismerem rá önre, de tudom, hogy ismerem önt. Hol is vagyok csak? Ne szóljon egy szót se; nagyon érdekes . . .

Erőlködve fölvettem a tekintetemet — nem tudom, csukva volt-e a szemem — és ködöt láttam, bizonytalan színű hátteret, és a mennyezetről leereszkedett holmi színházi függöny: a válaszfal volt, tele állványokkal és palackokkal.

— Vagy úgy! — jelentettem ki, megkönnyeb-
bülten, mint mikor megszűnik a fájdalmunk, —
hiszen F. úrnál vagyok. (Ez volt a neve a bor-
kereskedőnek.)

A tiszt, akinek arca eltorzult a rémülettől, sírva
fakadt.

— Ejnye, csak nem sír? — szóltam hozzá.

— Rettenetes volt, — felelte.

— Mi volt rettenetes? . . .

Mikor elmondtam ezt a történetet másoknak,
azt vetették ellene, hogy ájulás volt, vagy részeg-
ség. Két szó, amely nem sokat mond és semmit
sem magyaráz.

Az ájulás először is eszméletlenséggel jár
együtt, éppúgy, mint a részegség, továbbá izom-
bénulással. Erről itt szó sem volt, mert hiszen ülve
maradtam a széken és tudatosan okoskodtam
részleges öntudatlanságomról.

Akkoriban nem ismertem még sem mint jelen-
séget, sem mint szakkifejezést *az érzőképesség*
exteriorizációját.*) Most, mikor már ismerem, bizo-
nyos vagyok benne, hogy a léleknek megvan az a

*) A. de Rochas: *l'Extériorisation de la sensibilité*. Paris,
Chamuel kiadása. (Strindberg jegyzete.) — Lásd az *Inferno*
(Egy lélek fejlődése, VII.) 74. oldalát. A fordító.

képessége, hogy kiterjedjen, és a lélek rendes alvás közben nagyon ki is terjed, s végül, a halálban, elhagyja a testet és semmikép meg nem semmisül.

A minap, amint egy gyalogjárón haladok előre, egy kocsmárost látok magam előtt, aki az ajtajából dühösen kiabál egy köszörűsre, aki az utcán áll. Egy csöpp kedvem sem volt kettészelni a vonalat, amely ezt a két embert összekötötte, de nem tehettem mást, és mondhatom, roppant kellemetlenül éreztem magam, miközben tovasiettem a két civódó között. Mintha szétéptem volna a közöttük kifeszített kötelet, vagy mintha oly utcán mentem volna végig, amelyet jobbról is, balról is vízzel fecskendeztek.

A *kapocs*, amely barátokat, rokonokat s legfőkép házastársakat egymáshoz fűz, valóságos, kézzelfogható kapocs.

Szeretni kezdünk egy nőt és darabonként létbe helyezzük nála a lelkiünket. Megkettőzzük személyiségünket, s a szeretett lény, aki eddigelé közönyös, semleges volt, kezdi magára öltetni második énünket és második énünké válik. Ha eszébe jut, hogy odébbálljon a lelkiünkkel, a fájdalom, amelyet okoz, talán a leghevesebb fájdalom a világon, amely csak a gyermekét veszített anyáéhoz fogható. Üres tér támad a nyomában, és jaj annak a férfinak, akinek nincs ereje ahhoz, hogy újra kezdje kettéosztódását és aki nem talál egy másik edényt, amelyet megtölthet.

A szerelem olyan aktus, amellyel a férfi saját-

magát termékenyíti meg, mert a férfi az, aki szeret, és az csak édes illúzió, hogy a felesége is szereti őt, a második énje, sajátmagának a teremtménye.

Házastársak között gyakran médiumszerű módon nyilvánul meg a szóbanforgó láthatatlan kapocs: távolból is hívhatják egymást, olvasni tudják egymás gondolatait, kölcsönösen szuggerálhatják egymást, amikor akarják. Nem érzik többé annak a szükségét, hogy beszéljenek egymással; örülnek a szeretett lény pusztja jelenlétének; egymás lelkének a sugárzásában melegszenek. És amikor el kell válniuk egymástól, a kapocs megfeszül: az egymás hiját érzés, a sóvárgás nőtön-nő a távolsággal, kettétörheti a kapcsolatot is és halált okozhat.

Évek óta följegyzéseket csináltam az álmaimról és arra a meggyőződésre jutottam, hogy az ember kettős életet él, hogy a képzelődéseknek, a fantazmagóriáknak, az álmoknak van bizonyosfajta realitásuk. Mindnyájan szellemi alvajárók vagyunk és álmainkban oly cselekedeteket követünk el, amelyek különböző mivoltukhoz képest éber állapotunkban az elégedettség vagy a rossz lelkiismeret érzését és a következményektől való félelmet idézik fel bennünk. És oly okok alapján, amelyeket majd más-kor fogok kifejteni, azt hiszem, hogy az úgynevezett üldözési mánia gyakran annak a lelkipurdalásnak a következménye, amelyet „alvás közben“ elkövetett rossz cselekedeteink okoznak, amelyeknek

ködös emlékei ott kísértenek bennünk. És a költő ábrándjai, amelyeket korlátolt lelkek annyira megvetnek, valóságok.

És a halál? — kérdezitek.

A bátraknak, akik nem becsülik túlságosan sokra az életet, régebben a következő kísérletet ajánlottam volna, amelyet én magam több ízben kipróbáltam, nem éppen kellemes, de mindenestre könnyen gyógyítható következményekkel.

Miután bezártam minden ajtót, ablakot és kályhanyílást, ciankáliummal telt nyitott üveget állítok az éjjeli szekrényre és lefekszem az ágyamra.

A levegő szénsava hamarosan szabaddá teszi a kéksavat, és érezhetőkké válnak az ismert fiziológiai tünetek. A gége enyhe összeszorulása, valami le nem írható iz, amelyet az analógia kedvéért „kék“-nek neveznék, a bicepsek bénulása, a gyomorfájdalmak.

A kéksav halálos hatása még teljességgel misztérium. Különböző tekintélyek különbözőképen írják le ennek a méregnek a hatását. Az egyik azt mondja: agybénulás; a másik azt, hogy: szívbénulás; a harmadik szerint: fulladás, amely másodlagos hatása a nyúlt agy megtámadásának, és így tovább.

Minthogy azonban a hatás nyomban jelentkezik, mielőtt szó lehetne felszívódásról, inkább úgy kell felfogni, mint . . . lelki hatást, tekintettel arra is, hogy a kéksavat az orvostudományban csillapító

szernek használják úgynevezett *ideges bántalmaknál*.

Mindaz, amit az ilyenkor beálló lelkiállapotról mondhatok, a következő:

Nem lassú elmúlásról van szó, hanem inkább felbomlásról, amelyben az, ami kellemes, uralkodik a jelentéktelen fájdalomokon.

A belső érzék tisztábban lát, éppen ellenkezőleg, mint az elalvás közeledtekor; az akaratnak megmarad a hatalma, és én félbeszakíthatom a kísérletet úgy, hogy eldugaszolom az üveget, kinyitom az ablakot, s klórt vagy ammoniákat lélekek be.

Nem mintha súlyt vetnék rá, de ha valaki be akarná bizonyítani, hogy a fakírok ideiglenes halál állapotában vannak, a kísérletet veszedelem nélkül lehetne folytatni. És fulladás esetén, ki kellene próbálni a különböző élesztési módokat. A fakírok meleg borogatást raknak az agy féltekéire; a kínaiak fölmelegítik a gyomrot és tüsszentetni próbálják az áldozatot. *Vial* kitűnő könyvében: *Le Positif et le Négatif* (Páris, Lemerre kiadása, 1890) Trouseau és Pidoux nyomán ezt írja:

„Carrero 1825-ben számos állatot megfojtott és vízbe fullasztott, amelyeket később életre keltett, még pedig jóval a haláluk után,*) oly módon, hogy

*) A. E. Badaire: *La Joie de mourir* (Meghalni öröm) című munkájában (Páris, Chamuel kiadása, 1894) több híres halálesetet idéz, így például a hírneves Richet-ét, 1892-ben, és

egész egyszerűen tüket szúrt bele a szivükbe.”
(*Akupunktura.* *)

Inferno című munkámban beszéltem balsorsom osztályosáról, a német-amerikai festőről,**) akiről azt gyanították, hogy második éneke volt Francis Schlatternek, a német-amerikai csodadoktornak. Most itt a pillanat, amikor kénytelen vagyok kompromittálni a barátomat, csakis azért, hogy hozzájáruljak a való tényállás tisztázásához.

Barátomnak *H.* volt a neve; mindegy, vajjon csakugyan így hívták-e vagy csak ezt a nevet használta.

Miután 1897 augusztusában visszatértem Párisba, egyszer a *Revue spirite* 1859-iki évfolyamában lapozgattam. Rábukkantam benne egy értekezésre, amelynek ez volt a címe: *Az én H. barátom.*

Ugyanilyen címmel egy *H. Lugner* nevű úr a *Journal des Débats* tárcarovatában 1858 november 26-ikán közölt egy saját állítása szerint igaz történetet, amelyben ő maga is mint szemtanú szerepelt, mert — mint kijelenti — baráti kapocs fűzte őt a történet hőséhez, aki huszonöt esztendő fiatalember volt, kifogástalan erkölcsű és megrendíthetetlenül jó szívű.

Hallerét, amikor a halál bekövetkezésének pillanatát lehetetlen volt megállapítani.

Chisac, montpellier-i orvos, megkettőzi sajátmagát halála előtt, úgy nézi sajátmagát, mint egy másik embert, diagnózist állapít meg, kitapintja a pulzust és rendelkezik. Majd lehunyja a szemét, „hogy soha többé ne nyissa ki”. — *Strindberg jegyzete.* — Lásd az *Inferno* 106. oldalát.

*) *Akupunktura*: sebészi vizsgáló és gyógyító eljárás tű-beszúrással.

A fordító.

**) Lásd az *Inferno* 68—74. oldalát.

A fordító.

H. nem tudott ébren maradni, mihelyt a nap lement. Legyőzhetetlen bágyadtság vett rajta erőt, és lassacskán kábult álomba merült, amely ellen semmivel sem védekezhetett.

Egy szóval: H. kettős életet élt, amennyiben éjszaka Melbourneben tevékenykedett, mint gonosztévő, William Parker néven, akit annak idején ki is végeztek. Ezzel egyidőleg H.-t halva találták ágyában Németországban.

Akár igaz, akár csak a képzelet szülötte ez a történet, engem érdekel, mert bele van keveredve a H. név és a körülmények nyilvánvalóan egybevágnak.

Napjaink szépirodalmának a figyelme ráterelődött már a második én tüneményére a Trilby című híres regényben és Paul Lindaunak egyik darabjában. Érdekes volna megtudni, vajjon a szerzők természet után dolgoztak-e vagy sem.

De térjünk vissza Martin barátunkhoz.

Hosszú tél után közeledett a tavasz, füstbe ment reményekkel. A szegény doktort, aki bízott főlegbavalóinak abban az ígéretében, hogy kinevezik magántanárnak, súlyosan érintette az a csapás, hogy a kinevezést elhalasztották. Várnia kellett őszig, bár tudományos érdemeivel bőségesen rászolgált a kinevezésre. A szégyen kétségbeejtette. Végül, balvégzetét átkozva, kicsapongásokba vetette bele magát, anélkül azonban, hogy mértékletességi fogadalmát megszegte volna.

Egy szóval: a doktor legényember, s egy este felcsíp egy lányt magának, aki legényre vadászik. Azután elválik tőle. A lotyó, akit nem is ismert, a város szélén lakott egy kétes hírű városrészben. Bonyodalomról szó sem volt, s a doktor nem is gondolt további következményekre.

De másnap este, alkonyatkor, otthon ül szülei házában, munkájába mélyedve, amikor egyszerre csak lármát hall kívülről.

Kinyitja az ablakot s észrevesz lent a kertjükben vagy húsz fickót, csupa tizenöt-tizennyolc esztendőst. Minthogy a kertben nincs mit ellopni, sehogysem érti, mit kereshet egy csomó ember ilyenkor ezen a helyen. A kamaszok minden látható ok nélkül összevissza topognak odalent. A doktor azt hiszi, hogy káprázat játszik vele, de egyszerre csak az édesanyja szólítja. Lesiet hozzá, s az anyja arra kéri, hogy menjen ki és tudakolja meg, mit akarnak a betolakodók.

Amint kilépett az udvarra, meglát egy fiatal nőt, aki a falhoz támaszkodva áll a helyén, mint a cövek. Közeledik hozzá, hogy megállapítsa a dolgok összefüggését, de már rosszat sejt. Mikor odaér a nő elé, ráismer benne a tegnapi lányra, s minthogy azt hiszi, hogy meg akarják zsarolni, dühösen rákiált:

— Mi keresni valója van itt? Menjen a dolgára!

A lány szó nélkül megindul a kapu felé s a legkisebb jelét sem adja annak, hogy ráismert arra, aki megszólította. Nyilván nem azért jött, hogy zaklassa a doktort.

De ugyanebben a pillanatban és az édesanyja jelenlétében előront a húsz csavargó az udvar hátsó részéből; körülfogják a doktort és a lányt, ujjal mutogatnak a két boldogtalanra, durva szidalmakat szórnak rájuk, érthető célzásokkal arra, hogy bizonyos szituációban lepték meg őket.

A doktor, aki majd elsűlyed szégyenében, hogy édesanyja előtt keveredett ilyen botrányba, esküdözik, hogy ártatlan, noha a látszat ellene van.

Milyen kínos lehetett ez a jelenet a fiúnak!

Mikor elmondta nekem ezt a kalandot, amely

rossz álomnak tűnt fel előttem és valószínűtlennek látszott a maga igazságtalan kegyetlenségében, a szegény doktor ugyancsak siralmas látvány volt.

— Maga az ördög rendezte így! Vagy nem? Képzeld el a dolgot! Ártatlan vagyok olyasmiben, amihez különben sincs köze senkinek, és ilyen módon nyilvánosan kivégeznek!

— Hm, nem látok tisztán a dologban. Hihetetlen eset! Húsz fickó, aki benyomul egy udvarba, és egy léha némbor, aki nem sokat törődhet a becsületével és nem is azért jön, hogy bosszút álljon! Mi lehet ez? Lecke! Világos, hogy a hatalmak szigorúbb álláspontra helyezkednek az erkölcs kérdésében. És figyeld csak meg, mennyire modernek lettek. Nem dolgoznak álmokkal, rémlátásokkal, mert az emberek fittyet hánynak immár az effélére. Nem! Ehelyett egész jeleneteket rendeznek, tökéletes realizmussal, valóságos látványosságokat, amelyeknél okoskodással nem sokra megyünk.

— Szóval te azt hiszed, hogy megleckéztettek? De az ördögbe is, ha mondom, hogy ártatlan voltam, igazán ártatlan.

— Tegnap az voltál, de nem tegnapelőtt!

— No, annyi mindenestre bizonyos, hogy nem összeesküvés volt, mert hiszen a lány nem ismert rám. Pokoli véletlen . . .

— Igen, de olyan véletlen, amelynek fonalait mesterkéz szötte!

Martin barátom, akinek szórakozásra volt szüksége, körutazásra indult Norrlandba és Norvégiába. Azt remélte, hogy útközben szabadnak fogja érezni magát és lesz miben gyönyörködni.

Néhány hét múlva találkoztam Martin barátommal Lund egyik utcájában.

— Sikerült az utazásod?

— Pokoli utazás volt! Most már igazán nem tudom, mit higgyek. Föltétlenül van valaki, aki minduntalan belém köt, és a küzdelem egyenlőtlen fegyverekkel folyik. Hallgasd csak! Megérkeztem Stockholmba, ahol szórakozni akartam a nagy kiállításon, és noha vagy száz barátom van a városban, egyetlen eggyel sem találkoztam. Mind falun tartózkodtak! Egyedül voltam! — Egy napig lakom a szobámban, amikor kiszorít belőle valaki, akinek a bátyám tévedésből régebben eligérte. Ez a csapás annyira elkábit, hogy meg se nézem a kiállítást. Ideoda kószálok — egyedül! — az utcákon, míg végül elcsipek egy lányt. Ebben a pillanatban ránehezedik a vállamra egy kéz, s egy apai nagybátyám, egy nagyon komoly férfi, akit kétszer se láttam életemben s akivel valamennyi ismerősöm közül legkevésbé óhajtottam volna találkozni, meghív, hogy töltssem együtt az egész estét vele — meg a feleségével!

Le kell nyelnem mindazt, amitől undorodom! Boszorkányság! — Továbbutazom, ezer kilométernyire — egyedül! — egy vasúti kocsiban halálosan unalmas vidéken át.

Az Oreskutan*) mellett — ez volt a kirándulásom főcélja — csak egy szálló volt, és ebben a szállóban találkoztát adott egymásnak minden antipáthiám. Ott legeltette nyáját a szabad egyház híveinek főpásztora, és reggel, délben, este zsolozsmákat zengedeztek. Ez mind természetes dolog volt, de azért majd megbolondultam. Csak egy dolgot tartok még ma is egykissé csodálatosnak — hm! okkultista izűmek! Azt ugyanis, hogy abban a csendes és rendez szállóban éjjel ládákat szögeztek le!

— A fejed fölött?

*) 1420 méteres svédországi palahegység Jemtlandban. Turisták kirándulóhelye.

A fordító.

— Ugy van, a fejem fölött! És különös, hogy ez a szögezés tovább üldözött Norvégiában is. És a szálló gazdája, akitől magyarázatot kértem, azt állította, hogy ő nem hallott semmit sem.

— Hiszen ez egészen az én esetem!

— Ugy van, a te eseted! De ami Krisztiániában történt velem, annál különb dolgot legnagyobb ellenségeim se eszelhettek volna ki. Krisztiániában sok embert ismerek; ott voltak még a városban és mégsem tudtam egyikükkel sem találkozni! Egyedül voltam, folyton-folyvást egyedül!

Amint egyedül ülök a Grand Hôtel kávéházában, megszólít egy fiatalember, aki a szomszéd asztal mellett ült. Boldogan, hogy alkalmam nyílik saját hangomat hallani, válaszolok neki, szokásom ellenére hasonló esetekben. Minthogy úriembernek látszott és értelmesnek is, végül meghívom, hogy legyen a vendégem, és együtt töltjük el az estét. Meg kell vallanom, hogy a fiatalember néhány óra múlva azt a határozatlan gyanút ébresztette föl bennem, hogy nem az, akinek kiadta magát. Ellenmondásokba keveredett és összefüggéstelenül beszélt, úgyhogy nem tudtam, hányadán vagyok vele.

Végül, mikor már benne voltunk az éjszakában, megállt az asztalunk előtt egy norvég barátom, akit már három esztendeje nem láttam. Hamiskás mosollyal üdvözl, ami sehogysem illett komoly jelleméhez, és a társamra sandít. Majd elneveti magát és valami csúfondáros szót vág a szemem közé, mintha azt hinné, hogy a társam olyan barátom, akit természetellenes intim viszony fűz hozzám. Tiltakozásomra újból így felel:

— Ne restelkedjék, ne restelkedjék! Itt úgy érezheti magát, mintha otthon volna, és fölösleges restelkednie.

Mit felelhettem erre neki? Mit tehettem?

A fiatalember nem haragudott meg; norvég barátom pedig, aki bizonyára többet ivott egy pohárral a kelleténél, a következő furcsa ötletet vágta ki, lehet, hogy minden hátsógondolat nélkül:

— Különben nincs is benne semmi rossz; hiszen ez férfiruhába bújt nőszemély.

A fiatalember erre feláll s a zsúfolt kávéház közepén olyan mozdulatot tesz, mintha be akarná bizonyítani az ellenkezőjét.

— Hallatlan!

— Szörnyűség, de igaz! És senkisem tiltakozik ellene; mindenki nevet! — De még nincs vége! Abban a pillanatban, amikor indulni akarok, az ismeretlen ifjú pénzt kér kölcsön tőlem. Bár csúffá vagyok téve és forr a vérem a felháborodástól, mégsem mondhatok nem-et neki. Minthogy azonban nincs aprópénzem, a büfféhez megyek, nyomomban az idegennel. Képzeld el a jelenetet, mikor pénzt adok ennek a gyanús fickónak, mintha kifizetném, miközben egy öreg lundi tanár, aki megállt a hátunk mögött, merőn rám néz olyan tekintettel, amelyben benne tükröződik a legundokabb gyanú bizonyossága. Szép dolog!

— Tudod, mit: az, amit elmondtál, akaratlanul Hoffmann néhány meséjét juttatja eszembe. És mikor nemrég újra elolvastam *Az ördög bájitalá-t*,*) szinte az volt az érzésem, hogy a német költő fantazmagóriái élményeken alapulnak.

— Nemsokára akármit el kell hinnünk! — De mit szólsz a dologhoz erkölcsi szempontból? Van értelme annak, hogy ferde világításba kerülök egy barátom, sőt egy kávéház egész közönsége előtt?! Miért kaptam ezt a büntetést?

*) „Elixiere des Teufels“: E. Th. A. Hoffmann híres regénye.

— Nem szabad haragudnunk a hatalmakra azért, mert efféle rendszabályokhoz folyamodnak. Azt hiszed, hogy én tettem bármit is azoknak a hazug híreknek a megcáfolására, amiket egy német író terjesztett rólam, mikor természetellenes hajlamokkal vádolt meg? Nem én! Átkoztam őt akkor, de azóta féken tartom az érzékiségemet. Különben is Swedenborgtól megtanultam, hogy az efféle büntetésekkel válogatás nélkül azért sujtanak bennünket, hogy belekóstoljunk abba a mártiromságba, amelyet mi magunk okoztunk ártatlan embereknek rágalmazó, gyalázkodó kijelentésekkel, meggondolatlanul, könnyelműen kiejtett szavakkal.

— Meglehet, de a barátom örökké úgy fog rám gondolni, mint megbélyegzett emberre, és soha többé nem fogom tudni kiirtani belőle ezt a véleményét.

— Ez kellemetlen, de nem változtathatunk rajta!

Ezeket az útszéli és voltaképp undorító történeteket igazán nem mondtam volna el, ha képtelenségük nem vezetne rá bennünket oly realitás létének az elgondolására, amely nem reális, de nem is vízió, hanem hogy úgymondjam, fantazmagória, amelyet a láthatatlanok azzal a határozott céllal idéznek föl, hogy figyelmeztessenek, oktassanak vagy büntessenek bennünket.

Ezt az állapotot, amelyet a teozófusok asztrálsiknak neveznek, Swedenborg az Arcana utolsó részében így jellemzi:

„VISIONES AC VISA.*)

Kétfajta rendkívüli látás van, amelyeknek állapotába csak azért helyeztettem bele, hogy meg-

*) Látomások és látott dolgok.

A fordító.

tudjam, mi van velök és mikép kell érteni azt, amit az Igében olvashatunk a testi elragadtatásról és azokról, akiket a szellem más helyre ragadott.

1. Az ember olyan állapotba helyeztetik, amely félig álom, félig ébrenlét; és amikor ebben az állapotban van, nem tudhat mást, csak azt, hogy teljesen éber. Ez az az állapot, amelyről az mondatik, hogy testi elragadtatás, és ez az, amikor nem tudja az ember, hogy a testében van-e vagy a testén kívül.

2. Mikor egy város utcáin és a mezőkön bolyongtam, ezúttal is szellemekkel társalogva, csak azt tudtam, hogy éppoly éber és látó vagyok, mint más alkalmakkor; ekkép bolyongtam, le nem térve az útról, és eközben látomásom volt és láttam ligeteket, folyókat, palotákat, házakat, embereket és más egyebet; de miután így bolyongtam néhány órán át, egyszerre csak a test látásával láttam és észrevettem, hogy más helyen voltam, amin fölöttem csodálkoztam, és megállapítottam, hogy olyan állapotban voltam, mint azok, akikről az mondatik, hogy a szellem más helyre ragadta őket."

Martin barátom, mióta visszatért kirándulásáról, egyedül lakik szülei házában, mert a család különböző irányba szétszóródott nyári pihenőre. Nem akarom azt állítani, hogy fél, de kényelmetlenül érzi magát. Néha lépteket és másfajta hangokat hall távollevő hugának a szobájából, néha tüsszentéseket is.

A minap éjfél tájban olyanforma nyikorgó hangot hallott, mintha a kaszáját fenné valaki.

— Tagadhatatlan, — jelentette ki, — hogy csodálatos dolgok történnek. De abban a pillanatban, mikor tárgyalásokba bocsátkoznám a hatalmakkal, elveszett ember lennék.

Ezek voltak utolsó szavai, és ekkor már nagy léptekkel közeledett az ősz.

VII.

SWEDENBORGOT TANULMÁNYOZOM.

Mialatt a mindennapi életben ez történt, folytattam Swedenborg-tanulmányaimat, jobban mondva, Swedenborg munkái, amelyekhez nehéz hozzájutni, sorjában a kezem közé kerültek, meglehetősen hosszú időközökben.

Az „Arcana Coelestiá“-ban a pokol van benne, az örök időkre szóló, a vég reménye nélkül, egyetlen vigasztaló szó nélkül. A „Apocalypsis Revelata“ kidolgozza a vezeklés rendtartását; ennek a hatása alatt tavaszig úgy éltem, mint a kiátkozott. Néha lerázom magamról ezt a hatást, abban reménykedve, hogy a próféta tévedt a részletekben s az élet és halál Ura könnyörületesebbnek fog mutatkozni. De egyáltalán nem titkolható, hogy Swedenborg látomásai szembetűnően megegyeznek mindazokkal a nagy vagy kis eseményekkel, amelyek velem és barátaimmal történtek ez alatt a rettenetes esztendő alatt.

Csak márciusban bukkanok rá egy antikváriusnál a „Menny és Pokol csodái“-ra s még később „A házastársi szeretet“-re. Csak most szabadulok a lidércnyomástól, amely a láthatatlanok első megnyilatkozása óta rámnehezedett.

Az Isten a szeretet; az Isten nem rabszolgákon

uralkodik s ezért megengedte, hogy a halandóknak szabad legyen az akarata. Gonosz hatalmak nincsenek, hanem a jóság egyik szolgája tölti be a fenytőszellem hivatását. A büntetések nem örökké tartók; mindenkinek módjában áll türelmesen levelezni, amit vétkezett.

A ránk rótt szenvedéseknek az a célja, hogy az én-t megjavítsák.

Azok a műveletek, amelyek előkészítenek a szellemi életre, pusztulással (*vastatio*) kezdődnek és eszközeik a következők: szorulás a mellben, nehéz lélekzés, fulladozás, szívdobogás, félelmes szorongási rohamok, álmatlanság, lidércnyomás. Ezt a folyamatot Swedenborg, aki 1744-ben és 1745-ben élte át, az „Álmok“-ban írja le.

És ennek a beteg állapotnak a diagnózisa pontról pontra megfelel a manapság gyakori betegségeknek, úgyhogy nem is riadok vissza attól a végső következtetéstől, hogy új korszak előtt állunk, amelyben „a szellemek fölébrednek és öröm lesz élni“. Ez az angina pectoris, a sok álmatlansági eset, a sok éjszakai borzalom, amely rémülettel tölti el a lelkeket s amelyet az orvosok szeretnének járványos betegségnek minősíteni, nem más, mint a láthatatlannak munkája. Vagy mikép volna járványos betegségként magyarázható az, hogy egészséges embereket rendszeresen üldöznek és nyugtalanítanak a legkülönösebb előre nem látott események és kellemetlenségek? Talán körülmények véletlen találkozásának a járványáról volna szó? De hiszen ez képtelenség!

Swedenborg Virgiliusommá vált, aki végig kalauzol engem a poklon és én vakon követem őt. Igaz, hogy félelmesen büntet, de éppoly jól ért a vígasz-

taláshoz is, és az én véleményem szerint kevésbé szigorú, mint a protestáns „pietisták“.

„Az ember kincseket halmozhat fel, csak becsületes módon tegye ezt és éppúgy használja is kincseit; viszonyainak megfelelően ruházzkodhat és lakhat, hasonló társadalmi helyzetű emberekkel érintkezhet, élvezheti az élet ártatlan örömeit, vidám és elégedett lehet, nem kell sápadt arccal, mogorván járnia, egy szóval úgy élhet és úgy szerepelhet, mint gazdag ember, ezen a világon és halála után mégis egyenesen a mennybe juthat, föltéve, hogy lelke mélyén hisz az Istenben és szereti őt, és felebarátaival szemben úgy viselkedik, ahogy kötelessége.“

„Beszélgettem többekkel azok közül, akik haláluk előtt lemondtak a világról és magányba vonultak, hogy olyan életet éljenek, amely a mennyei dolgok szemléletének van szentelve, s ily módon biztos utat törjenek maguknak a mennybe; csaknem mindannyiuknak sötét és búskomor volt az arca, mintha bosszankodtak volna, hogy a többiek nem hasonlítottak hozzájuk és hogy őket magukat nem jutalmazták nagyobb dicsőséggel és boldogsággal. Rejtett helyeken laknak és remeteéletet élnek, csaknem olyanformán, mint ahogy a mi világunkban éltek volt. Az ember társas életre teremtett; a közösség az a környezet, nem pedig a magány, ahol bőven talál alkalmat a keresztényi felebaráti szeretet gyakorlására . . .“

„Aki magányban él, csak sajátmagát látja és mindenki másról megfeledkezik. Ez az oka annak, hogy csak sajátmagával törődik s a világtól, amelynek nem érzi híját, menekülni akar, ez pedig ellenkezik a keresztényi szeretettel.“

Az úgynevezett örök büntetések dolgában a próféta az utolsó pillanatban úgy lép föl, mint megváltó, amennyiben reménysugarat csillogtat meg előttünk.

„Közülik azokat, akiknek a megváltása remélhető, vígasztalan, pusztá helyekre teszik ki és ott hagyják őket, amíg azon való szomorkodásuk, hogy ott vannak, a kétségbeesés legnagyobb mélységébe nem döntötte őket, mert bizonyára ez az egyedüli módja annak, hogy felülkerekedjenek a gonoszságon és álnokságon, amely rajtuk uralkodik. Mikor ennyire jutottak, kiáltozni kezdenek, hogy nem jobbak az állatnál, hogy tele vannak gyűlölettel és mindenféle borzalmakkal és hogy kárhozottak. Mindezt megbocsátják nekik, mint kétségbeesésük kiáltásait, és az Isten megenyhíti lelküket, hogy ki ne törjenek oly szemrehányásokban és gyalázkodásokban, amelyek a megszabott határokat túllépik. Mikor elszenvedtek már mindent, ami csak elszenvedhető, úgyhogy a testük úgyszólván halott, nem törődnek ezzel, és kezdődik előkészítésük a megváltásra. Láttam közülik néhányat, amikor elvitték őket a mennybe, miután megpróbáltatásul kiállották mindazt a szenvedést, amelyről beszéltem. És ami-

kor bebocsátották őket oda, oly roppant nagy volt az örvendezésük, hogy könnyekig meghatódtam.“

Az, amit a katolikusok *conscientia scrupulosá*-nak — aggályoskodó lelkiismeretnek — neveznek, gonosz indulatú szellemektől ered, akik minden csekélység és semmisség miatt fölébresztik a furdaló lelkiismeretet. Abban telik örömük, hogy ilyen terhet raknak a lelkiismeretre, de ezzel semmikép sem mozdítják elő a bűnös megjavulását.

Épp így vannak ártalmas kísértések is. Gonosz-indulatú szellemek a lélek mélyén felidéznek mindazt a rosszat, amit az ember gyermekkorától elkövetett, még pedig oly módon teszik ezt, hogy mindent gonoszul eltorzítanak. De az angyalok feltárják mindazt a jót és igazat, ami a gyötrött lélekben található. Ez az a harc, ami úgy nyilvánul meg, mint lelki furdalás.

Itt megállok, mert igazságtalan volnék a mestermel szemben, ha szétvagdosnám azt, amit ő oly jól összeszőtt, s a dirib-darabokat úgy mutatnám be, mint mintákat.

Swedenborg munkássága mérhetetlenül sokat ölel föl, és én megtaláltam benne a feleletet minden kérdésemre, a legkövetelődőbbekre is.

Nyugtalanított lélek, szenvedő szív, *tolle et lege!*)*

*) Vedd elő és olvasd!

A fordító.

VIII. CANOSSA.

Belebágyadva a titokzatos üldöztetésbe, már rég gondosan megvizsgáltam a lelkiismeretemet, és új programomhoz hiven, hogy felebarátaimmal szemben nem adok igazat magamnak, utálatosnak találom multamat és megundorodom saját egyéniségemtől. „Igaz, hogy felláztítottam a fiatalságot a fennálló rend, a vallás, a törvények, a többség, az erkölcs ellen. Az istentelenségemért bűnhödtem, és vissza fogok mindent vonni.“

Egy idő múlva másképp vetem föl a problémát, s az ellenkező tételből indulva ki, ezt kérdezem: „Vajjon a többiek, felforgató nézeteimnek az ellenfelei, az erkölcs, az állam, a vallás jámbor védelmezői, alszanak talán éjjelente? És a hatalmak jóvoltából sikereket érnek el világi dolgaikban?“

Ha sorra veszem a társadalom oszlopait és megvizsgálom sorsukat, azt kell válaszolnom erre a kérdésre, hogy: nem!

Az eszményiség bátor előharcosa a költészetben és az életben, a megbízható, derék polgárok költője, nem tud éjjel aludni, mert a legsúlyosabb hisztéria riasztja fel a La Salpêtrière-ből ismert clownizmus rohamaival. *) Ráadásul védőszelleme is cserben

*) A *La Salpêtrière* elmebeteg nők kórháza Párisban. — A *clownizmus* súlyos idegrohamállapot, amelyben a beteg teste olyan kifinomodott mozdulatokat — ugrásokat és görbüléseket — végez, mint a cirkuszi clownok. A ford.

hagyta őt, úgyhogy a költőnek nagy kellemetlenségei voltak, mikor néhány évvel ezelőtt üzleti spekulációkba bocsátkozott, amelyek csaknem koldusbotra juttatták. Nem örömmel emlékszem vissza erre az esetre, mert csak még jobban elszomorít, mikor azt kell látnom, hogy a legmagasztosabb törekvések is csőddel végződnek.

És ellenfeleim a vallás terén? Az egyik, aki börtönbe akart juttatni egyszer istenkáromlásért, saját maga jutott börtönbe hamis bukásért. Azt ne hidd, olvasóm, hogy mentegetni akarom a magam bűnét az ő bűnével! Csak azt sajnálom, hogy ez a lesujtó példa megrendítette hitemet a kereszténység tisztító hivatásában.

És az a nő, aki védőszárnyai alá vette az erkölcsöt, az elnyomott nők barátja, a próféta, aki őszinte, tüzes prédikációkban hirdette a coelibátust a fiatalembereknek! Vajjon hová lett? Senkisé sem tudja. De a fejére oly vád súlya nehezedik, amely ugyancsak kellemetlen. Ez ugyebár épületes egy história? Vagy nem az?

Az erkölcsi és vallási rend többi oszlopát melőzőm, azokat is, akik golyót röpítettek az agyukba, azokat is, akik elmenekültek veszedelemmel fenyegető kihallgatásuk elől.

Egyszóval, úgy látszik, hogy az ítélet egyaránt sújtja az igazakat és a gonoszokat, s nem válogat jók és rosszak között!

Mi az hát, ami manapság történik itt a földön?

Talán könyörtelenül lesujtott az ítélet Sodomára?

Mindenkinek el kell pusztulnia? Nincs egy igaz ember se? Egyetlenegy se!

De akkor legyünk hát jóbarátok, szenvedjünk együtt, mint bűntársak, és ne akarjunk elbizakodottan egymás fölé kerekedni.

Bocsánatot kértem gáncsolható cselekedeteimért és megtagadom a multamat. Hadd mondjak most egypár szót a saját védelmemre is.

A fiatalság mindenkor lázadozó, könnyelmű, kicsapongó volt. Vagy talán én találtam föl a lázongást, a bűnt? Régebben én voltam az ifjú, a félrevezetett, koromnak a gyermeke, tanítómestereimnek a tanítványa, a csábítások áldozata. Ki a hibás hát, és mért szemeltek ki engem bűnbaknak? Hátha hazugság volt az egész? Hátha nem is az vagyok, akinek az emberek tartanak?

De a fekete mágia lenyomja a mérleg serpenyőjét!

Ám ezzel csak tudatlanságomban kísérleteztem. És a zendülés a láthatatlanok ellen?

Igen, a zendülés! De mi van a többiekkel, akik térden állva töltötték el az életüket, imádva a láthatatlanokat és önnönmagukat sanyargatva, és akikre végül mindannyiukra rácăfolt az idő?

Ismerjük el, hogy kétségbeejtő a helyzetünk! És hogy valamennyien ki vagyunk szolgáltatva a világ urának, hogy porba tiportassunk és megaláztassunk, amíg meg nem undorodunk sajátmagunktól és föl nem támad bennünk a honvágy a mennyek országa után! Meg kell vetnünk sajátmagunkat, iszonyodnunk kell sajátmagunktól, mikor azt tapasztaljuk, hogy hiábavaló minden erőfeszítésünk a javulásra. Ez az út, amely magasabb lét felé vezet.

És ne felejtsetek el még valamit: az út Rómába, a császár útja, Canossán vezetett keresztül!

IX.

AZ ELLENMONDÁS SZELLEME.

Hiába volt minden kinszenvedésem, a lázadás szelleme itt él még bennem és arra bír, hogy kételkedjem láthatatlan kalauzomnak jóakaró szándékai-ban.

Valami véletlen (?) kezembe juttatta a Varázsfuvolát, Schikaneder operaszövegét. A fiatal pár megpróbáltatása és megkísértetése azt a gondolatot ébreszti fel bennem, hogy a csábító hangok meg-tévesztettek, s minthogy nem tudtam elviselni a fá-radalmakat és a szenvedéseket, összegörnyedtem és megadtam magam.

Nyomban eszembe jut Prometheus, aki állan-dóan lepökdösi az isteneket, mialatt a keselyű a má-ját marcangolja. És végezetül, anélkül, hogy nyilván-osan vezekelne, befogadják a lázadót az olympusiak társaságába.

A tűz kigyulladt, s a gonosz szellemek nyomban hozzálátnak az élesztéséhez.

Egy okkultista folyóirat, amely póstán érkezett, az alábbi felforgató elméletekkel bátorítja kishitűs-égemet:

„Amint tudjuk, a régi Véda-könyvek a terem-tést egyetlen nagy áldozati cselekedetnek tekintik, amelynél Isten, aki egyben pap és áldozat, fel-áldozza sajátmagát, amennyiben kettéoszlik.“

(Ime az én gondolatom, amelyet az *Olof mester* című drámához csatolt misztériumban*) fejeztem ki.)

„Továbbá, hogy az összes elemek, amelyek együttvéve a mindenséget alkotják, nem mások, mint bukott istenségek akik az ásvány-, növény-, állat-, ember- és angyalvilág létráján felkapaszkodnak újra a mennyekbe, hogy aztán újra lebukjanak.“

Ez az a gondolat, amelyet úgy a híres Alexander von Humboldt, mint Cantu, a történetíró, felségesnek mond...

(És valóban felséges is!)

„Amint tudjuk, Görögország és Róma istenei emberek voltak. Maga Jupiter, mindannyiuk között a legnagyobb, Kréta szigetén született, ahol az Amalthea nevű kecske szoptatta. Letaszította apját a trónról és megtett minden óvóintézkedést, hogy őt magát meg ne foszthassák a trónjától. Mikor a gigászok megtámadták, s a legtöbb isten gyáván cserbenhagyta és növények alakjában elbújt Egyiptomban, szerencséje volt és a legbátrabbak segítségével diadalt aratott. De csak nagy ügyel-bajjal.“

„Homerosnál az istenek harcolnak az emberekkel és néha meg is sebesülnek. A mi gall őseink is

*) Lásd az *Inferno* (Egy lélek fejlődése, VII.) 6. oldalát.
A fordító.

szembeszálltak az éggel és nyilakkal lövöldözték, amikor azt hitték, hogy fenyegeti őket.“

„A zsidókat ugyanolyan érzések hevítették, mint a pogányokat. Nemcsak Istenük (*Jehova*) volt nekik, hanem voltak isteneik is (*Elohim*). A biblia ekkép kezdődik:

„És ő, aki van, volt és lesz,

Elohim,

az egység a többségben.“

„Mikor Ádám elkövette azt az örökké áldott bűnt, amely egyáltalán nem bukás, hanem, mint a kigyó előre megmondta, felséges lépés volt fölfelé, az Isten így szólt: „Imé, az ember olyanná lett, mint *mi közülünk egy*, jót és gonoszt tudván.“ És nyomban hozzátette: „Mostan annak okáért reá kell gondolnunk, hogy az ő kezeit kinyújtván, ne vegyen az életnek fájának gyümölcsében, és abban ne egyék, hogy mindörökké éljen“ . . .“

„A régiek tehát az istenekben embereket láttak, akik fölemelkedtek a legfőbb hatalom polcára és államcsinnyel megtartani igyekeztek a hatalom birtokát, amennyiben másoknak a fölemelkedését megakadályozták. Ezért kezdtek az emberek harcot, hogy elűzzék a bitorlókat, akik viszont ellenálltak, hogy megóvják a maguk számára a jogtalanul megszerzett hatalmat.“

És erre megnyitottuk a gátzáró zsilipet.
— Képzeljétek, istenek vagyunk!

„És az istenek fiai leszállának a földre és egyesülének a halandóknak leányaival, kik szülének magzatokat. És ebből a keverékfajból származának az óriások és az összes híres-neves emberek, harcosok, államférfiak, írók, művészek.“

Ez jó vetés volt egy amúgyis makacskodó lélekbe, és az én újból felfuvalkodik: képzeljétek, istenek vagyunk.

De ugyanaznap este, mikor kigyulladt a jókedv lángja a kocsmában, körülálljuk egy társunkat, aki a zene doktora volt.

Filozófus barátom, akivel közöltem az istenekkel való rokonságunk fölfedezését, Mozart: Don Juan-ját szeretné hallani, különösen az utolsó felvonás fináléját.

— Miről van szó a fináléban? — kérdezi valaki, aki nem otthonos a klasszikus műsordarabokban.

— Jön az ördög és elviszi a kéjencet!

És a pokoli kínok, amelyeket Mozart nagyszerűen jellemez, mert állítólag ő maga is ismerte az effajta lelkipurdalást, amennyiben egy nőnek, akit elcsábított, őmiatta öngyilkos lett a férje, — jajveszélő hangsorokban élénk tárulnak, mint a legmarcangolóbb neuralgia; a nevetés elhallgat, a csúfolódás megszűnik, s mikor a darab véget ér, szorongó a csend.

— Ej, ígyunk!

Koccintunk! De a jókedvnek befellegzett, az olympusi hangulat befagyott, mert közeledőben van az éjszaka, és a félelmes kromatikus hangsorok ott dübörögnek még a fülünkben, mint roppant hullámok, amelyek magasra tornyosulnak és a mélybe hullanak,

— Van itt valaki?

Senkisémet felel! Inamba száll a bátorságom, és egy pillanatig arra gondolok, hogy elmegyek újra hazulról és a piszkos, sötét utcákon töltöm el az éjszakát. De a fáradtság és a kétségbeesés nyomasztó súllyal nehezedik rám, és úgy döntök, hogy inkább szép ágyban halok meg.

Vetkezés közben a rám várakozó nehéz éjszakán töprengek, s mikor végre szerencsésen bejutok az ágyamba, könyvet veszek elő, hogy másra tereljem a gondolataimat.

Egyszerre csak lepottyan a fogkefém a mosdóról a padlóra! Minden látható ok nélkül. Majd nyomban utána fölemelkedik vödrömmel a földője és megint vissza is csattan a helyére. Még pedig a szemem látára; és semmiféle rázkódásról szó sem lehetett, annyira csendes volt az éjszaka.

A mindenségnek nincs többé titka óriások és zsenik számára, és az ész mégis tehetetlenül áll egy földő előtt, amely dacol a nehezkedés törvényeivel.

És az ismeretlentől való félelem megremegteti azt az embert, aki azt hitte, hogy megoldotta a szfinksz rejtélyét!

Féltem, rettenetesen féltem, de azért nem akartam otthagyni a csatateret és tovább olvastam. Egyszerre csak leereszkedik a mennyezetről egy szikra vagy egy kis lidércfény, mintha hópehely volna, és kilobban a könyvem fölött.

És én nem bolondultam meg, nyájas olvasóm!

Az alvás, a szent alvás búvóhely formáját ölti magára, ahol gyilkosok leselkednek. Nem merek elaludni és nincs már erőm, hogy ébren maradjak. Hiszen ez a *pokol*! Mikor tűröm, hogy elhatalmasodjon rajtam a kábult szundikálás, villamos ütést érzek, amely úgy ér, mint a mennykőcsapás, de nem öl meg.

Ostromold meg nyilaiddal, büszke gallus, az eget, az ég nem pihen soha!

Mint hogy minden ellenállás hiábavaló, leteszem a fegyvert, de csak ismételt makacs ellenszegülés után. E legutolsó egyenetlen küzdelem során gyakran megesik velem, hogy lidércfényeket látok világos nappal is, de ezt a jelenséget szembajnak tulajdonítom.

Végül Swedenborg felvilágosít róla, mit jelentenek a libegő lángok, amelyeket azóta soha többé nem láttam.

„Más szellemek annak az ellenkezőjét igyekeznek elhíttetni velem, amit az oktatószellemek mondtak. Az *ellenmondásnak ezek a szellemei* oly emberek voltak a földön, akiket gonoszságuk miatt kirekesztettek a társadalomból. Közeledésüket *libegő láng* jelzi, mely látszólag leereszkedik az ember arca előtt; és ezek a szellemek az ember hátán helyezkednek el, ahonnan éreztetik hatásukat a végtagokban. Azt prédikálják, hogy ne higgyünk annak, amit az oktatószellemek mondtak az angyalokkal egyetértésben, és ne alkalmazkodjunk cselekedeteinkben a tőlük kapott oktatáshoz, hanem éljünk teljes zabolátlanságban és szabadságban, úgy, ahogy a kedvünk tartja. Rendszerint olyankor jelentkeznak, amikor az oktatószellemek eltűntek. Az emberek tudják, hogy kicsodák, és nem sokat törődnek velök; de mégis az ő révükön tanulják meg, hogy mi a jó és mi a rossz, mert a jót ellentétéből ismerjük meg.“

X.
KIVONAT A NAPLÓMBÓL.

1897.

Február 7-ikén.

Közápor veri az ablakaimat új lakásomban az egész első éjszaka. Másnap megtudom, hogy jégeső volt.

12-ikén.

Kiugrasztottak az ágyamból, miután női hangot hallottam. Aranyszájú Szent János, a nőgyűlölő, megérteti velem:

„Mi a nő? Minden barátságnak ellensége, az el nem kerülhető büntetés, a szükséges rossz, a természetes kísértés, a sóvárgott boldogtalanság, kiapadhatatlan könnyek forrása, a teremtés elhibázott remeke vakítófehér díszben.”

„Minthogy már az első nő szerződést kötött az ördöggel, mért ne tennék meg ugyanezt a leányai? Görbe bordából teremtetvén, görbe és csavaros lett egész gondolkodásmódja, hajló a rosszra!”

Jól mondod, Szent Chrysostomus, aranyszájú!

28-ikán.

A pintyőke csicsereg, a tenger kék sávja a távolból csábít és vonz, de mihelyt az utitáskám után nyúlok, rámrontanak a láthatatlanok. Valóban nem is menekülhetek innen; internálva vagyok itt.

Hogy szórakozzam valamivel, hozzá akarok fogni *Inferno* című könyvem megírásához; de nem szabad hozzáfognom. Mihelyt kezembe veszem a tollat, emlékezetem valósággal cserben hagy, és nem jut eszembe semmisem, vagy minden merőben jelentéktelen eseménynek tűnik fel előttem.

Április 2-ikán.

Egy német író a véleményemet kéri Bismarck hercegről, egy folyóirat számára, amely megszavaztatja a közvéleményt a kancellárról.

„Kénytelen vagyok csodálni olyan embert, aki úgy be tudta csapni a maga korát, mint Bismarck. Állítólag Németország egységének a megteremtője, holott ezt a nagy birodalmat ketté osztotta, egy császárral Berlinben és eggyel Bécsben.“

Este jázminillat terjed szét a szobámban, enyhe békesség száll reám és éjszaka nyugodtan alszom. (Swedenborg azt mondta, hogy a jó szellem, az angyal, balzsamos illattal árulja el jelenlétét. A teozófusok ugyanezt állítják, csak hogy az angyalt mahatmának nevezik.)

5-ikén.

Hallom, hogy Ebbe-nek egy nagy szobrát, amely keresztrefeszített nőt ábrázolt, összetörték, miközben a stockholmi kiállításra szállították. Mása ennek az esetnek H. barátom képe, a keresztrefeszített nő,

amelyet adósságok fejében lefoglaltak s egy udvarban a szemetesláda fölé akasztottak. (Lásd az *Inferno*-t. *)

10-ikén.

Elolvastam sok mindent. Chateaubriand: Mémoires d'outre-tombe-ját. Las Cases naplóját Szent Ilona szigetéről. Ki volt Napoleon? Kinek volt a reinkarnációja?

Ajaccióban született, egy görög gyarmatvárosban, amely Ajax-ból származtatja a nevét.

1. Ajax, Telamon fia, akit Odysseus legyőzött és aki bánatában megőrült, lemészárolta a görögök marhacsordáit, abban a hiszemben, hogy az ellenséget öldökli. Egy ízben, mikor Trója védőistenei felhőbe burkolták mind a két sereget, hogy megkönnyítsék a trójaiak menekülését, Ajax így kiáltott fel: Nagy Isten, add vissza nekünk újra a napvilágot és harcolj ellenünk.

2. Ajax, Oileus fia, hajótörést szenvedett, hazafelé utaztában Trója ostromából; egy szirtre fölkapaszkodva megmenekült és dacosan szidta az isteneket, mire büntetésül a tengerbe veszejtették.

Napoleon váratlanul egy szőnyegen született meg, amelybe az Iliászból vett jelenetek voltak beleszőve.

Paolo a Porta egy ízben így szólt az ifjú Napoleonhoz: — Semmi sincs benned az új időből; Plutarchos emberei közül való vagy.

Rousseau, még Napoleon születése előtt, foglalkozott Korzikával, amelynek lakósai törvényhozójuknak óhajtották megnyerni őt.

*) Lásd az *Inferno* (Egy lélek fejlődése, VII.) 68—74. és 99. oldalát. A fordító.

„Van még Európában egy hely, ahol törvényt lehet hozni: Korzika szigete . . . Az az érzésem, hogy *ez a kis sziget valamikor ámulatba fogja ejteni Európát.*“

Nordille Bonaparte 1266-ban zálogba tette bcsületét a sváb Konradinért, akit Anjou Károly kivégeztetett.

A Franchini Bonaparte-ágnak három aranyliliom volt a címerképében, úgy, mint a Bourbonoknak.

Napoleon rokona volt Orsininak. Orsini volt a neve annak a gyilkosnak, aki merényletet követett el III. Napoleon ellen. Három szigeten élte le Napoleon legsúlyosabb napjait: Korzika, Elba és Szent-Ilona szigetén. Egy geográfiában, amelyet ifjúkorában állított össze, Szent-Ilona szigetéről ezzel a két szóval emlékszik meg: „Kis sziget!“ (Sajnos, nagyon is kicsiny!) Mikor az angolokkal háborúskodott, egy cirkálót a Szent-Ilona körüli vizekre küldött minden látható ok nélkül.

Napoleon halála dúsan ellátja anyaggal egy okkultistának a képzelőtehetségét.

„Szörnyű idő volt, szünet nélkül szakadt az eső és a szél mindent elsöpréssel fenyegetett. A fűzfa, amely alatt Napoleon a friss levegőt szokta élvezni, ketté tört; ültetvényeink fáit gyökerestül kitepte és szerteszórta a vihar, csak egyetlen mézgafa állt még, de végül ezt is megkapta, a magasba emelte és a sárba terítette egy forgószélroham . . . Abból, amit a császár szeretett, semminek sem volt szabad túlélni őt.“

A beteg nem tudta elviselni a fényt; sötét szobá-

ban kellett őt ápolni! Mikor már haldokolt, kiugrott az ágyból, hogy kimenjen a kertbe.

„Görcsös rángások a köldöke fölött és a hasában, mély sóhajok, jajveszékelés, görcsös vonaglások, amelyek a haláltusa közben hangos, fájdalmas zokogásban oldódtak fel.“

Noverrez, aki beteg lett, lázában félrebeszél: „Azt képzelem, hogy a császárt veszedelem fenyegeti, és segítségért kiált.“

Miután Napoleon kilehelte lelkét, békés mosoly ül az ajkára, s a holttesten még tizenkilenc év múlva is megvan a sirboltban a nyugalomnak ez a kifejezése. Mikor 1840-ben felbontották a sirt, a testet teljesen ép állapotban találták. Mind a két talpa fehér volt. (Fehér talpak — *plantae pedis* — Swedenborg szerint ezt jelentik: bűneid meg vannak bocsátva.)

Jó állapotban voltak a kezek is (de a balkéz nem volt fehér), puha volt mindakettő és megőrizte szép formáját. Az egész test halványfehér volt: „mintha sűrű tülltakarón át látszott volna“. A felső állkapocsban mindössze három fog volt. (Érdekes találkozása a véletlennek: Enghien hercegének mindössze három foga volt, amikor agyonlőtték. És csak mellesleg említem: Enghien hercege 48 órai vajudás után jött a világra. *Sötétkék* volt, az életnek minden jele nélkül. Borszeszbe áztatott pólyában nagyon közel tartották egy égő gyertyához, úgyhogy megperzselődött. Csak ekkor kezdett el élni!)

Napoleon-t zöld egyenruhájában tették koporsóba. (Varázslók zöld színű ruhájukról ismerhetők fel.)

Chateaubriand írja: Napoleon kapitányi kinevezését XVI. Lajos írta alá 1792 augusztus 30-án, holt a király augusztus 10-ikén lemondott koronájáról.

„Magyarázza meg ezt az, aki tudja. Miféle védelmező támogatta ennek a korzikainak a ter-
veit? Ez a védelmező az örökkévalóság Ura volt.“

18-ikán. Husvét napján.

Egy tüzes üszkőn a cserépkályában ezt a négy
betűt láttam: *I. N. R. I.* (Jesus Nasarenius Rex Ju-
daeorum.)

Május 2-ikán.

Láttam az újhholdat és földerültem tőle.

3-ikán.

Ennélfogva belekezek az *Inferno* megírásába.

Hallom, hogy egy nagyon ismert ujságíró t hir-
telen kínozni kezdtek a manapság elharapódzott éj-
szakai rohamok. És az okkultisták összefüggésbe
hozzák ezt kiméletlen nekrológiával, amelyet egy
nemrég elhunyt érdemes férfiról írt.

Mikor Wagner: Rheingold-ját olvasom, egy
nagy költőt fedezek föl és megértem, mért nem fog-
tam fel, mi a nagy ebben a muzsikusbán, akinek ze-
néje kíséret csak a szövegéhez. A Rheingold külön-
ben az én számomra íródott:

Wellgunde.

Weisst du denn nicht,
Wem nur allein
Das Gold zu schmieden vergönnt?

Woglinde.

Nur wer der Minne
Macht versagt,
Nur wer der Liebe
Lust verjagt,

Nur der erzielt sich den Zauber,
Zum Reif zu zwingen das Gold.

Wellgunde.

Wohl sicher sind wir
Und sorgenfrei:
Denn was nur lebt will lieben,
Meiden will keiner die Minne.

Woglinde.

Am wenigsten er,
Der lüsterne Alp:
— — — — —

Alberich.

(die Hand nach dem Gold ausstreckend).

Das Gold entreiss' ich dem Riff,
Schmiede den rächenden Ring:
Denn hör' es die Fluth —
So verfluch' ich die Liebe!*)

*) *Rheingold*: A *Rajna kincse* című Wagner-opera. Az idézett részlet *Lányi Viktor* fordításában a következő:

Wellgunde: Jól tudhatnád:

Egy kéz van csak,
Amelynek enged az érc.

Woglinde: Csak ki a vágyat

Megveti,

Csak ki a kéjt el

Kergeti,

Csak az tud ötvözni gyűrűt

A sárga színaranyból.

Wellgunde: Igy bizton élünk

És gondtalan,

Mert aki él, az vágyik,

Senkise mentes a kéjtől.

12-ikén.

Tompa belenyugvással cikóriakávét ittam öt hónap óta, anélkül, hogy panaszkodtam volna. Látni akartam, van-e határa egy gyalázatos nő vakmerőségének (azénak, aki a reggeli kávémat főzi). Öt álló hónapig szenvedtem, most végre élvezni akarom a mámorító illatú isteni italt. Vásárolok hát egy fontot a legdrágábbfajta kávéból.

Este Sar Peladan: L'Androgyne-jében a 107. oldalon ezt olvasom:

„Emlékszik egy öreg hittérítőnek a következő anekdotájára. Egy hittérítő út végén, egy igen fontos kezdő prédikáció közben az történt velem, hogy mihelyt kimondtam ezt a szót: „testvéreim“, tehetetlenné váltam, egy gondolat nem termett az agyamban, egy szó nem csúszott ki a szájamon.“

„Szent Szűzanyám — fohászkodtam magamban — mindössze egyetlen gyöngémhez ragaszkodtam mindmáig, a csésze kávémhöz; most ezt is neked áldozom. És a lelkem nyomban visszanyerte rugalmasságát, felülmultam önnönmagamat és előmozdítottam sok léleknek a javát.“

Hányszor megzavarta a kávé családomban a házibékét! Szégyellek visszagondolni rá, annyival is

Woglinde: A legbujább épp
A törpe manó:

— — — — —

Alberich (Kézét kinyújtja az arany után):

Kitépem a sáraranyat,
Ötvözök bűvös gyűrűt:
Te, ós Rajna, halld —
Átkom sujtja a vágyat.

inkább, mert a jóeredmény nem a jóakarattól és az ügyességtől függ, hanem kiszámíthatatlan körülményektől.

Holnap részem lesz tehát a legnagyobb gyönyörűségben vagy a legnagyobb fájdalomban.

13-ikán.

A kiszolgáló asszony olyan kávét kotyvasztott, amelynél hitványabb el se képzelhető.

Feláldozom kávémat a hatalmaknak, és mától fogva csokoládét iszom, anélkül, hogy morognék.

26-ikán.

Kirándulás a bükkerdőbe, ahol néhány száz főnyi fiatalság gyűlt össze. Nótákra gyujtanak abból az időből, amikor magam is fiatal voltam, vagy harminc esztendővel ezelőtt; ifjúkorom játékait játsszák. Ifjúkorom táncait táncolják.

Szomorúság fog el, és egyszerre csak lelki szemem elé tárul múlt életem, megmérhetem a befutott pályát és valósággal káprázik belé a szemem. Ugy bizony, a végét járom már; megöregedtem, és az út lefelé lejt, a sír felé. Nem tudom visszafojtani a könnyeimet — megöregedtem.

Junius 1-én.

Egy fiatal orvos beszélget este velem. Lány természet és oly érzékeny lélek, hogy úgyszólván már a pusztalét is fáj neki. Őt is bántja a lelkiismeret; sajnálja múltját, amely nem tehető jobbá, noha nem rosszabb másokénál. Fejtegeti előttem Krisztus misztériumát.

— Azt, amit egyszer megtettünk, nem változtathatjuk meg; egyetlen rossz cselekedetünket sem semmisíthetjük meg. Ez az oka kétségbeesésünknek. Ekkor nyilatkozik meg Krisztus: csak Ő engedheti el

az adósságot, amelyet nem tudunk megfizetni; csak Ő teheti meg azt a csodát, hogy leveszi vállunkról a lelkiismeret és az önmagunknak tett szemrehányások terhét. *Credo quia absurdum*,*) és meg vagyok mentve.

— De én erre képtelen vagyok; és inkább választom azt, hogy adósságaimat magam törlesszem le szenvedésekkel. Vannak pillanataim, amikor kegyetlen halál után sóvárgok, máglyán elégni elevenen, kárörömet érezve, hogy fájdalmat okozok saját testemnek, nagyratörő lelkem börtönének. És az én számomra az a mennyország, hogy minden anyagi szükséglettől szabaduljak; hogy viszontlássam ellenségeimet azért, hogy megbocsássak nekik és kezet szorítsak velök. Ne legyenek többé ellenségeim! Ne éljen bennem neheztelés! Ez az én mennyországom! — Tudod, mi teszi számomra az életet elviselhetővé? Az, hogy néha azt képzelem, hogy az élet csak félvalóság, rossz álom, amely büntetésül van kiszabva ránk; és hogy a halál pillanatában ébredünk az igazi valóságra, mert ekkor válik bennünk tudatossá az, hogy az élet csak álom volt; mindaz a rossz, amit tettünk, álom csupán. A lelkifurdalás így szűnik meg azzal a cselekedettel együtt, amelyet sohasem követünk el! Ez a megváltás, ez az üdvözülés!

25-ikén.

Befejeztem immár az *Inferno*-t. Letelepedett a kezemre egy katicabogár. Várom az útbaigazító jelet az utazáshoz, amelyre készülődöm. A katicabogár felröppen és déli irányt választ. Tehát dél felé!

E pillanattól fogva úgy rendezkedem be, hogy Párisba fogok utazni. De kételyeim támadnak, vaj-

*) Hiszem, mert képtelenség.

A fordító.

jon a hatalmak megadják-e hozzá beleegyezésüket. Mialatt belső vivódások martaléka vagyok, eltelik a július, és augusztus elején várom a jelet, hogy határozhassak. Néha azt gondolom, hogy sorsom intézői nem tudnak egymással megegyezni és hosszadalmasan vitatkoznak rólam. Az egyik hajt, hogy induljak, a másik visszatart.

Végül augusztus 24-ikén reggel fölkelek az ágyamból, felhúzó az ablakfüggönyt s meglátok egy varjút, amely egy nagyon magas ház kéményén ül. Egészen olyan, mint a kakas a Notre-Dame-des-Champs tornyán (lásd az *Inferno*-t*), készül tova-repülni, meglebbentve a szárnyait, dél felé fordulva.

Kinyitom az ablakot. A madár fölemelkedik, elindul, egyenesen felém röpi és eltűnik.

Elfogadom az útbaigazító jelet és csomagolok.

*) A 97. oldalt.

A fordító.

XI.

PÁRISBAN.

Még egyszer — talán utoljára? — kiszállok az Északi pályaudvaron. Ezúttal nem kérdezem: mi keresnivalóm van itt, mert otthon érzem magamat Európa fővárosában. Lassan megérlelődött bennem az az elhatározás, — megvallom, nem egészen világosan — hogy a solesmesi bencés kolostorban keresek menedéket.

De előbb meglátogatom a régi helyeket, tele fájdalmas és mégis kedves emlékekkel. Viszontlátom a Luxembourg-kertet, az Orfila-szállót, a Montparnasse-temetőt és a Jardin des Plantes-ot. A rue Censier-ben megállok egy percre, hogy lopva egy pillantást vessek szállóm kis kertjébe a rue de la Clef-en. Nagy izgalom fog el, mikor meglátom a kerti házat a szobámmal, amelyben megmenekültem a haláltól azon a rettenetes éjszakán, mikor a Láthatatlannal viaskodtam, anélkül, hogy tudtam volna róla. Elképzelhető, mit éreztem, amikor a Jardin des Plantes-ban meglátom a ciklon nyomait, amely éppen az én fasoromat pusztította el a medvék és a bölények előtt.*)

*) Az összes célzások az *Inferno* (Egy lélek fejlődése, VII.) párisi fejezeteiben leírt élményekre vonatkoznak.

Miközben visszafelé tartok, végig a Saint-Jacques utcán, fölfedezem a spiritiszták könyvkereskedését és megveszem Allan Kardec-nek *A szellemek könyve* című munkáját, amelyet még nem ismertem.

Megveszem és olvasom. Hiszen ez Swedenborg és elsősorban Blavatskyné, és amikor lépten-nyomon rábukkanok benne a saját „eset“-emre, nem titkolhatom el tovább magam előtt, hogy spiritiszta vagyok. Én és spiritiszta! Gondolhattam volna-e, hogy mint spiritiszta fogom végezni, amikor kicsúfoltam egykori főnökömet a stockholmi királyi könyvtárban azért, mert a spiritizmus hive volt! Az ember sohse tudja, milyen révbe evez be végezetül!

Mialatt továbbtanulmányozom Allan Kardec könyvét, észreveszem, hogy fokozatosan újra jelentkeznek a korábbi nyugtalanító tünetek. Megkezdődik fejem fölött a dörömbölés, szorongást érzek, félni kezdek mindentől. De nem adom meg magam és továbbolvasom a spiritiszta folyóiratokat, miközben pontosan ellenőrzöm gondolataimat és cselekedeteimet.

Végül egy éjjel, semmikép félre nem érthető figyelmeztetések után, pont kettőkor erős szívdobogásra ébredek.

Megértettem az intőjelet: Tilos a hatalmak titkait fürkészni. Elhajítom a tiltott könyveket, és nyomban visszatér hozzám a béke. Elegendő bizonyítéka ez számomra annak, hogy engedelmeskedtem a felsőbb akaratnak.

A legközelebbi vasárnap bemegyek a Notre-Dame-ba és végighallgatom a vecsernyét. Az ünnepélyes szertartás hatása alatt, bárha egy szót sem értek belőle, elerednek a könnyeim, és azzal a meggyőződéssel távozom, hogy itt van a megváltás kötője az anyaegyházban.

De nem, még sincs így! Mert másnap azt olvasom a La Presse-ben, hogy a solesmesi kolostor apátját elmozdították a minap állásából szemérem elleni vétség miatt.

Hát mindig csak játéklabdája, mulatsága vagyok a láthatatlanoknak! — kiáltottam fel, mert ez a jól irányított ütés szíven talált. De aztán elnémulok és visszafojtom az illetlen bírálatot, szilárdan elhatározva, hogy tovább várok!

A legközelebbi könyv, amely véletlenül kerül a kezembe, megcsillantja előttem sorsom intézőjének a szándékait. Flaubert könyve: Szent Antal megkísértése. „Mindazokat, akiket az Isten után való sóvárgás gyötör, elnyeltem“, — mondja a szfinksz.

Ez a könyv beteggé tesz, és félni kezdek, mikor rábukkanok benne arra a gondolatra, amelyet fentebb említett misztériumomban*) fejeztem ki: a rossz Isten bitorolja a jó Isten jogait. És miután elolvastam, elhajítom ezt a könyvet, amelyet az ördög írt, hogy kísértsen vele.

„Antal keresztet vet és újra imába merül.“

Igy végzi könyvét a szerző és én követem a jó példát.

Most aztán, még pedig a kellő pillanatban, *Huysmans: En route*-ját kapom meg. Miért nem került előbb a kezembe egy okkultistának ez a vallomása? Mert szükség volt rá, hogy két hasonló sors párhuzamosan bontakozzék ki, hogy az egyik erősítesse a másikat.

Egy kíváncsi, aki provokálja a szfinkszet, amely elnyeli, hogy lelke a kereszt tövében részesüljön a megváltásban. Nem bánom, az, aki katolikus, men-

*) Lásd e könyv 105. oldalát.

jen el a trappistákhoz és gyónjon meg a papnak, de a magam részéről elégnek tartom, hogy írásban *meakulpáztam coram populo*.*) Különben is az a nyolc hét, amelyet Párisban töltöttem, mialatt ezt a könyvemmet irtam, fölé minden kolostorba-vonulással, sőt ennél többel is, mert teljesen remetemódra éltem.

Kis kamra volt a lakásom, nem nagyobb, mint a kolostori cellák, rácsosablakokkal fönt a mennyezet alatt. A rácsos ablaknyíláson keresztül, amely mély udvarra néz, egy darabka eget láthatok és egy szürke falat, amelyen repkény kúszik föl a fény felé.

A magány, amely már önmagában is rettenetes, még rettenetesebbé válik a vendéglőben, lármázó embercsapat közepette, kétszer naponta. Ráadásul a hideg, és a szobát állandóan járó légvonat, amitől marcangoló neuralgiát kaptam; a gond, hogy hamarosan pénz nélkül maradok, és a számla, amely állandóan növekszik. Azt hiszem, ennyi éppen elég!

És a lelki gyötrelmek! Régebben, amikor azt hittem, hogy én magam semmiért sem vagyok felelős, csak az elkövetett ostobaságok emléke kínozott. Most maga a rossz az ostorom, minden gonosz cselekedetem. És mindennek a betetőzéséül, mult életem úgy tűnik fel előttem, mintha bűnök szövődéke volna, szóval és tettel elkövetett istentelenségek, gazságok, baklövések, durvaságok gomolyagja. Multamból egész jelenetek élém tárulnak. Hol ebben, hol abban a helyzetben látom magamat, és a látvány mindig izléstelen. Csodálkozom rajta, hogy volt, aki szeretetett. Megvádolom magam minden elképzelhetővel; minden aljasság, minden visszataszító cselekedet ott van felírva fekete krétával a fehér palatáblára. Borzadok sajátmagamtól és szeretnék meghalni.

Vannak pillanatok, amikor a szegény pírja önti

*) Írásban meggyóntam a nép színe előtt. *A fordító.*

el az arcomat, elvörösödik még a fülem cimpája is. Önzés, hálátlanság, harag, irigység, kevélység, valamennyi halálos bűn ellejti kísérteti táncát fölébredt lelkiismeretem előtt.

És mialatt a lelkem ekkép gyötri önmagát, rosszabbra fordul az egészségi állapotom, összezugorodik az erőm, s amint sorvad a testem, a lelkem sejteni kezdi, hogy közeledőben van szabadulása a szennyből.

Most *Töpffer: Le Presbytère*-jét és *Dickens karácsonyi történeteit* olvasom, és ez az olvasmány mondhatatlan belső nyugalommal és örömmel ajándékoz meg. Visszatérek ifjuságom java idejének ideáljaihoz és birtokomba veszem újra mindazt a tőkét, amelyet az élet játékában elvesztettem. Hiszek újra, bizok újra az emberek természetes jóságában, hiszek az ártatlanságban, az önzetlenségben, az erényben!

Az erényben! Ez a szó kiveszett a modern nyelvekből. Elvetették, mint teljességgel hazug szót.

(Ebben a pillanatban látom a lapokból, hogy Kopenhágában előadták *Bengt úr felesége* című színdarabomat. Ebben a darabban a szeretet és az erény győz, éppen úgy, mint *A céh titká*-ban.*) A színdarab nem tetszett, most épp úgy nem, mint a bemutatóján, 1882-ben. Miért nem? Azért nem, mert az emberek elavult fecsegésnek tartják ezt a históriát az erényről!)

Épp az imént olvastam el újra *Maupassant: Le Horlá*-ját. Hisz ez a Don Juan fináléja, ugyebár? Valaki bejön, láthatatlanul, éjszaka, a hálószobába.

*) Mind a két darabot a nyolcvanas években írta Strindberg. Lásd *A szerző (Egy lélek fejlődése, IV.)* előszavát.
A fordító.

Vizet és tejet iszik és azzal végzi, hogy vért szív a szegény Don Juanból, aki agyonhajszoltan, öngyilkosságra kényszerül.

Ez megint igazi élményféle: ráismerek benne sajátmagamra, és nem tagadom, hogy elmezavarról van szó, de valakit látok mögötte.

Egészségem egyre rosszabbodik, minthogy a falak repedezettek, úgyhogy füst és széngőz nyomul a szobámba. Mikor ma az utcán jártam, a kövezet rengett a lábam alatt, mint a hajófüdélzet, elnyúló ingadozással. Csak nagynehezen tudok feljutni a Luxembourg-kertig; étvágyam egyre csökken, s csak azért eszem, hogy csillapítsam gyomromban a fájdalmakat.

Valami, ami gyakran megismétlődik velem, mióta megérkeztem Párisba, sok mindenféle gondolatot ébresztett bennem. A kabátom belsejében, bal felől, éppen ott, ahol a szívem van, szabályos ketyegés hallatszik, olyanforma tikk-takkolás, mint a falban annak a bogárnak a percegése, melyet Svédországban „ács“-nak, de „a halál órája“-nak is neveznek, és azt tartják róla, hogy előre bejelenti valakinek a halálát. Először azt hittem, hogy a zsebóráim; de tévedtem, mert a ketyegés tovább hallatszott akkor is, mikor az órát félretettem. A nadrágtartóm gummija, a mellényem bélése se okozhatja a ketyegést. Azt a magyarázatot fogadom el, hogy a halál órája, mert ez van leginkább kedvemre.

Minap éjjel álmodtam valamit és álmom felkelte bennem újra a halál vágyát, mert visszaadta egy jobb létbe vetett reményemet, ahol nem fenyeget többé az élet gyötrelme.

Egy sziklapárkányról, amelyet homályba burkolt szakadék határolt, fejjel lefelé a mélységbe zuhantam. De sajátságos módon fölfelé estem, nem le-

felé. És nyomban rá vakító fehér fényözön vett körül és láttam — — —

Az, amit láttam, egyidejűleg két képzetet ébresztett bennem: hogy halott vagyok és hogy meg vagyok váltva! És mondhatatlanul boldognak éreztem magam abban a tudatban, hogy a másik lét immár véget ért. Fény, tisztaság, szabadság töltött el, így kiáltottam fel: Isten! — és bizonyos voltam benne, hogy bocsánatot nyertem, hogy a pokol mögöttem van és hogy megnyílt a menny.

Ettől az éjszakától fogva még hontalanabbnak érzem magam itt a földön, és fáradt, álmos gyermek módjára „haza“ kíváncszom, hogy szerető anya keblére hajthassam le nehéz fejemet, hogy szerető anya altasson el, szűzi hitvese egy megfoghatatlanul nagy Istennek, aki atyámnak nevezi magát és akihez nem merek közelíteni.

De ez a vágy egy másik vággal kapcsolódik össze: látni szeretném az Alpokat, még pedig különösen a Dent du Midi-t Wallis Kantonban. Jobban szerettem ezt a hegyet, mint a többi Alpot, anélkül, hogy tudnám, miért. Talán azért, mert eszembe jutatja ott-tartózkodásomat a Genfi-tó partján, ahol az *Utópiák a valóságban* című könyvemet írtam, és azt a tájat, amely a mennyre „emlékeztetett“.

Ott éltem életem legszebb óráit, ott szerettem! Szerettem feleségemet, gyermekeimet, az emberiséget, a mindenséget, az Istent!

„Fölemelem kezeimet az Úr hegyéhez és házához!“

Páris, 1897 októberében.

MÁSODIK RÉSZ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JÁKOB VIASKODÁSA.

(Töredék.)

Miután 1897 augusztusában visszaérkeztem Párisba, egyszerre csak azt veszem észre, hogy magamra maradtam. Filozófus barátom, akinek mindennapi társasága erkölcsi támaszommá lett, és aki megígérte, hogy utánam jön Párisba, mert ott akarja tölteni a telet, Berlinben késlekedett. Nem tudja megmagyarázni, mi tartja őt vissza Berlinben, mikor utazásának Páris a célja és ég a vágytól, hogy meglássa a Fény városát.

Már három hónapja várok rá és most immár az a benyomásom, hogy a Gondviselés négy szemközt akart maradni velem, hogy elszakítson a világtól és kiűzzön a pusztaságba, hogy a fenyítőszellemek alaposan összerázhassák és megrostálhassák ott a lelkemet. És a Gondviselés helyesen járt el, mert a magánosság nevelőmmé lett azzal, hogy lemondásra kényszerített a társalgásnak amúgy is mérsékelten élvezett örömeiről és megfosztott minden baráti támaszomtól. Hozzászoktam ahhoz, hogy az Urral beszéljek, hogy csak őt avassam be a dolgaimba, és úgyszólván nem is kíváncsoztam emberek után. Ez volt az mindig, ami úgy lebegett előttem, mint a függetlenség és szabadság ideálja.

Le kell mondanom még a kolostorról is, ahol a

vallás és a társasérzület védelméhez akartam folyamodni. A remete élete volt kiszabva rám, és én vállaltam is, úgy, mint büntetést és nevelést, noha ugyancsak megérzi az ember, ha negyvennyolc esztendőskorában kell változtatnia meggyökeresedett szokásain.

Mint már említettem, egy kis kamrában lakom, nem tágasabban, mint a kolostori cellák, rácsos ablaknyílással fönt a mennyezet alatt, s a nyílás udvarra és sűrű repkénnyel borított kőfalra néz.

Itt ülök ebben a kamarában, a reggeli sétám után, este félhétig, s a reggelimet tálcán felhozatom.

Este elmegyek hazulról ebédelni s elhagyom az étvágygerjesztő likőrt is, mert immár ezt se kívánom. Bajosan tudnám megmagyarázni, miért választottam ki a St.-Germain-boulevard-on lévő kis vendéglőt. Talán annak a két szörnyű estének az emléke láncol oda, amelyet együtt töltöttem el ott tavaly német-amerikai okkultista barátommal. Annyira lenyűgöz ez az emlék, hogy valahányszor más helyre próbálok menni, rosszullét fog el, amelyből szinte kiérzem a tendenciát s amely visszakerget abba a kis csapszékbe, amelyet utálok. És mért utálok? Mert egykori barátom adósságot hagyott itt hátra és bennem felismerték a kísérlőjét. Ezért, és mert németül hallottak beszélni bennünket, úgy bának velem, mintha porosz ember volnék, vagyis nagyon rosszul szolgálnak ki. És nem használ semmiféle néma tiltakozásom, hiába hagyom ott a névjegyemet, hiába felejték ott Svédországban lebélyegzett borítékokat. Kénytelen vagyok szenvedni és fizetni az adós helyett. Csak én látom mindebben a logikát, csak én fogom fel úgy, mint vezeklést valami bűnért... Nem más ez, mint igazságszolgáltatás kifogástalan formában, s két álló hónapig rágódok ezen az anatómiai szagú kutyalomisz ételen.

A vendéglősné, aki a pénztárban trónol, sápadtan, mint a halál, diadalmaskodó arccal üdvözl, én pedig ezt szoktam gondolni magamban:

— Szegény vénasszony, bizonyára patkányhúson élt 1871-ben, mikor Párist ostromolták!

De mintha megsajnálna, mikor megfigyeli tompa megadásomat és szívósságomat. Vannak pillanatok, amikor úgy veszem észre, hogy még sápadtabb lesz, mikor látja, hogy egyedül jövök, mindig egyedül és mindegyre soványabban. A csupasz valóság az, hogy amikor két hónap elteltével új inggallérokat vásárolok, 47 centiméteresek helyett 43 centimétereseket kell vennem, ami négy centiméter különbség. Az arcom beesett, lóg rajtam a ruha.

Egyszerre csak jobb ételt kezdenek elém rakni és a vendéglősné mosolyogva néz rám. Ugyanebben a pillanatban megszűnt a lenyűgözöttségem is, és nyugodtan mentem másfelé, neheztelés nélkül és úgyszólván nagy tehertől szabadulva, abban a biztos tudatban, hogy immár levezekeltem nemcsak magamért, hanem tán távollevő barátom helyett is. Ha talán képzelődés volt csak bennem, hogy rosszul bántak velem, és ha a vendéglősné talán nem is hibás, akkor arra kérem, hogy bocsásson meg, mert akkor én magam büntettem meg sajátmagamat ezzel a jól megérdemelt fenyítéssel.

„A fenyítőszellemek hatalmukba kerítik annak, aki büntetésre méltó, a képzelő erejét és ennek segítségével úgy mozdítják elő megjavulását, hogy mindent eltorzított módon láttatnak vele.” (Swedenborg.)

Hányszor megesett velem, hogy amikor igazán finom ebéddel akartam megtraktálni magam, minden tál ételtől undorodtam, mintha szaga lett volna, mi-

alatt asztaltársaim nem győzték egyhangúan magasztalni a kitünő ebédet.

Az, aki „állandóan elégedetlen“, a láthatatlanok ostora alatt nyög boldogtalanul, és mindenki teljes joggal kerüli őt, mert arra van kárhóztatva, hogy megzavarjon minden örömet, mialatt, magánosságra és a magánosság kínjaira ítélten, titkos bűnökért vezekel.

Ennélfogva beérem magammal, s valahányszor fölkeresek valakit, miután pár hétig nem volt alkalmam hallani a saját hangomat, úgy elárasztom a boldogtalan szavaim özönével, hogy halálosan kimerül és akaratlanul értésemre adja, hogy nem kíván velem újra találkozni.

Vannak olyan pillanataim is, amikor az a csábító vágy, hogy emberi lényt lássak, rossz társaságba hajszol. Ilyenkor az történik velem, hogy beszélgetés közben egyszerre csak rosszul leszek és megfájdul a fejem; egy szót se tudok többé kiejteni és elnémulok. És kénytelen vagyok otthagyni a társaságot, amely sohasem titkolja, mennyire elégedett, hogy szabadul egy elviselhetetlen alaktól, akinek nem volt ott semmi keresnivalója.

Magánosságra ítélten, kiközösítve az emberek közül, az Urhoz menekülök, aki személyes jóbarátommá lett; gyakran haragszik rám, és ilyenkor szenvedek; gyakran mintha távol volna, másfelé elfoglalva, és ez még rosszabb. De mikor kegyes hozzámm, megédesül az élet számomra, főképp a magánosságban.

Valami különös véletlen úgy intézte, hogy a rue Bonaparte-ban, ebben a katolikus utcában, telepedtem meg. Éppen szemben lakom az Ecole des Beaux-arts-ral, s amikor elmegyek hazulról, tükröablakok sorfala mellett haladok tova, Puvis de Chavannes legendái, Botticelli madonnái, Rafael szűzei között a

rue Jacob felső részéig, ahonnan a katolikus könyvkereskedések imakönyvei és misekönyvei kísérek tovább a St.-Germain des Prés templomig. Innen kezdve kegyeskeres kirakatok sövénye vezet tovább, benne Megváltók, madonnák, arkangyalok, angyalok, démonok és szentek, Krisztus kínszenvedésének mind a tizennégy stációja és a karácsonyi jászol, mindez jobbkéz felől; balról pedig jámbor képeskönyvek, olvasók, miseruhák és oltári edények, egészen a Saint-Sulpice-térig, ahol az egyház négy oroszlána, Bossuet az élükön, őrzi Páris legistenesebb templomát.

Miután végigmustráltam a bibliai szent történetnek ezt a repertóriumát, nem egyszer bemegyek a templomba is, hogy erőt merítsek Eugène Delacroix képéből, amely Jákob viaskodását ábrázolja az angyallal. Voltakép arról van szó, hogy ez a jelenet mindig szöget üt a fejembe és istentelen gondolatokat ébreszt bennem, noha tárgyát tekintve teljesen orthodox. És amikor megint kimegyek a templomból a térdepelők között, magammal viszem a viaskodó Jákobnak az emlékét, aki megáll a lábán, noha a csípő-ina megbénult.

Majd elhaladok a jezsuiták szemináriuma előtt, amely kisebbfajta félelmetes Vatikán és mérhetetlen lelki erőfolyamot áraszt ki magából, amelynek hatása már messziről érezhető, ha hihetünk a teozófusoknak. És most immár megérkeztem kitűzött célomhoz: a Luxembourg-kert elé.

Amióta először jártam Párisban, 1876-ban, ez a park mindig titokzatos vonzóerővel hatott rám, és az volt az álmom, hogy ott lakhassam a közelében. Ez az álmom meg is valósult 1893-ban, és ettől az időtől fogva — persze megszakításokkal — bekapcsolódott ez a kert az emlékeim közé, részévé vált az egyéniségemnek. Noha voltaképp csak közepes

kiterjedésű, képzeletem számára mérhetetlenül nagy. Szakasztott úgy, mint a szent városnak a Jelenések Könyvében, tizenkét kapuja van, s hogy a hasonlóság még teljesebb legyen: „napkelet felől három kapu, északról három kapu, délről három kapu, napnyugotról is három kapu“ (*Szent János: Jelenések Könyve*, 21, 13). És mindegyik bejárás más-más benyomással ajándékoz meg, a fásítások, az épületek és a szobrok elrendezése következtében, vagy a hozzájuk fűződő személyes emlékek alapján is.

Igy például vidámnak érzem magam, mikor az első kapun lépek be a rue de Luxembourgról a Saint-Sulpice felől jövet: az ör repkénnyel benőtt kunyhója egy ki nem adott kacsatavas, paulowniás idillről regél; távolabb ott az élő művészek világos, napfényes színekben dúskáló képeinek múzeuma. Az a gondolat, hogy ifjúkori barátaim, Karl Larsson, Ville Vallgren a szobrász, és Fritz Thaulow is elhelyezték ott lelkük egy-egy darabját, erősít és megfiatalít. Érzem, hogy szellemük keresztülsugárzik a falon és bátorságot önt belém, mert barátaim vannak itt egészen közel hozzám.

Odébb ott van Eugène Delacroix, akinek babérait kétségbevonja kora és az utókor.

A rue de Fleurusra nyíló kapuk közül a másodikon a versenypályára jutok, amely oly széles, mint holmi hippodrom, és virágos terraszban végződik, ahol ott áll a Diadal márványszobra mint határpillér s a távolban feltűnik a Pantheon tetején a keresztrel.

A harmadik kapu a rue Vanneau folytatása és homályos fasorba vezet, amely balról igazi elysiumi mezőbe olvad bele, ahol a gyermekek választottak ki maguknak játszóteret és a falovakkal mulatnak, amelyek oroszlánokkal, elefántokkal és tevékkel vannak párba fogva, egészen úgy, mint a paradicsomban; távolabb a labdajáték és a gyermekszínház virágos

négyszögek között, az Aranykor, Noé bárkája: az élet tavasza találkozik ott velem életem őszén.

A déli oldalon, a rue d'Assas felől, a gyümölcsös és a faiskolla a nyár derekát mutatja; a virágzás ideje elmúlt! A gyümölcsérés évszakában vagyunk; és emitt a méhkasok, polgáriasan berendezkedett lakóikkal, akik aranyport gyűjtenek télire, erősítik csak az érett kor benyomását.

A második kapu szemben a Louis le Grand liceummal paradicsomi tájat tár elém. Mindig frissen zöldelő, bársonyos gyepszőnyegek; itt-ott egy rózsabokor és egyetlenegy őszi barackfa; sohse fogom elfelejteni, hogy egyszer tavasszal hajnalpiros virágdíszével mikép csábított rá arra, hogy félórát elnézzem, jobban mondván imádjám, fiatalos, szűzies, karcsú kis alakját.

Az Observatoire-fasor a főbejárat kapujánál végződik, amely valóban királyi látvány aranyozott fascies-eivel. Minthogy ez a kapu nagyon is fejedelmi bejárás számomra, rendszerint megállok előtte odakünn, reggelenként elmerülve a várkastély csodálatába, esténként elnézve a Montmartre fénycsikjait a padlás-szobák fölött és ha derült az idő, a Göncölszekeret és a Sarkcsillagot, amint a nagy rácsoskapu fölött keringenek, amelyet fali kvadránsnak használnak fel csillagászati megfigyeléseimhez.

A déli oldalnak csak a rue Sufflot felől nyíló kapuja csábít. Innen kiindulva fődöztem fel kertemet, ezt a zöld tengert az óriás platánok elragadóan szép vonalaival és tele rejtelmességgel a kéklő messzeségben. Akkor ugyanis nem ismertem még a rue de Fleurust, amelyet később annyira megszerettem, mint új életemnek az előcsarnokát. Vissza szoktam onnan pillantani a végigjárt pályán, amelyet megszakít a tó és ezen az oldalon a töröttkardú kis Dávid szobra.

Tavaly ősszel egy reggel a szökőkút játéka szí-

várványt varázsolt elém, amely eszembe juttatta újra a rue de Fleurus ruhafestőboltját, ahol ott láttam kifesztve az én szívárványom ivét az Örökkévalóság Urával kötött szövetségem jeléül (lásd az *Inferno*-t).*) Mikor a terraszt lejtője felé megyek, nők szoborsora mellett kell elhaladnom, akik többé-kevésbé mind királynők és gonosztévők voltak, és megállok a nagy lépcsőn, amelyet tavasszal virágzó piros galagonya disze koszorúz, mint ennek a nagy virágcirкусznak a szegélye. Ősszel a gránátalmák és az oleanderek (*Nerium*) ragadnak meg, százesztendős, csaknem történelmi példányok, valamint a legyezőpálmák, amelyek a roppant krizanthémum-ágyakat szegélyezik, ahol pillangók rajzanak, gerlicék turbékolnak és gyerekek kacagnak: megannyi tündérmesékbe illő kép.

És a szilkomorfák meg a Kis-Luxembourg ormai fölött ott látom a Saint-Sulpice ikertornyait, amelyek nem hasonlítanak semmiféle más toronyhoz, sőt egymáshoz sem.

Az északi oldal három kapuja körül csak kettőt használok, mert a harmadikat katona őrzi. Az Odéon felől nyíló kapu valóságos opera-nyitány: az antik és a maga nemében páratlan ház, amelynek árkádjai alatt találkát adott egymásnak az ének valamennyi istennője, harmóniában van a szépségért és tudásért epedő szív szelid örömeivel. Az a sarok pedig, ahol a fiatalság két költőjének, Murger-nek és de Banville-nak, a szobra van, valósággal ifjonti ábrándozásra, a húszesztendős diák álmodozására csábít.

A Medici-szökőkút, ez a fehér márványból faragott ovidiusi költemény, ott van új kiadásban a tő mellett, ahol a hollók némán bámészkodnak az ifjú szerelemre, amely szégyenkezés nélkül üzi játékát a

*) Az *Inferno* 43. oldalát.

A fordító.

fekete ciklop szeme láttára (két szeme van!), és az egészet zsenge szőlőlomb koszorúzza Franciaország legszebb platánjainak az árnyékában.

Szép jelenet! Ünnepi! Pogány! Orfeuszi! És egyben szomorú is; fájdalmas elégiája Galatea boldogtalan végű szerelmének, mert Akist össze fogja morzsolni Polyphem sziklatömbje.

Az utolsó kapu, a múzeum mellett, vegyes hatást kelt egyrészt a keselyűvel, amely minden látható ok nélkül csap le a szfinksz fejére, másrészt Hero csókjával, amelyet Leander homlokára lehel, mikor ezt kora halál aratta le egy baleset következtében, amelyet könnyű lett volna előre megjósolni. Majd egy kis terepszemlét tartok még, elsurranva a korunkbeli mesterek múzeuma előtt, és belemerülök a rózsakeretes fasorba, a tizezernyi rózsza közé.

Ez a reggeli sétám; és azzal, hogy melyik kaput választom ki, abba a hangulatba ringatom bele magamat, amelyet óhajtok. Visszafelé a Saint-Michel boulevard-t használom és a Sainte-Chapelle tornyának csúcsára szegzem a tekintetemet, mert ez átvezérel a hiúság szirtjei között, amelyek részint a kirakatokban leselkednek rám, részint a gyalogjárókon fenyegetnek kéjnők és világiak alakjában. Mihelyt eljutottam a Saint-Michel-térre, érzem, hogy megvédelmez a felséges arkangyal, aki megöli az ősi kígyót. Nem a gyíkfark okozza, hogy ebben a műalkotásban ráismerünk a gonosz szellemre, nem is a kos-szarv vagy a magasba rántott szemöldök, hanem a száj, amelynek két szöglete nem csukódik össze, noha az ajkak elől szorosan egymáshoz tapadnak, hogy eltakarják a négy előfogat. A szemfogak nem rejthetők el, és a borzalmas mosoly, amely úgyszólván oldalt tör ki, elárulja a halhatatlan gonosz-ságot, amely még akkor is vigyorog, mikor a dárda-hegy benne van már a szívében.

Életemben háromszor találkoztam ezzel a szájjal: egy színésznek, egy festőnőnek és még egy nőnek volt ilyen a szája, és sohasem csalódtam benne.

A Quai des Augustines, miután egy pillantást vetettem a Notre-Dame-ra, könyvek és platánok között elvezet oda, ahol a rue Dauphine belétorkollik a Pont-neuf-be.

Ez a legszínesebb szabad tér és úgy földerít, hogy kedvem támad letelepedni a borkereskedő terraszára és bevárni ott napjaim végét. A gyönyörű platános tájrészlet; IV. Henrik, Franciaországnak ez a megtestesülése; a természetrajzi fölszerelések árusítói, mert itt ezek foglalják el az antikváriusok helyét ládáikkal, amelyekben pillangók, csigák, drága- vagy legalább is csillogó kövek láthatók; továbbá a sok élénkszinű cégtábla, borosüvegek, zöltségfélék, és mindenekelőtt az a gondolat, hogy ez a Pont-neuf, Európa legszebb hídjá, a maga erdei isten-, driád-, szatir-maszkjaival: — lebüvöl ide erre a helyre. Vagy talán azért szeretek itt időzni, mert valaha sok mindenféle vidám esemény választotta ki találkozóhelyül ezt a keresztutat és ott lebeg még a levegőben a kacagás is, mintha visszaverődnék a földről és a falakról, amelyek megőrizték hanghullámait.

A pénzverő, amely éppoly előkelő, ünnepélyes és hallgatag palota, mint a többi, zárkozottságában nem is sejteti, mennyi hitvány arany van felhalmozva pincéiben.

Az Institut, amely a Louvre felé nyújtja ki karjait, óriásnak nyári kastélyához hasonlít, oly magasak az ablakai. És a Louvre, a folyó túlsó partján, nem is épület, hanem egész hegylánc, ahol egy óriás lakik, az Atlantidák utóda, aki álomba van még merülve, hogy erőt gyűjtsön a feltámadás napjára. Néhány nappal ezelőtt, mikor este elhaladtam a

Mazarin-palota előtt, a nap éppen lehanyatlott Passy ormai mögött, de utolsó sugarai visszatükröződtek a Louvre ablaktábláiban; s amikor valamicskével tovább jutottam, láttam felragyogni a Tuileriák ablakait, egyiket a másik után, egészen a Flora-pavilonig. A látvány bűvös hatása alatt azt gondoltam, hogy Franciaország Barbarossa Frigyese fölébredt, hogy Szent Lajos megkoronáztatásának díszünnepét üli, amelyre hivatalos a világ valamennyi uralkodója, hogy vezeklőcsuhában és térdenállva szolgáljon az asztal körül.

Eljutottam immár a rue Bonaparte hatalmas torkolatába. Ez a mély út a levezető csatornája a Montparnasse-nak, a Luxembourgnak és részben a Faubourg Saint-Germainnek. Ügyes manőverezéssel nyomulhat csak be az ember ebbe a torkolatba, amelyet gyalogosok és kocsik zárnak el és ahol mindössze egy méter széles gyalogjáró a szilárd talaj. De megvallom, hogy semmitől sem félek annyira, mint az omnibuszoktól, amelyekbe három fehér ló van fogva, mert álmodni is szoktam róluk; különben is ezek a fehér lovak emlékeztetnek talán arra a lóra, amelyről a Jelenések Könyvében van szó. Különösen este, mikor egymás után vonulnak föl, hármával, fönt a vörös lámpással, azt képzelem, hogy felém fordítják a fejüket, gonoszindulatú szemekkel néznek rám és azt kiáltják felém: Várj csak, te is a hatalmunkba kerülsz majd.

Egy szóval: ez az én circulus vitiosus-om, amelyet naponta kétszer megfutok. És életem annyira be van foglalva ennek a körpályának a keretébe, hogy ha néha nagybátran más utat választok, csakhamar eltévedek, mintha elvesztettem volna én-em darabjait, emlékezéseimet, gondolataimat, sőt alázatos érzéseimet is.

Egy novemberi vasárnap délután elmentem ebédelni egyedül a vendéglőbe. Két kis asztal áll künn a gyalogjárón a St.-Germain boulevard-on, mellettök két zöld edényben oleander. Az asztaloknak két árnyékos gyékény a kerítése. A levegő langyos és csendes. A meggyújtott lámpások a legelevenebb mozgóképet világítják meg, mert az erdei parkokból omnibuszokon, csézákon, bérkocsikon özönlenek haza az ünneplőruhás mulatozók, akik énekelnek, tülkölnek és rákiabálnak a gyalogosokra.

Mihelyt hozzálátok a levesemhez, ott terem mindakét barátom, két macska, és elfoglalja rendes helyét jobbról-balról mellettem, a húsételre várakozva. Minthogy hetek óta nem hallottam saját hangomat, egy kis szónoklattal üdvözlöm őket, de választ nem kapok rá. Erre a néma és éhes társaságra kárhoztatva, azért, mert elkerültem a rossz társaságot, melyben sértette fülem az istentelen, durva beszéd, lázongani kezdek ekkora igazságtalanság ellen. Utálom ugyanis az állatokat, macskát, kutyát egyaránt, mintahogy jogom van gyűlölni az állatot sajátmagamban is.

Hogy van az, hogy a gondviselés, amely nem átall a nevelésemmel bajoskodni, mindig rossz társaságra utal, holott jó társaság alkalmasabb volna rá, hogy példája erejével megjavítson?

Ebben a pillanatban megjelenik, nyakán piros pántlikával, egy fekete uszkár és elkergeti macskabarátaimat, s miután fölfalta a macskák prédáját, hálájának azzal adja jelét, hogy sarokkőnek használja fel székemnek a lábát; azután leül a hálátlan cinikus az aszfaltra és hátat fordít nekem. Csöbörből vödörbe! Nem érdemes panaszkodnom, mert hiszen az is megeshetett volna velem, hogy kutya helyett disznók tisztelnek meg a társaságukkal, úgy, mint Ördög Róbertet meg Assisi Szent Ferencet. Az

élettől csak keveset szabad kívánnunk. Nagyon keveset! De mikor rólam van szó, még ez a kevés is túlságosan sok.

Egy virágárusnő szegfűvel kínál. Mért éppen szegfűvel, amelyet megvetek, mert a nyers húshoz hasonlít és patikaszagú! Végül, hogy a kedvében járjak, veszek tőle egy csomót. Az árát nem szabja meg. Minthogy bőkezűen kárpótoltam, az anyó hálálkodással jutalmaz: — Isten áldja meg az urat! Ma este ez az első keresetem. — Bár ezt a fogást ismerem, az áldás mégis sokáig kellemesen visszacseng a fülemben, mert nagy szükségem van rá anynyi átok után.

Félnyolckor vészkiáltásokkal kezdik árulni a rikancsok a La Presse-t. Jeladás ez számomra, hogy induljak. Ha ülve maradok és csemegét rendelek, meg egy pohár finom bort, bizonyos vagyok benne, hogy valami módon kínoztatásban lesz részem; vagy letelepszik szembe velem egy kokott-csapat, vagy kószáló utcai sihederek csúfolnak meg. Egészen bizonyos, hogy diétára vagyok fogva, s mihelyt többet rendelek három tál ételnél és másfél deci bornál, megbűnhődöm érte. Miután egypárszor kudarccal végződött minden efféle kísérletem, tartózkodom minden dözsöléstől és végül bele is törődöm abba, hogy félzsoldon kell élnem.

Felállok hát az asztaltól, hogy induljak a rue Bonaparte felé s onnan fel a Luxembourgba.

A rue Gozlin sarkán cigarettát veszek; elhaladok az Aranyfácán vendéglő mellett. A rue de Four sarkán megállok egy Krisztus-kép előtt, amelynek meglepő a naturalizmusa. A hívő lelkek művészete, miközben a Zola-féle irodalommal hadakozott, nem tudott védekezni a realizmus szellemei ellen, s ennek a Belzebubnak a segítségével akarja elűzni a másik ördögöt. Lehetetlenség elhaladni ezek előtt a

képek előtt anélkül, hogy szemügyre ne vegye őket az ember. Nyilvánvaló, hogy élő modellek után készültek az impresszionisták rikító színeivel.

Az üzlet zárva van és árnyékba borult, s a Megváltó ott áll császári tunikájában és feje körül a töviskoronával, vérző szívét mutatva a gázlámpák fényében. Több, mint egy esztendeje üldöz már a Megváltó, akit nem értek s akinek segítségét fölöslegessé szeretném tenni azzal, hogy magam akarom cipelni a kereszttemet, ha lehetséges, mert megmaradt még bennem valamicske a férfi-büszkeségből, amely visszariad attól a gyávaságtól, hogy áthárítsa saját hibái terhét egy ártatlannak a vállaira.

A Keresztrefeszítettet láttam mindenütt: a játékkereskedésekben, a képkereskedőknél, a könyvesboltokban, és főként a műkiállításokon, a színházban, az irodalomban. Őt láttam a párnacihámon, a cserépkályha tüzes üszkein, odafönt a hóban Svédországban és a szirteken Normandia partmellékén. Készül visszajönni vagy itt is van már talán? Mit akarhat?

Itt a rue Bonaparte ablakában a Megváltó már nem a keresztrefeszített; úgy jön mennyei országából, mint győztes uralkodó, arany és drágakövek csillogásában. Arisztokrata lett ő is, mint az alacsony nép? Ő az talán, az a „jóságos zsarnok“, aki-ről az ifjúság álmodik? A békeszerző, a felvilágosodott hős?

Eldobta keresztjét, megragadta újra a királyi pálcát, és abban a pillanatban, mikor elkészül temploma a Mont de Mars-on, amelyet valaha Mont des Martyres-nak neveztek, el fog jönni, ő maga fogja kormányozni a világot és le fogja taszítani trónusáról a hűtelen helyettest, a kinek szűk a tizenegyezer szoba, amelyet megszámláltak a Vatikánban (*infamia Vaticani loca*); aki nem győz panaszkodni fény-

űző fogsága miatt és azzal űzi el unalmát, hogy apró kicsapongásokat rendez a költészet mezején.

Elhagyom a Megváltót és mikor eljutok a Saint-Sulpice-térre, csodálkozva látom, hogy a templom látszólag roppant messze van. Legalább egy kilométerrel hátrább húzódott és hátrább húzódott ennek megfelelően a szökőkút is. Elvesztettem talán távolságmérő érzékemet? Miközben tovasietek a szeminárium falai mentén, azt hiszem, sohse érek a végére, oly roppant hosszúnak rémlik ezen az estén. Félórába telik, amíg végigmegyek a rue Bonapartenak ezen a darabkáján, amely máskor csak öt perccet kíván. És előttem baktat egy alak, akinek a járása és tartása valakire emlékeztet, akit ismerek. Meggyorsítom lépteimet, szaladok, de az ismeretlen oly pontosan lépést tart velem, hogy hiába akarom megrövidíteni a távolságot, amely elválaszt tőle.

Végül eljutottam a Luxembourg rácsos kapujához. A kert, amelyet napnyugtakor bezárnak, csendben és elhagyottan pihen, a fái csupaszok, virágait letarolták az őszi viharok és a fagy. De jó szagú: száraz levelek és friss televényföld illatát leheli ki.

Kivül a kerítés mentén végigmegyek a rue de Luxembourg-on és ott látom magam előtt mindig az ismeretlent, aki kezd érdekelni. Zarándokcsuhája hasonlít az enyémhez, csak hogy opálfehér színű; ő maga karcsú és magasabb nálam. Továbbhalad, ha én is azt teszem, megáll, ha én is megállok, mintha az én mozdulataimtól függene s mintha én volnék az útmutatója. De különösképpen rátereli a figyelmemet az a körülmény, hogy a köpönyegét heves szél lebegteti, noha én semmiféle szelet nem érzek. Hogy megbizonyosodjam a dologról, cigaretta-gyujtok, s mikor megfigyelem, hogy a füst egyenesen fölfelé száll, anélkül, hogy félrecsapódnék,

megerősödik az a meggyőződése, hogy nem fúj a szél. Egyébként bent a kertben sem mozdulnak a fák és a bokrok.

A rue Vavin-hez érkezve, jobbfelé elkanyarodom, s ugyanabban a pillanatban azon veszem észre magamat, hogy a gyalogjáróról bent termettem a kertben, anélkül, hogy érteném, mi módon, minthogy a kapuk zárva voltak.

Husz lépésnyire előttem ott áll a kísérem felém fordulva, és szakáttalan, vakító fehér arcáról ellipszis formájú fénykör terjed szét, amelynek középpontját az ismeretlen foglalja el. Miután intett, hogy kövessem, továbbmegy és magával viszi sugárkoronáját, úgyhogy a sötét, hideg és sáros kert kivilágosodik, amerre elhalad. Sőt, mi több, a fák, a bokrok, a füvek kizöldülnek és virágzanak azon a területen, amely megfelel a sugárzó dicsfény kiterjedésének, de elszáradnak megint, mihelyt az ismeretlen továbbhaladt. Ráismerek a Canna-félékre, amelyeknek olyan a levele, mint az elefántfül, Ádámnak és családjának a szoborcsoportján túl, látom a tűzpiros zsályák (*Salvia fulgens*) virágágyát, az őszibarackfát, a rózsákat, a banánfát, az áloékat, valamennyi régi jó ismerősömet és mindegyiket a maga helyén. Csak az a különös, hogy az évszakok látszólag összekeveredtek, úgyhogy a tavaszi virágok egyidejűleg nyílnak az ősziekkel.

De a legcsodálatosabb az, hogy mindebből semmin sem csodálkozom, mintha mindez a legtermészetesebb volna a világon és másképp nem is lehetne. Például, amikor elhaladok a méhes mellett, egy raj méh rajzik a kaptárok körül és megostromolja a szomszédos virágokat, de annyira pontosan megszabott területen, hogy a rovarok eltűnnek abban a pillanatban, mihelyt beleröpülnek az árnyékba, egy zsályának a megvilágított része pedig csupa levél

és virág, míg az árnyékos része hervadt marad és dériütöten feketéllik.

A gesztenyefák alatt elragadóan szép lesz a látvány, mikor a lombok között egy üres vadgalamb-fészket egyszerre csak turbékoló galambpár foglal el.

Végül eljutottunk a Fleurus-kapuhoz, ahol útmutatóm int, hogy álljak meg, s ő maga a következő pillanatban a kert másik végébe helyeződik át, a Gay Lussac-kapuhoz, szinte végtelennek tetsző messzeségbe, noha mindössze egy félkilométerről van szó; és én a távolság ellenére látom az ismeretlen ovális fénykarimájának a középpontjában. Egy szót ki nem ejtve, szája izmainak apró mozdulataival rámparancsol, hogy közeledjem. Azt hiszem, megértettem a szándékát, miközben járom a végtelen fasort, az évek óta jól ismert hippodrómot, amelyet a messzeségben a Pantheon keresztje határol, vérvörös színben rajzolódva a fekete égre.

A kereszt útja, és talán a tizennégy stáció, ha nem tévedek. Mielőtt megszólalok, intek, hogy beszélni akarok, kérdezni, felvilágosítást kapni; és útmutatóm bólintással válaszol, hogy kész meghallgatni a mondanivalómat.

Ugyanabban a pillanatban helyet változtat az ismeretlen, anélkül, hogy mozogni látnám vagy hallanám; csak annyit veszek észre, hogy amikor közelembe ér, balzsamos illatot áraszt, amelytől erőre kap a szívem és a tüdőm, és merszem támad a küzdelemre.

És megkezdődik a kihallgatásom.

— Te vagy az, aki engem két esztendő óta üldözöl. Mit kívánsz tőlem?

Az ismeretlen, anélkül, hogy kinyitná a száját, kérdésekre mosollyal felel, amely csupa emberfölötti jószág, elnézés és nyájasság:

— Miért kérdezel, mikor magad is tudod, mi a felelet?

És úgyszólván a belsőmben hangot hallok megcsendülni:

— Magasabbrendű életbe akarlak felemelni és ki akarlak menteni a piszokból!

— Piszokból születve, aljasságra teremtve, rothadásból táplálkozva, mi más szabadíthatna meg a durvaságtól, mint a halál? Vedd el hát az életemet!

— Nem akard! Szóval a rámrótt büntetések nevelőeszközök? De biztosítalak, hogy a megaláztatások kevélyé tesznek, az élet apró örömeiről való lemondás vágyat szül, a böjtölés dőzsölésre ingerel, pedig ez nem kedvelt bűnöm, a szüzesség élesíti a test kívánságait, a rámkényszerített magánosság arra tüzel, hogy szeressem ezt a világot és egészségtelen gyönyöreit, a szegénység fősvénnyé tesz, és a rossz társaság, amelyre utalva vagyok, arra tanít, hogy megvessem az embereket, és azt a gyanút ébreszti föl bennem, hogy az igazságot rosszul osztják. Vannak pillanatok, amikor úgy rémlik, hogy a Gondviselést helytelenül tájékoztatják szatrapái, akikre rábízta az emberi világ kormányzását; hogy praefektusait és alpraefektusait sikkasztások, hamisítások, alaptalan vádaskodások bűne terheli. Így például én velem megesett, hogy engem büntettek meg, holott mások vétkeztek; és pörököt folytattak le, amelyekben nemcsak hogy ártatlan voltam, hanem én voltam a méltányosság védője és a bűn vádlója, és mégis énrám sujtott le a büntetés, míg a bűnös diadalmaskodott. Engedd meg, hogy nyíltan megkérdesselek, kertelés nélkül: talán nőket választottatok ki társuralkodókká? mert a kormányzás mostani módja, úgy látom, nagyon ingerlékeny, kicsinyes és igazságtalan, igenis, igazságtalan! Nem ez az oka annak, hogy valahányszor igazságos és törvényes ügy

szószólója voltam valamely nővel szemben, ellenfelemet, bármily alávaló volt is, mindig fölmentették és engem ítéltek el! Nem akarsz felelni! És mégis azt követeled tőlem, hogy szeressem ezeket a bűnösöket, ezeket a lélekgyilkosokat, akik megmérgezik a lelket és meghamisítják az igazságot, az esküszegők!? Nem, ezerszer nem!

„Akik tégedet gyűlöltek, Uram, avagy nem gyűlöltem-é azokat? és a te ellenségeidet avagy nem utáltam-é? Tökéletes gyűlölésséggel gyűlöltem azokat, és nékem ellenségim voltak.“

— Ezt mondja a zsoltáros és én hozzáteszem: gyűlölöm a gonoszokat úgy, mint sajátmagamat! És az én imám ez lesz: Büntesd, óh, Uram, azokat, akik engem hazugságokkal és gonoszságokkal üldöznek, úgy, mintahogy engem büntettél, mikor gonosz és hazug voltam! Káromlást követtem most el, megcsúfoltam az Örökkévalót, Jézus Krisztus atyját, az Ó- és Újszövetség Istenét? Hajdanában meghallgatta a halandók ellenvetéseit és megengedte a vádlottaknak, hogy védekezzenek. Hallgasd csak, mikép fogalmazta Mózes védőbeszédét az Úr előtt, mikor az izraeliták megundorodtak a mannától:

„Miért nyomorítád meg ilyen módon a te szolgádat? és miért nem találék kegyelmet a te szemeid előtt, hogy az egész népnek terhét én reám vetéd? Avagy én tőlem fogantatott-é mind ez egész nép? avagy én szültem-é ötet, hogy azt mondod nékem: Hordozd ötet a te kebeledben, amiképen hordozni szokta a dajka a szopó gyermeket, a földre, melyről megesküdtél az ő atyainak? Hol vegyek én húst, hogy adjam azt mind ez egész

népnek? mert sírnak én ellenem, azt mondván: Adj nekünk húst, hadd együnk. Nem viselhetem mind ez egész népet: mert erőm felett vagyok.”

— Nem őszinte beszéd ez egy halandótól? Egyáltalán illendő-e, hogy egy haragvó szolga így beszél? És ládd-e mégis, az ő Ura nem sujtja le mennykőcsapással a lázadót, hanem észbe kap és leveszi válláról a terhet, amennyiben kiválaszt hetvenet a vezetők közül, hogy osszák meg Mózessel a nép terhet. És a mód, ahogy az Örökkévaló meghallgatja a népet, mikor ez húsért kiált hozzá, csak valamelyest lekicsinylő, mint a jóságos atyáé, aki enged okatlan gyermekei kívánságainak:

„Azért az Ur ad néktek húst, és enni fogtok. Nem csak egy napon esztek, sem két napon, sem öt napon, sem tíz napon, sem húsz napon: hanem egy egész hónapig, miglen kijöjjön a ti orrotokon is, és ugyan megutáljátok.”

— Ez olyan Isten, amilyen az én ideálom, és ugyanaz ő, akihez Jób így kiált:

„Óh, bár szabad volna az embernek úgy perldni az Istennel, mint az ő barátjával!”

— De meg se várva az engedélyt rá, a balsors-üldözte Jób nem állja felelősségre vonni az Urat a rossz bánásmódért, amelyben részesült:

„Azt mondom az Istennek: Ne kárhoztass engem; sőt add tudtomra nékem, miért perlesz velem? Avagy jónak tetszik-é néked, hogy megnyomorítasz? hogy a te kezed munkáját megutálok? és hogy a gonoszoknak tanácsokat jóvá hagyod?”

— Hiszen ez szemrehányás és vádaskodás, amelyet a jó Isten neheztelés nélkül fogad és amelyre felel, anélkül, hogy mennykövét használná. Hol van ő, a Mennyei Atya, aki tudott jóságosan mosolyogni gyermekeinek a döreségein és tudott megbocsátani, miután büntetett? Hol rejtőzik ő, a ház ura, aki rendszerben tartotta a házat és szemmel tartotta a felügyelőket, hogy minden igazságtalanságot megakadályozzon? Elcsapta őt a Fiú, az idealista, aki nem foglalkozik világi dolgokkal? Vagy kiszolgáltattott bennünket e világ fejedelmének, akit Sátánnak neveznek, mikor az első emberpár bukása után átokkal sujtotta a földet?

Mialatt ezt az összefüggéstelen védőbeszédet elmondottam, az ismeretlen folyton rám tekintett, elnézően mosolyogva, a türelmetlenség legkisebb jele nélkül. De mikor a végére értem, az ismeretlen eltűnt, fojtó szénoxidos légkört hagyva hátra körülöttem, és azon vettem észre magamat, hogy ott állok egyedül a sötét, piszkos rue Medicis őszi csatakosságában.

Miközben lefelé mentem, a Saint-Michel boulevard-on, bosszankodtam magamra, hogy elszalasztottam az alkalmat és nem hozakodtam elő minden-nel. Sok nyíl volt még a tegezemben, csak feleletre méltatott volna az ismeretlen vagy megvádolt volna valamivel.

De ebben a pillanatban, amint ott tolong körülöttem a gázlámpák erős fényében az embertömeg és a kiállított árucikkek minden realitása eszembe juttatja megint az életet a maga teljes kicsinyességében: a kerti jelenet egyszerre csak úgy tűnik fel előttem, mint csoda, és rémülten hazasietek a lakásomba, ahol elmélkedve kétségek és aggodalmak örvényébe merülök.

Valami történik odakünn a világban, és az em-

berek valami újat várnak, ami futólag megcsillant előttük. A középkor, a hit és a hittudomány kora, van újra bevonulóban Franciaországba, miután egy császárságnak és egy miniatűr-Augustusnak a bukása előzte meg, szakasztott úgy, mint a római birodalom hanyatlása és a barbárok betörései idején; és láttuk Páris-Rómát lángokban és láttuk a gótokat, mikor koronázási ünnepet ültek a versaillesi Kapitóliumban. A nagy pogányok, Taine és Renan, lemerültek a megsemmisülésbe és magukkal vitték szkepticizmusukat is; ellenben Jeanne d'Arc megint életre kelt. A keresztényeket üldözik, körmeneteiket szétugrasztják a zsandárok, mialatt a farsang napjait Szaturnáliák gyalázatosságaival ünnepli nyíltan az utca, a rendőrség védelme alatt és a kormány költségén, amely az elégteleneknek vigasztalásul *cirkuszt* kínál fenevadakkal és gladiátorokkal vagy ezek nélkül. *Panem et circenses*, (drága) kenyeret és cirkuszi játékot! Minden megvásárolható pénzen: a becsület, a lelkiismeret, a haza, a szerelem, a bírászkodás: valóban a bomlási folyamat megannyi bizonyító erejű és szabályos tünete ez oly társadalomban, amely harminc esztendő óta kiközösítette magából az erény fogalmát és gyakorlását.

A középkor ez, a primitív nő haja és viselete. A fiatalemberek barátsuhába bújnak, tonzurásra nyírják a hajukat és kolostori életről álmodoznak; legendákat írnak és mirákulumokat adnak elő, madonnákat festenek és Krisztus-szobrokat faragnak, annak a mágusnak a misztikájából merítve ihletet, aki Trisztánnal és Izoldával, Parcifállal és a Grállal bűvöli el őket. Ujra kezdődnek a keresztesháborúk a törökök és a zsidók ellen; antiszemiták és filhellének élesztik a tüzet. A mágia és az alkimia újra gyökeret vert már, s a bűbájosság első bizonyítható esetét várják csak az emberek, hogy máglyát rakhassa-

nak a boszorkánypörök eredményeül. Középkor! A búcsújárások Lourdesba, Tilly-sur-Seine-be, a rue Jean Goujon-ba! És maga az ég is figyelmezteti az eltompult világot, hogy álljon résen; az Úr szava a sok forgatag, ciklon, áradás, mennykőcsapás.

A középkor a bélpoklosság, amely újra jelentkezik, s amely ellen Páris és Berlin orvosai a minap kötöttek szövetséget.

A szép középkor, amikor az emberek tudtak még élvezni és szenvedni, amikor az erő és a szerelem, a színek, a vonalak és a harmóniák szépsége utoljára érvényesült, mielőtt megfojtotta és lekaszabolta a pogányságnak az a renaissance-a, amelyet protestantizmusnak neveznek.

Itt az este, és én alig várom, hogy találkozzam újra az ismeretlennel, most, amikor elkészültem rá, hogy mindent megvalljak és elítéltetésem előtt védekezem.

Miután megettem szomorú ebédemet, elindulok hát Kálvária-utamon, fölfelé a rue Bonaparte-én. Ez az utca sohse tűnt fel előttem oly roppant hosszúnak, mint most este, és a kirakatok ásító mélységéből lépten-nyomon Krisztus bukkan föl sokféle alakban, hol meggyötörten, hol diadalmaskodva. És én csak megyek, megyek; nagy csöppekben csurog rólam a verejték, a csizmám talpa égeti a lábamat, és mégsem jutok egy lépéssel se előbbre. Ahasvér vagyok talán, aki megtagadtam a Megváltótól egy ital vizet, s most, amikor követni és utánozni akarom őt, képtelen vagyok közeledni hozzá?

Végül — még pedig anélkül, hogy tudnám, mikép — ott termek a Fleurus-kapu előtt s a következő pillanatban bent vagyok a kertben, amely sötét, nedves és néma körülöttem. Nyomban szélroham

rázza meg a fák csontvázát, s egyszerre csak ott áll előttem az ismeretlen, anélkül, hogy közeledett volna, a velejáró fény és sugár közepette.

Ugyanúgy mosolyog, mint legutóbb, és int, hogy beszéljek.

És én beszélek!

— Mit kívánsz tőlem és miért gyötörsz a Krisztusoddal? A minap nagyon is félre nem érthető módon kezembe juttattad *Krisztus követését*,*) és én elolvastam, mint ifjúkoromban, amikor megtanultam belőle megvetni a világot. Mi jogon vethetem meg én az Örökkévaló teremtesét és ezt a szép földet? És hová vezetett engem a te bölcseséged? Elhanyagoltam minden dolgomat annyira, hogy teherrem lettem felebarátaim számára és koldusbotra jutottam. Ezt a könyvet, amely eltiltja a barátságot, amely átok alá veti a világgal való érintkezést, amely magánosságot és lemondást követel, szerzetesek számára írták, és nekem nincs jogom szerzetessé lenni, nincs jogom megkockáztatni azt, hogy gyermekeim éhen pusztuljanak. Ime, ide vezetett engem a magános élet szeretete! Egyfelől: rámparancsolsz, hogy remeteéletet éljek, s mihelyt visszahúzódok a világtól, rámtámadnak az örület démonai, minden dolgom összegabalyodik, és elszigeteltségemben nincs többé egyetlen barátom sem, akinek a segítségéhez folyamodhatnám. Másfelől: mihelyt emberek közé megyek, a legrosszabbakra bukkanok, akik megkínóznak a kevélységükkel, még pedig annál jobban, mennél alázatosabb vagyok, mert alázatos vagyok és úgy bánok mindannyiukkal, mint hozzám hasonlókkal, amíg rám nem taposnak, és ekkor úgy viselkedem, mint a féreg, amely fölemeli a fejét, de nem tud

*) *Kempis Tamás*, mások szerint ismeretlen középkori szerzetes: *De imitatione Christi* című munkája. A ford.

harapni. Mit kívánsz hát tőlem? Gyötörni akarsz mindenáron, akár teljesítem, akár semmibe veszem az akaratodat?! Prófétát akarsz csinálni belőlem? Ez túlságos nagy tisztesség számomra, és nincs meg bennem a rá való hivatás sem. Különben nincs is kedvem a prófétáskodáshoz, mert minden prófétáról, akit csak ismertem, végül kiderült, hogy félig sarlatán, félig bolond, a próféciáik pedig sohase váltak be. Aztán meg, ha hivatást szántál nekem, meg kellett volna áldanod a kiválasztottság malasztjával, hogy ment maradjak minden káros szenvedélytől, amely lealacsonyítja a prédikátort; pályámat kezdettől fogva támogatnod kellett volna, hogy ne mocskoljon be a szegénység, amely megrontja a jellemet és megköti az ember kezét. Igaz ugyan — és ezt nem is tagadom — hogy a világ megvetése birt rá arra, hogy megvessem sajátmagamat is és elhanyagoljam a híremet, mert semmire sem becsültem a dicsőséget; és megvallom, hogy mostohán bántam a saját személyemmel, de ezt azért tettem, mert jobbik énem fölényesen kiemelkedett abból a tisztátalan hüvelyből, amelybe beledugtad halhatatlan lelkemet. Gyermekkorom óta szerettem a tisztaságot és az erényt, ez tagadhatatlan. És mégis mocsokban és bűnben vonszolódott tova az életem, úgyhogy gyakran azt hiszem, hogy bűneim rámrótt büntetések avégből, hogy tartósan megundorodjam magától az élettől. Mért kárhoztattál engem hálátlanságra, mikor minden vétkek között ezt útalom leginkább? Engem, aki természetemnél fogva hálás vagyok, kelepcébe csaltál, hogy kénytelenségből lekötelezettjévé legyek minden jött-mentnek. Így esett, hogy függésbe és rabszolgaságba keveredtem. S minthogy a jótévők az ember gondolatait, vágyait, hajlamait és hódoló érzéseit, egyszóval a lelkét kívánják kárpótlásul, mindig kénytelen voltam adóssággal terheltlen és hálátlannul visz-

szavonulni, hogy megmentsem egyéniségemet és emberi méltóságomat; kénytelen voltam széttépni a köteléket, amely megfojtással fenyegette halhatatlan lelkemet. És közben furdalt a lelkiismeret és kilódtam, mint a tolvaj, mikor odébbáll másnak a tulajdonával.

— És most, amikor gondolni kezdem a lelkemet a Krisztus követésében foglalt parancsok szerint, méltányos-e azt követelni az embertől, hogy magát az Istent válassza mintaképül és teljen el azzal a képzelődéssel, hogy lehet ő is oly tökéletes, mint a Legtökéletesebb? Hiszen ez nem egyéb, mint beoltani őt a nagyzás hóbortjával. De ha rájön arra, hogy a Megváltót utánozni lehetetlenség és belátja kitűzött céljának képtelenségét, akkor kétségbeesik és végül is világi kötelességeinek teljesítésében és szellemi élvezetekben keresi a vigasztalást. Ha pedig e világ bölcsesége megvetésre méltó, mért tűröd, hogy oly iskolákban neveljenek föl bennünket, ahol belénk verik a nagy tudósok tiszteletét, az irodalom, művészet és tudomány hőseinek a magasztalását? Nem! Az Örökkévaló utánzása istentelenség, és jaj annak, aki erre képesnek hiszi magát. Hiszen akkor nagyobb szerénységre vall megmaradni embernek és arra törekedni, hogy a bűnös halandók legjobbjait utánozzuk, mint arról álmodozni, hogy hasonlatossá leszünk az istenekhez. Ha ezt tesszük, akkor legalább nem talláltatunk bűnösökné a kevélységben, amely halálos bűn. Jézus Krisztus követése képmutatóvá tesz. Mert elfojtom magamban a gonoszok gyűlöletét, elnézővé válok a gonosszággal szemben és következőkép sajátmagammal szemben is, mialatt szívem mélyén rejtegetem jogos felháborodásomat. Jóval viszonzni a rosszat, nem egyéb, mint bátorítani a kevélység bűnét; és az apostoloktól azt tanultam, hogy kölcsönösen javítgatnunk kell egymás hibáit, és

biztosítalak róla, hogy engem bizony sohasem kimélték a felebarátaim.

— Szigorúan véve: azzal, hogy a kereszt királyi útját választottam, belegabalyodtam a teológia tüskesövényeibe, úgyannyira, hogy kételyek, szörnyűberek, mint valaha, ejtettek hatalmukba és azt sugdosták fülembbe, hogy minden baj, minden igazságtalanság, a megváltás egész műve nem egyéb, mint ropant megpróbáltatás, amelynek bátran ellen kell állni.

— Vannak pillanataim, amikor azt hiszem, hogy Swedenborg, a maga borzalmas Poklaival, nem egyéb, mint holmi tűz- és vízpróba, amelyen át kell esni; és ámbár soha le nem róható hálával tartozom ennek a prófétának, aki megmentett a megőrüléstől, szívem mélyén újra meg újra lángra lobban az a vágy, hogy megvessem őt és dacoljak vele, mint a gonoszság szellemével, akinek az a célja, hogy elnyelje lelkemet és rabszolgájává tegyen, miután kétségbeejtett és öngyilkosságba hajszolt. Igen, belopózott közém és Istenem közé, akinek helyét ő akarta elfoglalni. Ő az, aki leigáz az éjszaka borzalmaival és megőrüléssel fenyeget. Lehet, hogy csak azt a megbízatását teljesítette, hogy visszavezessen engem az Úrhoz, hogy meghajoljak az Örökkévaló előtt! Lehet, hogy Poklai csak madárijesztők, nem is fogom fel őket másnak, de nem hiszek többé bennök és nincs is jogom hinni bennök, ha nem akarom megsérteni a jó Istent, aki azt kívánja, hogy bocsásunk meg másoknak, mert ő maga is meg tud bocsátani. Ha az a sok csapás és szomorúság, amely lesújt rám, nem büntetés, akkor nem lehet más, mint próba, amely fölvételemet megelőzi. Hajlandó is vagyok így értelmezni, és Krisztus lehet erre a mintakép, minthogy ő nagyon sokat szenvedett, bár nem értem, mirevaló ennyi szenvedés, hacsak arra nem,

hogy mint előtér fokozza az eljövendő üdvösség hatását. Végeztem! Most rajtad a sor, hogy felelj!

De az ismeretlen, aki csodálatos türelemmel végighallgatott, nem felel; szelíd gúnnyal néz rám, aztán eltűnik és engem magamra hagy. Körülöttem karbolszagú a levegő.

Mihelyt észreveszem, hogy künn vagyok újra az utcán, szokásom szerint előnt a düh, mert megfélelkeztem legjobb érveimről, amelyek mindig későn jutnak az eszembe; és hosszú szónoklat pereg le most bennem, miközben dagadozó szívvel újra neki-bátorodom. Hiszen az ismeretlen, a félelmes és száraznak, mindenestre végighallgatott, anélkül, hogy eltaposott volna. Meghallgatásra méltatta hát az okokat és mérlegelni fogja most az igazságtalanságot, amelynek áldozata voltam. Talán valósággal sikerült is meggyőznöm őt, mert hiszen állva maradt és nem válaszolt.

És besurran lelkembe újra az a régi képzelődés, hogy Jób vagyok. Hiszen valóban elvesztettem minden vagyonomat, elvették minden ingóságomat és a könyveimet, megfosztottak létfenntartó eszközeimtől, elvették tőlem feleségemet és gyermekeimet; egyik országból a másikba hajszoltan, magános életre vagyok kárhóztatva a pusztaságban. Én írtam-e vagy Jób ezeket a siralmakat?

„Meggzünének az én rokonságim, és esmérőim elfelejtkezének rólam. Még lehellésemről is az én házastársam idegen; noha esedezem néki az én ágyékomnak magzatiért. Még pedig a kised gyermekek is megutálnak engemet. Bizonyára engem példabeszéddé tőn a népeknek, kiknek előttök az előtt doboltattam magamat. Mivelhogy én senkit sem csúfolok, de az én szemem éjjel is ezeknek bosz-

szantásokban aluszik. *Az én bőröm meghasadozott és a fekélyek miatt ugyan elolvadt. Mikor ezt mondom: Az én nyoszolyám engem megvigasztal, az én panaszolkodásomat az én ágyasházam megkönnyebbíti, akkor rettentesz meg engem álmokkal és látásokkal háborítasz meg engem.*“

Ez határozottan így van velem is: a hasadások a bőrben, az álmok és a látomások, minden egyezik. De az én számlám ráadásul még fölösleggel is zárul: a legnagyobb kínokat álltam ki, mikor a szorongató körülmények, amelyeket a hatalmak irányítottak, arra kényszerítettek, hogy elhanyagoljam a férfi legelemibb kötelességeinek a teljesítését: elhanyagoljam a gondoskodást gyermekeimről. Jób úgy szabadult, hogy megmaradt a becsülete; de én mindennemet elvesztettem, a becsületemet is, és mégis legyőztem azt a kísértést, hogy öngyilkos legyek; volt bátorságom tovább élni bectelenül.

Mindent egybevetve, mégsem vagyok teljesen megvetésre méltó, és ha kegyelmet nem is érdemlek, élvezhetem a könnyörületességet. Huszonöt esztendeig szolgáltam mint hóhér és végül bebizonyítottam, hogy jó hóhér vagyok, mert sajátmagamat is kivégeztem a nagy nyilvánosság előtt, amely osztatlan tetszéssel fogadta ezt az önismeretre valló cselekedetemet.

Ha a csapásokban és hajótörésekben, amelyek taláломra sújtottak, nem is tudtam jóságot fölfedezni, hanem csak rosszindulatot, gonoszabb vagyok-e ezért, mint az Örökkévaló feddhetetlen szolgálja? A szeretet, a jóság nálunk, halandóknál, odaadó, melegszívű cselekedetekben és szavakban nyilvánkozik meg, és a jó apa gyöngédséggel neveli a gyermekeit, nem pedig a legválogatottabb kegyetlenségekkel!

Milyen ügyetlen voltam, hogy mindezt elfelejtettem megmondani az ismeretlennek. De legközelebb jóváteszem majd a mulasztásomat.

Három hónapig hiába próbálok személyes kapcsolatba jutni a párisi Swedenborg Társasággal. Egy álló hétig minden reggel fölmegek a Pantheon elé, hogy eljussak a rue Thouin-be, ahol a svéd próféta kápolnája és könyvtára van. Végül ráakadok valakire, aki felvilágosít, hogy a könyvtáros csak délután fogad, éppen akkor, amikor én egyedül akarok lenni a gondolataimmal és sokkal fáradtabb vagyok, semhogy sétálgathatnék. Mindazáltal újra meg újra megpróbálok eljutni a rue Thouin-be. Első ízben, alig indultam el hazulról, kellemetlen lehangoltság fogott el, amely a Saint-Michel-híd végén szorongássá fajult és hazatérésre kényszerített. Máskor vasárnap van és istentiszteletre készülnek. Egy órával korábban érkezem és annyi erőm nincs, hogy egy órát az utcán töltssek el. Harmadszor, azt látom, hogy a rue Thouin-ben fel van szedve a kövezet és a munkások állványai meg szerszámai elzárják az utat. Ekkor az a gondolatom támad, hogy nem Swedenborg az, akinek a jó útra kell engem vezérelnie, és ennek a sejtelemnek a hatása alatt visszafordulok. Mikor hazaérek, úgy érzem, hogy Swedenborg láthatatlan ellenségei becsaptak és hogy le kell győznöm őket. Utolsó kísérletemre kocsin indulok. Ezúttal el van torlaszolva az utca, mintha a leghatározottabban meg akarná akadályozni szándékom megvalósítását. Kiszállok a kocsiból, keresztül-mászok az akadályokon, de mikor eljutok végre a Swedenborg-ház kapujához, azt kell látnom, hogy a gyalogjárót és a lépcsőt elbontották. Mindazáltal felvergődöm a bejárat elé, meghúzom a csengőt és . . . megtudom egy ismeretlen embertől, hogy a könyvtáros beteg.

Félig-meddig megenyhülve fordítok hátat a komor, szegényes kápolnának, amelynek homályos ablakablái esőtől és portól mocskosak. Mindig viszsziariasztott ez a rideg, barbár, nyomasztó metodistastilusú ház, amely minden szépségnek híján az Észak protestantizmusára emlékeztetett, és komoly harcot kellett megvívnom a kevélységemmel, amíg elszántam magam arra, hogy megpróbálok bejutni a belsejébe. A kegyelet adójáról volt szó Swedenborggal szemben, semmi egyébről. Mikor megkönnyebbült szívvel visszafordultam, lóherelevél formájú ónozott vasdarabot pillantottam meg a gyalogjárón. Babonaságból fölveszem, és rögtön rá fölelevenedik bennem egy emlék. Amikor ugyanis a múlt évben, a rettenetes 1896. esztendőben, november másodikán sétálni mentem reggel az ausztriai Klamban, a fölkelő napot ijj-alakú felhőfal takarta el, amelynek lóhereformájú volt a körvonala, kék és fehér sugárkoszorú közepette. És ez a felhő úgy hasonlított az ónozott vasbádogomhoz, mint egyik esőcsepp a másikhoz. Naplóm, amelyben megvan a rajz is, megerősítheti ezt a tényt.

Mit jelent ez? Világos, hogy a Szentháromságot. És aztán? —

Faképnél hagyom a rue Thouin-t, örvendezve, mint a kisdíák, aki nagyon nehéz feladattól szabadult, mert a tanítója megbetegedett. S amikor a Pantheon elé jutok, látom, hogy a templom nyitva van; a nagy kapu kitérve, még pedig oly provokáló módon, mintha rámkialtana: lépj be csak! — Valóban, bár sokat tartózkodtam Párisban, ezt a templomot sohse néztem meg, főképp azért nem, mert telebeszélték a fejem hazugságokkal a falfestményeiről, és azt állították, hogy a jelenkor történetéből merítik a tárgyat, már pedig ettől iszonyodom. Képzeltétek el elragadtatásomat, mikor most, belépve, fényzuhatag

fogad, amely a középső boltozatról hull alá, és Franciaország szent történetének aranylegendáját látom magam előtt, amely közvetetlenül a protestantizmus előtt végződik. A kétértelmű külső felírás: *Aux grands hommes (A nagy embereknek)* megtévesztett tehát. Nem sok király, még kevesebb tábornok és egyetlen képviselő sem; újra fellelékzek. Ellenben Saint-Denis, Szent Genováva, Szent Lajos, Sainte-Jeanne (d'Arc). Sohse hittem volna, hogy a köztársaság ennyire katolikus. Csak az oltár hiányzik a tabernákulummal, s a Keresztrefeszített és a Szűzanya helyett valami világi nőtiszteletnek a képmását helyezték el itt hódolat jeléül a női nem iránt. De megvigasztal az a gondolat, hogy végül ez a híresség is a csatornába fog vándorolni, mint annyi más, nála tiszteletreméltóbb is. Szép és kedves szórakozás körülményétálni ebben a templomban, amely a szentségnek van szentelve, de egyben elszomorító látvány is, mikép fejezik le azokat, akik erényesek és jótékonyak voltak.

Vajjon a jó Isten megbecsülése nem azt kívánja-e tőlünk, hogy mindezeket az eseteket, amelyekben rosszul bántak az igazakkal és a könnyörtelmes szívűekkel, úgy fogjuk fel, mint látszólagos rendszabályokat, és higgyük azt, hogy bármily kevéssé bátorítónak mutatkozik is az erény útja, mégis jó végpont felé vezet, amely rejtve van előttünk? Máskülönben ezeknek a vérpadoknak és máglyáknak a poklai, amelyek a szentekre várakoznak diadal-maskodó hóhéraik szemeláttára, bűnös gondolatokat ébresztenének fel bennünk a legfőbb bíró jóságára vonatkozólag, aki látszólag gyűlöli és üldözi a szentséget a földi életben, hogy majd egy magasabbrendű világban jutalmazza meg, ahol „örvendezéssel fognak aratni azok, akik itt könnyekkel vetettek“.

Miközben kilépek a templomból, visszatekintek

a rue Thouin felé, és csodálkozom rajta, hogy az út, amelyen Swedenborghoz indultam, Szent Genovéva templomába vezetett be. Swedenborg, aki útmutatóm és prófétám, megakadályozott abban, hogy belépjek az ő szerény kápolnájába. Talán ő is elvetette immár sajátmagát és annyira felvilágosodott, hogy katolikussá lett? A svéd látnok munkáinak tanulmányozása közben megütköztem rajta, mennyire szembehelyezkedik Lutherrel, aki csak a hitet magasztalta, és Swedenborg valóban sokkal nagyobb katolikus, mint amilyennek fel akarta tüntetni magát, hiszen a hitet és a cselekedeteket prédikálta, egészen úgy, mint a római egyház.

Ha ez az igazság, akkor Swedenborg sajátmaga alatt vágja a fát, s én, aki a tanítványa vagyok, két malomkő között fogok megörlődni.

Egy este, lelkimardosás és kétségeskedés közt eltöltött nap után, amint magános ebédemet elfogyasztottam, elindultam a kert felé, amely úgy csábít magához, mint holmi Gethsemane, ahol ismeretlen szenvedések várakoznak rám. Érzem előre a kínokat és mégsem menekülhetek előlük; kívánva kívánom őket, csaknem úgy, mintahogy a sebesült alig várja a kegyetlen operációt, amely gyógyulást vagy halált okoz.

A Fleurus-kapuhoz érkezve, nyomban bent teremek a versenypályán, amelyet a távolban a Pantheon és a kereszt határol. Két évvel ezelőtt ez a templom világias felfogásom számára azt a dicsőséget jelentette, amellyel „nagy embereknek” hódolnak; most így értelmezem: a vértanúknak és kiállott szenvedéseiknek. Ennyire megváltozott a szempon-
tom.

Az ismeretlen távolmaradása nyugtalanít és mellszorulást érzek. Egyedül és harcra készen, bá-

gyadni érzem magamat minden látható ellenfél híján. Kisértetek, árnyak ellen harcolni rosszabb, mint sárkányok és oroszlánok ellen! Megijedek, s a félénk ember bátorságától hajtva, kemény lépésekkel megindulok előre a csúszós talajon a platánok között. Piszkos tőkehal füledt szaga fojtogat, kátrány és faggyú szagával keveredve; hajóteknőkhöz és kőparthoz verődő hullámok loccsanását hallom; bevezetnek egy sárga téglaeépület udvarára, lépcsőn megyek fölfelé, roppant nagy termeken és számtalan kiartozaton megyek végig, kirakatok és üvegszekrények között, amelyek tele vannak kitömött vagy edényekben konzervált állatokkal. Végül egy nyitott ajtó furcsa, homályos terembe csábít, amelynek gyér világossága fényfoltokból ered, jól elrendezett kirakatszekrényekben csillogó érmék és éremek fényvisszaverődéséből. Megállok egy üvegtetejű láda előtt az egyik ablak közelében, és az arany- és ezüstéremek között egy más fémből való, ólomsötét színű érem vonja magára tekintetem. Az én képem van rajta, beesett arcú gonosztévő és nagyravágyó típus, a haja égnek mered, a szája gyűlölködésre vall. És az érem hátlapján ez a jelmondat van: „Az igazság mindig kiméretlen“. Óh, az igazság, amely a halandók számára rejtve van, és amelyről elbizakodottságomban azt merészeltem hinni, hogy lelepleztem, amikor kigúnyoltam a szent úrvacsorát, amelynek most immár magam is vallom a csodáját. Istentelen emlékjel, istenkáromló baráti kör emléke az istentelenség gyalázatára! Igaz, hogy én magam mindig szégyeltem az embertelenségnek ezt a dicsőítését és annyira nem törődtem ezzel az emlékjellel, hogy odaadtam játékszerűl a gyermekeknek és az emlék el is vészett, anélkül, hogy hiányát éreztem volna. A körülmények végzetes „találkozása“ úgy intézte a dolgot, hogy a művész, aki ezt az éremet csinálta,

nem sokkal később megőrült, miután megcsalta a kiadóját és hamisításokat követett el. Oh, ez a gyalázat, amely sohasem törölhető el, amely örökre megmarad az utókor számára, mert a törvény azt parancsolja, hogy ezt a vádló bizonyítékot meg kell őrizni az állam múzeumaiban. Itt van íme a becsület!

Van-e jogom panaszkodni, mikor a Gondviselés teljesítette egy gyalázatos kérésemet, amelyet ifjúkoromban intéztem hozzá? Tizenöt éves lehettem; belefáradva a hiábavaló küzdelmekbe a fiatal testtel, amely a szenvedélyek kielégítését követelte; elbágyadva a vallási összeütközésektől, amelyek lelkemet pusztították, amely a lét talányának titka után sóvárgott; szenteskedő emberek között, akik azzal az ürüggyel kínoztak, hogy az istenség szeretetére akarják hajlítani a lelkemet: nyiltan odavágtam a következő szavakat egy öreg barátnőmnek, aki agyongyötört erkölcsi prédikációival: Ördög vigye az erkölcsöt, csak nagy tehetség legyen, akit mindenki megcsodál! — Később megerősített véleményemben Thomas Henry Buckle, aki arra tanított bennünket, hogy az erkölcs semmi, mert nem fejlődik, és hogy az értelem minden. Majd húszéves koromban azt tanultam Taine-től, hogy a rossz és a jó közönbös dolgok, amelyekben öntudatlan és felelőtlen tulajdonságok rejlenek, mint a savban az aciditás és a lúgban az alkalitás. És ez a frázis, amelyet Georg Brandes röptében elkapott és kidolgozott, rányomja a maga erkölcstelenségének bélévét az egész skandináv irodalomra. Egy szofizma, jobban mondva egy hibás következtetés, amely csütörtököt mondott, félrevezet egész nemzedék szabadgondolkodót! Minő gyarlóság! Mert ha analizáljuk Buckle-nek ezt az epigrammáját: „Az erkölcs nem fejlődik, tehát közönbös“, könnyen rájövünk

arra, hogy a zárótételt helyesebben így kellett volna levonni: az erkölcs, amely rendületlenül ugyanaz marad, éppen ezzel isteni és örök eredetét bizonyítja.

Mikor végül teljesült a kívánságom, elismert és csodált tehetség voltam, de én voltam egyben a legmegvetettebb mindazok között, akik e század folyamán hazámban születtek. Minden jobb társaságból száműztek, a kicsik közt a legkisebbek is megvetettek, barátaim megtagadtak, csodálóim látogatását éjszaka vagy titokban fogadtam! Igen, mindenki meghajlik az erkölcs előtt, és csak egy kisebbség görbül meg a tehetség előtt. Már ez maga is sok mindenféle gondolatot ébreszthet bennünk az erkölcs lényegére vonatkozóan. És még rosszabb az érem hátlapja! Az igazság! Mintha engem sohase kerített volna hatalmába a hazugság, ámbár az volt a hírem, hogy igazabb és őszintébb vagyok másoknál. Nem időzöm a gyermekkor apró hazugságainál, mert nem sokat jelentenek, hiszen többnyire vagy félelemből eredtek vagy abból, hogy nem voltam képes a valóságot elválasztani a képzelődéstől, és mert ellensúlyozták őket a pajtások hamis vádaskodása alapján méltánytalanul rámrótt büntetések.

De vannak más hazugságok, komolyabbak azok miatt a káros következmények miatt, amelyekkel a rossz példa és egy súlyos bűn mentegetése jár. A serdülés válságos időszakának hazug jellemzésére gondolok önéletrírásemban: *A cseléd fiá*-ban. Mikor ezt az ifjúkori vallomásomat írtam, úgy látszik, az akkori idők szabadelvűsködő szelleme arra csábított, hogy nagyon is rikító szinekkel fessek, annak a megbocsátható célnak az érdekében, hogy fiatalembereket, akik a koraérettség vétkének hatalmába kerültek, megszabadítsak a félelemtől.

Amint ennek a keserű elmélkedésnek a végére jutottam, az éremgyűjtemény összezsugorodik, az

érem a messzeségbe húzódik vissza és ólomgomb nagyságúvá kicsinyül. És ott látom magamat egy padlás-szobában falun, a Mälar-tó partján, egy egyházfinak a fiú-panzionátusában, 1861-ben. Törvénytelen kapcsolatokból született gyermekek, az országból megszökött szülők gyermekei, rosszul nevelt gyermekek, akik terhére voltak a nagyon is népes családoknak, élnek itt együtt, összezsúfoltan egy padlás-szobában, felügyelet nélkül, párosával osztzkodva egy-egy ágyon, zsarnokoskodva egymáson és rosszul bánva egymással, hogy bosszút álljanak az életen, amely annyira kegyetlen. Rosszul öltözött és rosszul táplált apró gonosztévők éhes csordája, a parasztok és főleg a kertészek ijedelve. Szóval: a banda legöregebb tagja játssza a csábító szerepét és a bűn befészkelődik az ifjú gyülekezetbe . . .

A bűnbeesést, igen, a bűnbeesést nyomban lelki-furdalás követi, s látom magam, amint ott ülök hálóingben az asztal mellett, magam előtt az imakönyvvél, a pirkadó nyári napnak alig derengő világosságában. Szégyenkezem és mardos a lelkiismeret, noha sejtelmem sincs a bűn természetéről. Ártatlan vagyok, mert öntudatlanul jártam el, és mégis bűnös vagyok. Elcsábítottak, majd én csábítottam el másokat. Bűnbánat és visszaesés, mert kételkedem a vádló lelkiismeret igaz voltában! Kételkedem annak az Istennek a kegyességében, aki a legszörnyűbb kísértéseknek tesz ki egy tudatlan lényt, egy gyermeket, aki azt, amit az isteni törvény halállal büntet, úgy fogja fel, mint élvezetet, amellyel szívesörömet a természet kínálja meg. Saját tudomása szerint nem követett el bűnt és mégis lelkifurdalás gyötri, amely a vallás karjaiba kergeti a boldogtalant, de a vallás sem meg nem bocsát, sem meg nem vigasztal, amennyiben megőrülésre és pokolra itéli — az ártatlan legénykét, az áldozatot, akinek nincs ereje ah-

hoz, hogy helyt álljon az egyenlőtlen küzdelemben a mindenható természettel.

Am a pokoli kőszéntűz meg van gyújtva, hogy égjen mind a sírig, akár úgy, hogy hamu alatt izzik magánosságban, akár úgy, hogy valamely nő gyülékony anyagaiból táplálkozik. Ha ezt a tüzet tartózkodással igyekezzünk oltani, akkor a szenvedély perverz utakra tér és az erény váratlan módon bűnhődik. Próbáld meg petróleummal leönteni a meggyújtott máglyát, ha azt akarod, hogy fogalmad legyen az engedélyezett szerelemről!

Valóban, ha fölkeres most egy fiú és azt kérdezi tőlem, az ötven esztendőstől: mitévő legyen? — énnekem egy válaszom van csak annyi tapasztalat és annyi vitatkozás után, és ez a következő:

— Nem tudom!

És ha fölkeresne egy fiatalember, hogy megkérdezze tőlem, mit tegyen inkább: maradjon-e nőtlen vagy kössön-e házasságot, — ezt felelném neki: — Ez hajlam és ízlés dolga; ha jobban szereti a legényélet poklát, hát válassza ezt; ha jobban teszi önnök a házaselet pokla, hát lépjen be ebbe! Ami engem illet, én többre becsülöm a Gyehennát a feleség oldalán, mert ezzel paradicsom jár együtt, amely ugyan műparadicsom csak, de elragadó, és megvan benne az aranykor emléke is: a gyermek.

Megvádolnám magam azzal, hogy csábítója voltam az ifjúságnak, de nem tehetem, mert vallomásomnak az volt a célja, hogy megszabadítsam az ifjakat a félelemtől. Felszabadítás: ez volt a skandináv irodalom jelszava az 1880-as esztendőekben. Felszabadítottam a nőket, azzal az eredménnyel, hogy a családanyák hasonlóak lettek a prostituáltakhoz és szabadítójuk ellen fordultak, hogy leüssék őt széttörött láncokkal. Felszabadítottam a nyomorul-

takat és az elnyomottakat annyira, hogy a társadalmat a leggonoszabb elnyomók kormányozzák, mert ezek jutottak hatalomra. Meg akartam szabadítani a fiatalságot a lelkipurdalástól és a megőrüléstől, és a fiatalság, amely belemerült a bűnök fertőjébe, azzal vádol, hogy Catilina vagyok, az apák és anyák pedig indexre tettek! Ennélfogva hagyjuk abba a szabadítást, mert az élet fegyház. Ez az, amit nem tudtam, és ez a mentségem is sajátmagam előtt, mert jóhiszeműen és jószándékkal cselekedtem, hogy utánozzam a Megváltó példáját, aki a házasságtörőnőt és a latrot felmentette. Csak arról van szó, — és ez a lényeg, — hogy tagadtam azt a szörnyű lelki-mardosást, amely egy gyermekifjú bűnbeesését kísérte, és ez az a bűn — *mea culpa* — amely pirulni kényszerít az érem felírása előtt, noha nem is én voltam a szerzője.

A fiamhoz így szeretnék szólni: próbálj megmaradni szűzi tisztaságodban, és mindenesetre kerülj a rossz nőket, mert ezek megmérgeznek egész életedre és *megszállott* boldogtalan teremtések, akikből a gonosz szellemek átköltöznek a tiszta lelkekbe. És ez az oka annak, hogy ezek a nők, akiknek azért engedik meg, hogy legyenek, mert tényleg vannak, oly kísértéseket jelentenek, amiknek ha ellen tud állni, becsületére válik minden fiatalembernek. És még valamit, fiam: ne engedj soha férjes nő kísértéseinek, még ha azzal piszkálja is férfiúi hiúságot, hogy Józsefnek nevez! A tisztesség nem Putifár feleségét illeti meg, hanem Józsefet. Ennek a becsületes nevét örökölte az a férfi, akinek volt bátorsága megmaradni a Megváltó nevelőapjának anélkül, hogy zúgolódott volna férfi számára kértelmű helyzetében.

És a lányaimhoz is volna szavam, mindössze ennyi: oltár vagy szüzességi fogadalom! Ez az

egész! A szabad szerelem mindig megvolt a nő terhére, és a szabad nők kokottok és ringyók és azok is fognak maradni a világ végezetéig; és a hűtlen feleség is hozzájuk hasonló, illetve rosszabb náluk, mert meggyilkol egy férfit és megrontja gyermekeinek a jövőjét.

Égek a vágytól, hogy megvádolhassam magam és egyben védekezhessem is; de nincs bíróság, nincs bíró, és én emésztve emészttem magam itt a magánosságban!

Belekiáltottam kétségbeesésemet a világba, mind a négy tája felé, s egyszerre csak sötétség fogott körül. Amikor tisztábban kezdtem látni, azon vettem észre magamat, hogy fejemmel egy gesztenyefának támaszkodva a Fleurus-fasorban állok. A harmadik fa volt a kapubejárattól számítva, és az utat jobbról-balról negyvenhét fa szegélyezi s a fák között kilenc pad van elhelyezve. Negyvennégy pihenő van tehát még hátra, mielőtt eljutok az első stációhoz.

Egy pillanatra csüggedten megállok a könnyek hosszúra nyuló ösvénye előtt. Egyszerre csak a lombtalan fák alatt fénylő gömb közeledik felém két madárszárnyon. A gömb megáll előttem egyszinten a szememmel, s a körülötte szétáradó tiszta fényben étlapszerűen cifrázott fehér papírlapot veszek észre. A tetején füstös betűkből ezt a szót olvasom: Egyél! És alatta elémtárul egy szempillantás alatt egész múlt életem, mint valami óriási plakát mikrografikus mása. Minden megvan rajta! Minden borzalom, a legtitkosabb bűnök, a legundorítóbb jelenetek, amelyekben én játszom a főszerepet . . . Óh, jaj! Meg akarok halni szégyenletemben, mikor ott látom magam előtt képen a jeleneteket, amelyeket nagyító szemem egyszerre felfog, minden olvasás, minden magyarázat nélkül! De nem halok meg; ellenkezőleg: egy perc alatt, amely oly hosszú, mint negyven-

nyolc esztendő, látom újra egész életemet éretlen gyermekkoromtól fogva egészen a mai napig. Csontjaimból kiszárad a velő, a vérem megalszik, s a lelki-mardosás tüzeiben emésztődve, lerogyok a földre és fölkiáltok: — Kegyelem! Kegyelem! és én lemondok arról, hogy igazoljam magam az Örökkévaló előtt, és lemondok arról is, hogy megvádoljam felebarátaimat . . .

Mikor újból magamra eszméltem, a rue de Luxembourg-ban voltam, s a rácsoskapun keresztül bepilantottam a zöldelő kertbe, miközben apró, eleven madárcák csúfolódó kórusa üdvözölt a fák és bokrok mögül!

A rue Bonaparte-én lefelé haladtomban, úgy érzem magam, mintha megkorbácsoltak volna. A gyalázat haragra lobbant, és ágaskodni kezd bennem újra a makacskodás. — Vétkeztem, elismerem és megbűnhődtem érte. De most már ideje volna lekaparni a rovasokat a fehér palatábláról. A jó apa meg tud bocsátani a büntetés után, és én ismerek apákat, akik kegyelmet tudnak adni, anélkül, hogy szemért szemet és fogért fogat követelnének; ismerek apákat, akik sohse büntetnek máskép, mint szelid szavakkal, és mihelyt elintézték a dolgot, soha többé nem beszélnek róla. De olyan apát sohase láttam, aki jegyzékbe szedi gyermekeinek botlásait és vétkeit.

A lázadás szelleme felüti újra a fejét, az emberi és isteni érték és méltóság érzése megszólal: „Gyöngé voltál, elbuktál, lealacsonyítottad magad, mikor megtagadtad én-ed jogosultságát a többiek én-jével szemben. Az életharc épen azt kívánja, hogy állj ellen a kísértésnek és ne görnyedj össze a többiek előtt, mert abban a pillanatban, mikor ezt megteszed, bírónak tolakodtál föl saját sorsodnak Ura

főlé és meglapultál a többieké előtt.“ Ha uralkodó volnék, gyűlölném a lázadót, de jobban becsülném, mint az engedelmeseket! A lelkiező szép, és a szépség isteni. Isten előtt, a legbölcsebb, legszebb és legjóságosabb lény előtt, meghajolnék, de hitvány, nyomorult emberek előtt, akik hozzám hasonlatosak, nincs jogom térdet hajtani. Nagy szellemeket mindig tiszteltem, és hazugság az, hogy nem volt meg bennem a csodálni-tudás képessége, bár arra nem birtam rákényszeríteni magamat, hogy megcsodáljam azt, ami kicsi. Nyíltan hirdettem tiszteletemet olyan férfiak iránt, mint Linné, aki látta Istent, mint Bernardin de Saint-Pierre, Balzac, Swedenborg, Nietzsche, akinek megbénult a csípő-idege és az agya a titáni küzdelemben . . . De jól tudom, hogy a Kor Istenei térdre akartak kényszeríteni minden előtt, ami kicsi, főképp minden csekélyebb értékű, fizikailag, erkölcsileg, értelmileg gyöngé előtt. De zsarnok nem voltam. Ellenkezőleg: szószólója voltam a kitagadottaknak, résztvettem az elnyomottak szabadságharcában, mert akkor még nem tudtam, hogy valamennyien azon a helyen voltak, ahová a Gondviselés állította őket. Nem tudom, azért történt-e, hogy lássam e rabszolgaháborúnak a következményeit, de a sors mindig egy-egy rabszolgalelek hatalmába juttatott, aki urammá lett, aki rántaposott facipőjével vagy gombos csizmájával; mindig szalmát és téglát kellett hordanom egy-egy durva egyiptomi férfi vagy nő számára, aki a véreimből élt, és amit meghagyott belőle, azzal táplált. Végül, mikor megokosodtam a tanulságokból, kiszabadítottam magam a börtönökből, és ekkor nem maradt számomra más, csak a sivátág szabadsága, ahol igazán nem várt rám sem manna, sem fűj. Magánosságra ítéltetem, és valahányszor kerestem valakit, hogy beszélgessek vele, kit küldtek mindig az utamba? Vagy

egy egyiptomit, hogy lepökjön, vagy egy műveletlent, hogy felvilágosítson róla, mennyivel többet tudnak nálam a tudatlanok, vagy egy kevély tehetetlent, hogy az arcomba vágja, hogy én vagyok a legkevélyebb, vagy egy léha fickót, hogy erkölcsi prédikációban részesítsen! — Ki üldöz engem, ki aláz meg jobban, mint a többieket? Ha az ő, aki bölcs, akkor tudja, hogy én nem voltam kevély, csak büszke annak a nevében, akinek, azt hittem, a szócsöve vagyok; és tisztában van bizonyára az emberek gonoszságával is, akik, bármikép forgolódom, mindig készen állnak rá, hogy ellenem forduljanak. Ha azt mondom, hogy magamból merítem azt, amit beszélek, akkor az a bűnöm, hogy kevély vagyok; ha azt mondom, hogy Istentől van a mondanivalóm, akkor káromlás a bűnöm. — — — Ha minden ember egyenlő, akkor mért tagolta a Gondviselés hierarchikus osztályokra a társadalmat, ahol az egyiknek jobb dolga van, mint a másiknak, és joga van hozzá, hogy alája rendelteknak parancsoljon, akik hódolni tartoznak emberi felsőbbbségnek? Mért jut részüil némelyeknek hatalom és tisztelet, míg mások arra vannak ítélve, hogy áhítatosan és ámulón engedelmeskedjenek odalent? Hát egyenlőség ez és arra vall, hogy valamennyien egyformák vagyunk? Nem! Én nem látok semmiféle egyenlőségi törvényt sem a természet rendjében, ahol a fajlónak neve és címe, törzsfája és szolgaszemélyzete van, márványjászolból eszik és alpakka-díszben jár, míg a közönséges gebe kénytelen a szemeteskocsit húzni; sem a társadalom rendjében, ahol minden mesterlegénynek is megvan a maga inasa, hogy legyen kit nyúznia. És mégis arra akarnak kényszeríteni, minden isteni és emberi rend ellenére, hogy elismerjek oly tényt, amelyre rácáfol naphosszat minden pillanat, oly tényt, amely egyáltalán nem tény! Összeütközésbe

jutott talán az Isten sajátmagával, vagy összevesztek egymással a szatrapái? Itt lent minden egyes korszak azt tükrözi vissza talán, ami odafönt történik? Talán odafönt is pártok alakulnak demokrata-agitátorokkal és hatalomralesőkkel? Néha szinte ezt kell hinnem, mert sok hang szól egyszerre: a népvezér isteni parancsot hall a felhőkből és szent buzgalommal vezeti a tömegeket gyilkolni és gyujtogatni, és nem egyszer olyan sikere van, mintha hatalmas védelem alatt állana. Máskor meg a népek eltékozlója és leigázója az ég védelméhez folyamodva vezeti föl-szentelt csapatait a tömegek ellen és vállalkozását siker koronázza, mintha más hatalmak vezérelték volna őt diadalra! Jaj az emberek fiainak, mikor az Uralkodók és a Hatalmasságok összevesznek egymással! Ilyenkor jó ellesni, mikor parancsol engedelmességet a láthatatlanok hangja, és eltalálni a helyes utat, mert mindig a győzőnek van igaza. A Ragnarök*) közeledik vagy itt is van már talán? Nem a feltámadt égi hatalmak küzdenek-e a felhők fölött a hatalomért? Hiszen egyideig Pán volt fölül és úgy látszott, hogy ő uralkodik; hiszen Jehova megvédelmezte a maga kiválasztott népét és Krisztus nem hagyta cserben a maga hiveit; Allah csak nemrégén is le tudta verni az Olympusiakat Termopylénél, és Buddha olyan erővel tör előre, amely egy pillanatig komolyan fenyegette a nazarénusokat! Jaj az emberek fiainak, mikor a hatalmasságok harcolnak! Valamennyien az Egyetlen és Igaz Istenhez fohászkodnak, de senkisem mondja meg nekem, ki ő! Az talán, aki a mennykövel és a forgószéllal játszik? De hiszen ezeket Zeus és Tor is megmozgatta, és a teozófusok esküsznek rá, hogy a láthatatlanok

*) Ragnarök: az északi mitológiában az istenek alkonya, az utolsó ítélet.

Ázsia fensíkjai éppúgy tudnak játszani ezekkel a természeti hatalmakkal, mintahogy tudtak állítólag Jehova, Ozirisz papjai és a varázslók is. Mindnyájan jeleket és csodákat kívánnak, és történnék is jelek és csodák, de senkisé is tudja, kitől erednek, mert a fekete hatalmak éppúgy értenek a varázsláshoz, mint a fehérek. Ki az az Úr, aki hatalmas hangon szól a népekhez napjainkban? Avagy kicsoda vajjon az *én* Uram? Az emberhangyának nincs joga megtudni, kinek kell és hogyan kell szolgálnia és engedelmeskednie, mielőtt tűzre vettetik, mint engedetlen? Hányszor nem kértem az ismeretlent, hogy beszéljen világosabban, és mikor végül felelt, napsugárral, villámcsapással és vízcsöppel adta meg a választ. A természeti erők ura! Jó, elismerem őt; de nem ő az, aki ujjá teremthetné a lelkemet és megtisztíthatna a vágyaktól, a gyűlölettől és a kevélységtől . . .

— — — — —

A bűn örök malma tovább forog tehát szakadatlanul; ugyanazok a vádak, ugyanazok a védekezések. Sisyphus, aki követ görgeti, a Danaidák, akik a rostájukkal meregetnek: mintha valóban örökké tartának a büntetések!

Hazaérkezve cellámba, látom, hogy még csak kilenc az óra, és kinyitom a bibliát, hogy felvilágosítson és megnyugtasson. De mikor Dávid zsoltáraiban eljutok a borzalmas átkokhoz, amelyeket imáikkal könyörög le ellenségeire, nem tudom tovább olvasni: énnekem csak egy ellenségem van: én magam; a többieknek, akik kínoznak, joguk van hozzá, kínzásuk mindig javamra vált, és csak az imént is azt tanultam, hogy ellenségeinknek meg kell bocsátanunk: sőt a teozófusoktól azt hallottam, hogy az imádkozás fekete mágia, és

azért könyörögni, hogy ellenségeinket baj érje, *en-voûtement* vagyis boszorkányság, amelynek máglyahalál volt a büntetése! Régi barátom, Jób, nem vigasztal meg immár, mert egyrészt, mint mindenki tudja, nem vagyok igaz ember, másrészt pedig bírálatát az Örökkévaló eljárásáról éppoly istentelennek tartom, mint saját lázongó beszédeimet és gondolataimat.

Rávetem hát magam az Új-Szövetségre és Paulus-ra bukkanok, aki úgy, mint én, Saulus volt, és akinek éppen ezért bizonyára sok mondanivalója lesz a számomra. Egynémely hibámat benne is megtalálom, de nem ezért fordultam hozzá; és *még* nem értem, mikép merhet valaki erkölcsi prédikációkat tartani és másokat pokolra kárhoztatni, mikor ő maga is mind a két lábával benne van a bűn fertőjében. Buzgósága gyermekessé és ezért pillanatnyilag rokonszenvessé teszi őt, például, amikor ezzel a valamással kezdi a korinthusbeliekhez írt egyik levelét:

„Én, Pál, ki ti köztetek jelenlétemben alázas vagyok, de távollétemben bátorságos ti ellenetek.”

Nem figyelhetek úgy ennek az embernek a szavaira, mintha Istentől eredtek volna, mert megvan benne minden gyarlóságom, amelytől az ő segítségével akartam szabadulni. Mikép legyenek alázasok, mikor tanítóm két hosszú levelet ír tele kérdéssel?

„Ugy itélem, hogy én semmivel nem voltam alább való a fő Apostoloknál.”

Avagy ekkép:

„Ne állítson engem valaki esztelennek: ha pedig annak állítotok, tőrjete el engem mint esztelent, hogy egy kevésé valamivel én is kérkedjem.”

Majd felsorolja szenvedéseit (egészen úgy, mint én, noha én végül beláttam, hogy szenvedéseimet megérdemeltem).

„Inkább én, a fáradságokban bőségesben én; a sebekben feljebb azoknál, a tömlöcökben inkább én, halálos veszedelmekben gyakorta. A zsidóktól ötször szenvedtem negyven-negyven csapást egy-egy híjján. Háromszor verettettem meg vesszővel: egyszer köveztettem meg, stb.“

Megtalálom benne kedvenc bűneimet, és ami nagyobb baj, a védelmüket is.

„Balgatag voltam a dicsekedésben; ti kényszerítettetek engemet arra. Mert néktek kellett volna engem dicsérnetek: mert semmiben nem voltam alább való a fő Apostoloknál, noha semmi vagyok.“

Az utolsó pár szó nyilvánvalóvá teszi, mennyire nem őszinte az a magasztalt alázatosság, amellyel a kevélység dicsekszik, és lángralobbantotta bennem újból azt az idegenkedést, amelyet már ifjú koromban is éreztem Paulus-szal, a vándorapostoloknak ezzel a prófétájával szemben, akinek a stílusát valamennyien oly jól tudták utánozni. És ott hagytam a tanítványt, hogy magától a Mestertől halljam a bölcsesség szavait. De nem tudom, hogy ezen az estén, amint ott ülök egyedül, töredelmes szívvel, melyik démon forgatja a lapokat, vagy rontja meg talán a látásomat, mert a könyv, amely mindenre tud felelni és mindent meg tud gyógyítani, ezúttal cserbenhagy és fejbekólint. Mikor olvasom, hogy Krisztus fölmenti a házasságtörő nőt, érzem, hogy a feneketlen kételkedés feltámad bennem újra halottaiból. 1872-ből való ifjúkori drámámban: *Olof*

mester-ben, a reformátor körülbelül ugyanezekkel a szavakkal menti fel Magdolnát, a ringyót. És mi következett ezután? A minden erkölcsi kötelezettség alól való fölmentéseknek az a zuhataga, amely az irodalmon keresztül elárasztotta a társadalmat és szétbomlasztott mindent, családot, erkölcsi érzést, becsületet, hitet egyaránt. És erre a felszabadításra, amely az emberiességre való nemes törekvésben gyökerezett és Krisztus parancsának: Ne ítéljete! engedelmeskedett: most íme rációfolnak a „Hatalmak“, amelyek borzalmakkal és új kínokkal sújtják a felszabadítókat! Krisztus követőit! Nem, még a biblia sem, se Krisztus, se az emberiesség, se — — semmi a világon!

Most immár teljes a csődöm! Meg vagyok fosztva az emberek társaságától, anélkül, hogy tudnám, miért; megszűnt érdeklődésem a tudományok iránt, amelyek régebben életet öntöttek belém a lét talányainak megoldásában rejlő nagyszerűségükkel; a vallás nem vigasztal többé, mert gonosz és hazug a tanítása. Nincs immár semmi egyebem, csak tartalmatlan én-emnek üres hüvelye. Székemben ülve, ablaknyílásom rácsán keresztül elnézem a csillagos eget, s nem gondolok semmire, nem észlelek semmit, nem álmodom semmiről. Végül kíváncsi kezdek lenni, vajjon mikép fog hangzani a hangom, ha három heti hallgatás után újra megszólalok. Emberi társaság után sóvárgok, annyira, hogy már-már hajlandó volnék fölkeresni a legellenzenvesebb alakokat is, akiknek csak a szájukat kell kinyitniok, hogy megsértsenek. Fontolgom, vajjon ennek az elszigeteltségnek nem az-e a célja, hogy megtanítsa arra, hogy az embereknek szükségük van egymásra, noha tudom, hogy a rossz társaságot kerülni kell, és hogy nem egy embernek inkább volt rám szüksége, mint nekem órájuk. Mikor az órára nézek, látom, hogy

nincs még több féltiznél, már pedig tíz előtt nem merek lefeküdni, mert nyugtalan lesz az éjszaka. Amióta élek, mindig vártam valamire, amit kívántam, s most arra várok, hogy elteljen egy félóra. Olvasni nem tudok; mert mikor kinyitok egy könyvet, azt hiszem, hogy tudok már mindent előre. Semmisem érdekel, semminek sem örülök, semmisem okoz fájdalmat. Ezer franknál több van a zsebemben, de a pénznek nincs értéke számomra, mert semmitsem kívánok. Régebben és olyankor mindig, amikor nem volt pénzem, tele voltam kívánságokkal: könyveket kívántam, műszereket kívántam, adósságokat szerettem volna megfizetni. És ez a vágyakozás érdekessé tette az életet; halogatást jelentett, az akarat belekapaszkodását a jövőbe, lehorgonyzást kikötés nélkül.

Végül tíz óra lesz. Szokásos mosakodásom után lefekszem az ágyamba és csakhamar el is alszom, mert a pusztá semmittevés és az unalom agyonfárasztott.

A következő nap éppen olyan, mint az előtte való volt — délután hat óráig. Ekkor kopognak az ajtómon, és belép hozzám az az amerikai festő, akit *Inferno* című könyvemben Francis Schlatterrel azonosítottam.*) Minthogy egészen közönyösen váltunk el egymástól, se haraggal, se barátsággal, most örvendünk a viszontlátásnak. Úgy látom, hogy egy kicsit megváltozott. Mintha kisebb volna, mint ahogy emlékezetemben élt; az arckifejezése komolyabb, és sehogysem tudom őt rávenni arra, hogy mosolyogjon úgy, mint régebben, az élet vesződségein és a kiállott szenvedéseken, amelyeket oly könnyen szo-

*) Lásd az *Inferno* 68—74. és ennek a kötetnek a 86. oldalát.

A fordító.

kott viselni az ember, mikor már túlesett rajtok. Aztán feltűnő tisztelettel is bántik velem, amely elűt a hajdani pajtáskodástól. A viszontlátás felrázó hatással van rám, egyrészt azért, mert olyan emberrel beszélhetek, aki megérti minden szavamat, másrészt azért, mert belekapcsolódom életemnek abba az időszakába, amikor legrohamosabb volt a fejlődésem, intenzív életet éltem, hittem és megnövekedtem. Csakhamar két évvel fiatalabbnak érzem magamat és kedvem támad kiszabadulni börtönömből, s a fél éjszakát künn tölteni a gyalogjárókon egy pohár bor mellett, kellemes beszélgetés közben. Megállapodunk, hogy együtt ebédelünk a Montmartre-ban, és mindjárt el is indulunk hazulról. Az utcai lármára egy kicsit lohasztóan hat a társalgásra, és azon veszem észre magamat, hogy szokatlanul nehezen hallok és értek.

Az avenue de l'Opéra-n sűrű népáradat hullámszik, s a szembejövők minduntalan elválasztanak bennünket egymástól. Egy vattacsomagos ember véletlenül úgy nekimegy a pajtásomnak, hogy ez egészen fehér lesz a vattától. Minthogy a fejem tele van Swedenborg szimbolikájával, keresem az emlékezetemben, vajjon ez mit „jelent”, de csak az jut eszembe, hogy mikor Szent Ilona-szigetén kibontották a sírt, Napoleon teste olyan volt, mintha fehér púke fogta volna be.

A rue de la Chaussée d'Antin-en már oly fáradt és ideges vagyok, hogy bérkocsit fogadunk. Minthogy ebéd ideje van, az utcán igen élénk a forgalom, s a kocsink néhány perc múlva hirtelen megáll. Ebben a pillanatban úgy meglöknek hátulról, hogy felállok, meleg, nedves fújtatást érzek a nyakam szirtjén, s amikor megfordulok, ott van előttem a három fehér lófej és egy omnibusz, amelynek a kocsisa kiabál. Ez az epizód elkedvetlenít, és szeret-

ném tudni, vajjon úgy kell-e felfognom, mint figyelmeztetést.

A Place Pigalle-on kiszállunk és megebédelünk. Sok minden eszembe juttatja itt első párisi látogatásomat ifjúkoromban a hetvenes években; de elszomorodom, mert azóta nagyot változott a világ. Szál-lóm a rue Douai-ban nincs meg többé. A „Chat noir“-t, amely akkoriban nyílt meg, becsukták, Rodolphe Salist pedig az idén eltemették. A Café de l'Ermitage emlék csupán, és a „Tambourin“-nak is megváltozott a neve és a jellege. Akkori barátaim halottak, megházasodtak, szétszóródtak, a svédek pedig átköltöztek a Montparnasseba. Egyszerre csak észreveszem, hogy megöregedtem.

Ebéd közben nem élénkülünk fel úgy, mint vártam volt. A bor rossz fajta és lehangol. Minthogy elszoktam már attól, hogy mással beszélgessek, a társalgás el-elakad és fárasztó. Az a reményünk, hogy a kávé mellett künn a gyalogjárón beleéljük majd magunkat újra a régi hangulatba, hiábavalónak bizonyul, és csakhamar elkövetkezik az a félelmes hallgatás, amely annak jele, hogy szeretnénk elválni egymástól.

Sokáig küzdünk egyre növekvő zavarunk ellen, de hasztalanul. Már kilenc órakor fölkerelkedünk, és pajtásom, aki sejti kedélyállapotomat, elbúcsúzik tőlem azzal az ürüggyel, hogy találkozója van. Amint egyedül maradok, azonnal mondhatatlanul megkönnyebbülök; vége a rossz kedvemnek, megszűnik a fejfájásom, és szinte érzem, hogy agyvelőm tekervényei és idegzetem rostjai, amelyek összszegubancolódtak egy másik emberével, újra különváltak. Valóban: a magánosság oly érzékennyé tette egyéniségemet, hogy nem tűröm az érintkezést más embernek a fluidumával. Nyugodtan, de egy illúzióval szegényebben, hazafelé indulok s már előre örü-

lök a cellámnak; de mihelyt szerencsésen hazaérkeztem, rögtön észreveszem, hogy a szoba más lett, nem a régi többé, és kedvetlenség árad belőle. A bútorok és az apróságok a helyükön vannak, de idegenszerű a benyomásuk: itt járt valaki és itt hagyott valamit. Rosszul érzem magam.

Másnap érzem már a változást és el kell mennem hazulról, hogy társaságot keressek; de nem találok. Harmadnap, megállapodásunk értelmében, művészbarátomhoz megyek, hogy megnézzem a karcait. A Marais-városrészben lakik. Megkérdezem a portástól otthon van-e. Otthon van, de lent ül a kávéházban a barátnőjével. Minthogy a barátnője számára nem volt mondanivalóm, visszafordulok.

A rákövetkező nap megint a Marais felé irányítom lépteimet, s minthogy emberem otthon van, megindulok föl a hatodik emeletre. Mikor fölvergődtem a harmadikra, a szűk lépcső, amely úgy kanyarog fölfelé, mint a csőbe préselt toronylépcsők, eszembe juttatja egy álmomat és egy élményemet. Az álom, amely gyakran visszatér, egy ilyen csavaros, szorongós lépcső körül forog, amelyen fölfelé kapaszkodom, amíg meg nem fulladok, mert a lépcső egyre jobban összeszűkül. Első ízben a putbusi toronyban ismertem rá az álombeli lépcsőre, és nyomban vissza is fordultam. Most itt állok, szorongva, lihegve, a szívem hevesen ver, de elhatározom, hogy tovább megyek fölfelé. És kanyarogva fölkapaszkodom, belépek a műterembe és ott találok barátomat együtt a barátnőjével. De alig ültem ott öt percig, éles fájdalom nyilal bele a fejembe, és így szólok:

— Kedves barátom, aligha szabad érintkeznem önnel, mert a lépcsője megöl. Most ugyanis határozottan az a benyomásom, hogy ha még egyszer felmásznám ide, meghalnék.

Ezt feleli rá:

— De hiszen a minap szépen fölsétált a Montmartre-ra és a Sacré-Coeur lépcsőin.

— Igen, éppen ezért csodálatosabb ez minden-nél a világon.

— Akkor hát, — folytatta, — majd én megyek el önhöz, hogy esténként együtt ebédeljünk.

Másnap csakugyan együtt ebédelünk és megtaláljuk azt a jó hangulatot, amelyet ebéd közben keres az ember. Tisztelettel kezeljük egymást, nem mondunk egymásnak kellemetlenségeket, szimpáthiákat fődözünk fel, egymás álláspontjára helyezkedünk és az az illúziónk, hogy minden kérdésben egyetértünk. Ebéd után, minthogy enyhe este van, folytatjuk a beszélgetést és átsétálunk a folyón a boulevardokra, gyalogjárót és asztalt cserélgetve, míg végül eljutunk a Café du Cardinal-ig. Ekkor már éjfél van, de még egyáltalán nem vagyunk fáradtak, és most kezdődnek azok a csodálatos órák, amikor a lélek kilép hüvelyéből, s a lelkieket, amelyeket álmokra kellene felhasználni, éber és világos tervezgetésekkel, a múltba és a jövőbe vetett éles pillantásokkal fárasztjuk ki. Ezek azok az éjszakai órák, amikor úgy érzem, mintha szellemem testemen kívülről tartózkodnék, testem fölött lebegve, mialatt a testem úgy ül a helyén, mintha rám nézve idegen személy volna. Az ivás mellékes és csak arra való, hogy megakadályozza az elálmosodást, meg talán arra is, hogy megnyissa az emlékezet zsilipjeit, amelyeken át kiárad életemnek egész nagy anyagkészlete, úgyhogy minden pillanatban tényeket, évszámokat, jeleneteket, ellenvetéseket meríthetek belőle. Ez a mámor öröme és hatalmának érzése számomra, de egy vallásos okkultistától azt is hallottam, hogy ez bűn, mert előleg az üdvösségre, amely nem egyéb, mint a lélek szabadulása az

anyagtól, és éppen ezért bűnhödünk is ezért a kihágásért másnap szörnyű kínokkal, amelyeknek az a rendeltetése, hogy emlékeztessenek bennünket a kárhozatra.

Időközben kezdenek azonban háborgatni bennünket a zárás előkészületeivel a boulevard-kávéházakban, s minthogy én még nem akarok zárni, ki mondom a Baratte szót, és barátom nyomban hozzájárul.

A café Baratte a Vásárcsarnok mellett mindig csodálatos vonzóerővel hatott rám, anélkül, hogy tudnám miért. Lehet, hogy a Vásárcsarnok közelsége az, ami vonz. Mikor a boulevard-ra leszáll az éjszaka, a Vásárcsarnok körül felvirrad a reggel; reggel van itt különben egész éjszaka. Itt nem ismerik a sivár éjszakát kényszerű semmittevésével és sötét álmaival. Az anyagtalan világokban megmámorosodott szellem lekivánczik az evés és a szenny, a bűn és a lárma világába. Én rám úgy hat ez a hal-, hús- és zöldségsszag, miközben a hulladékot taposom, mint nagyszerű ellentét az imént tárgyalt fellengző témákkal szemben. A rothadás ez, amelyből teremtetünk és naponta háromszor újra teremtetünk; és amikor a félhomály, a piszok és a rongyos alakok világából belépünk a kényelmes kávéházba, fény, meleg, ének, mandolinok és gitárok hangja köszönti az embert. Amott utcai lányok és más effélék üldögélnek, de a napnak ez az órája megszüntet minden osztálykülönbséget. Emitt megművészek, diákok, írók ülnek, össze-vissza keveredve, hosszú asztalok mellett, és ébren álmodnak, vagy talán éppen azért menekültek ide, mert a szomorú álmom kerüli őket. Szípkázó vidámság helyett csendes narkózis borul itt mindenre, és énnekem úgy rémlik, mintha az árnyak birodalmába léptem volna, amelynek kísértetes élete csak félig

valóság. Ismerek egy író, aki minden éjjel itt szokott ülni és dolgozni. Láttam itt idegeneket, akik úgy voltak öltözködve, mintha ragyogó estélyről jöttek volna ide a Parc Monceau-ból. Láttam itt egyszer egy férfit, külföldi diplomata külsejűt, aki felállt a közönség soraiból és szólót énekelt. Láttam itt pezsgőzni embereket, akik álruhás királyfiakhoz és királykisasszonyokhoz hasonlítottak. Nem is tudom már, vajjon igazi halandók-e mindezek az árnyalakok, vagy csak alvóknak az „asztráltesteit”, amelyek kiinn járnak és hallucinációkkal kápráztatják az itt üldögélő álmos vendégeket. Érdekes, hogy durva hangról szó sincs a szűk helyiségbe zsúfolt társaságban: az álmatlanság búskomorsága mérséklően hat mindenre és többé-kevésbé melankólikus színt ad mindennek, ami itt történik. Az énekesek dalai többnyire szentimentálisok, és a méla gitár meggyógyítja a tüsszúrásokat, amelyekkel az éles acélhúros mandolin izgatja az agy-izmokat. — — Éppen most eszembe jut egy éjszaka, amelyet két évvel ezelőtt együtt töltöttem el ugyanezzel a barátommal ebben a kávéházban. A lélek rejtett képességeiről vitatkoztunk, és én több okból tagadtam, hogy a nagy-agy úgyszólván gondolkozógép szerepét tölti be. — Hiszen láthatja, hogy bél vagy mirigy! — Ne higye! Jöjjön, menjünk ki az utcára és vegyünk egyet!

Lementünk a Vásárcsarnokba és agyvelőt kerestünk. Egy pincébe utasítottak folyosókon végig, bolthajtásokon át. Végül egy terembe jutottunk, amelyet véres testek és zsigerek díszítettek. Keresztülgázoltunk rajta a vérben és megérkeztünk az agyvelők helviségébe. Véres emberek csapdostak itt véres taglókcal és feszítővasakkal levágott állatfejeket, úgyhogy a koponya recsegve betört és kipottyant belőle az agyvelő. Vettünk egyet és föl-

mentünk a világosságba, de a borzalmas jelenet elkísért bennünket a kávéház asztaláig, amelyen az állítólagos gondolkozógépet tanulmányoztuk.

Most éjszaka, hosszú remete-kúrám után, jól érzem magam az embertömegben, amelyből melegség és szimpáthia árad. Hosszú idő óta először fog el valami szentiimentális részvét az éjszakának ezek iránt a szerencsétlen lányai iránt. És az asztalunk szomszédságában egy féltucat ül belőlük egyedül, elszontyolodottan, anélkül, hogy bármit is rendeltek volna. Csaknem valamennyi csúf, megvetett teremtes, és valószínű, hogy nincs is módjukban rendelni. Azt indítványozom a barátomnak, akinek éppoly önzetlenek a szándékai, mint nekem, hogy hívjunk meg kettőt, a legrútabbakat, a szomszéd asztalnál ülők közül. Beleegyeznek! és meghívom a kettőt, megkérdezve tőlük, nem akarnak-e inni valamit, azonban hozzáteszem: de ne ringassák magukat semmiféle további illúzióban, és ami fő, viselkedjenek tisztességesen!

Úgy látszik, megértették szerepüket és először is enni kérnek. Barátom meg én tovább folytatjuk filozófiai beszélgetésünket német nyelven, hébe-korba egy-egy szót intézve hölgyeinkhez is, akik egy csöppet sem követelőzők és szemlátomást jobban törődnek az evéssel, mint az udvarlással.

Egy pillanatra belémnyilall a gondolat: Ha látna most valami ismerősöd? Igen, tudom, hogy mit mondana, de azt is tudom, hogy mit felelnék neki. — Kitaszítottatok a társadalomból, magánosságra ítéltetek és kénytelen vagyok emberi lények társaságát megvásárolni, páriákét, kiközösítettekét, amilyen én magam is vagyok, éhesekét, amilyen én magam is voltam. Mindössze annak örülök, hogy ezek a megvetettek hódítással dicsekedhetnek most, noha nem hódítottak; hogy látom őket enni és inni; hogy

hallom a hangjukat, amely mégis csak nők hangja volt . . . És semmiféle formában meg nem fizettem őket, még erkölcsi prédikációt sem tartok nekik ráadásul.

Csak jóleső érzés, hogy együtt ülhetek emberi lényekkel és adhatok nekik pillanatnyi fölöslegemből, a pillanatnyiból, mert hiszen egy hónap múlva én magam is épp oly szegény lehetek, mint ők . . .

Reggel lett; öt óra van, és indulunk; de ekkor az én hölgyem tizenöt frankot követel tőlem azért, mert az asztalomnál ült. Az ő szempontjából érthetőnek tartom követelését, mert hiszen az én társaságom értéktelen, mintahogy értéktelen volna számára védelmem is a rendőrséggel szemben, az pedig, amit önagysága fogyasztott, nem számít. De hogy ez az epizód növelné önbecsülésemet, alig hiszem; inkább ennek az ellenkezőjét.

De aztán nyugodt lelkiismerettel hazasétálok, egy jól eltöltött éjszaka után, tíz óráig alszom, pihenten ébredek és egész nap dolgozom és elmélkedem. De a rákövetkező éjszaka félelmes roham tört rám, olyanfajta, aminőt Swedenborg leír az „Álmok“-ban. Ez tehát a büntetésem volt. De miért? Azért, mert „eszik és iszik ringyókkal és vámosokkal, míg Keresztelő János kivonúla a pusztaságba. . .“ Ringyókkal, mert más társasága nincsen . . . Nem értek immár semmit a világon; azt hittem ugyanis, hogy újabb leckéről volt szó, annak a megtanulásáról, hogy minden ember egyforma, az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz, és egy pillanatig valóban azt képzeltem, hogy az éjjeli kávéházban inkább emberbarát voltam, mint dőzsölő, vagy legalább is erkölcsileg közömbös volt a szereplésem.

A következő napokban állandóan szorongó az érzésem, és egyik este rémes éjszakára kell készülnöd-

nöm. Kilenc óra tájban *Cicero: Natura Deorum**)-ját olvastam és nagyon megkapott Aristotelesnek az a véleménye, hogy az istenek nem ismerik a mi világunkat és bemocskolnák magukat, ha ezzel a szennyel foglalkoznának. Elhatároztam, hogy ezt a részt kiírom magamnak. Írás közben egyszerre csak azt veszem észre, hogy jobb kezem fején minden ok nélkül vér serkedt ki. S amikor letöröltem a vért, karcolásnak semmi nyomát nem találtam. De nem törődtem tovább a dologgal és lefeküdtem. Félegykor arra a tisztán kialakult szimptomára ébredtem, amelyet már régebben az elektromos övnek neveztem el. Noha ismerem ennek a természetét és jelentőségét, akaratom ellenére kénytelen vagyok nyomban magamon kívül keresni az okot. Arra gondolok, íme itt vannak! Ők! Kik? Majd összeszedtem magam és lámpát gyújtottam. Minthogy a biblia ott volt a kezem ügyében, elhatároztam, hogy tanácsot kérek tőle, és íme, a biblia felelt a kérdéseimre:

„Bölcsé teszek tégedet, és megtanítlak tégedet az útra, melyen járj, tanácsot adok néked szemeimmel. Ne legyetek olyanok, mint a ló és mint az öszvér, melyeknek nincsen értelmek, melyeknek állokat ha meg nem szorítod zabolával és fékkel, néked nem engednek!“

Ez felelet volt, és elalszom újra, nyugodtan, hogy nem gonosz emberekről van szó, hanem valamely jóakaró hatalomról; ez szól hozzám, bárha nem nagyon világosan.

Miután néhány napi magánossággal megnyug-

*) A *De Natura Deorum* (az istenek mivoltáról) Cicero egyik filozófáló munkája, amelyben az istenek mivoltáról szóló nézeteket tárgyalja.

tattam magamat, egyik este megint elmentem hazulról az amerikaival és egy fiatal franciával, aki a kézirataimat korrigálja. A kirándulás egy kicsit hosszúra nyúlt. Éjjelre járt, mikor hazakerültem, még pedig rossz lelkiismerettel, mert heves vitakozásba keveredve, kénytelen voltam rosszat mondani egy távollévőről. Amit mondtam, a magam védelmére volt egy hazuggal szemben, és megfelelt a tiszta igazságnak.

Két órakor felébredtem, és hallottam, hogy valaki dörömböl a fölöttem levő szobában, majd meg lemegy a lépcsőn és bemegy a mellettem levő szobába. Tehát ugyanaz a manőver, mint az Orfila-szállóban. Hát megfigyel valaki? Mert ugyan ki más foglal el két szobát abban a szállóban, ahol lakom, még pedig egyet fölöttem, egyet mellettem? Hiszen ugyanez történt szeptemberben is itt a szállóban, amikor a harmadik emeleten laktam. Véletlenről tehát szó sem lehet. Ha láthatatlan Mentorom most, mint valószínű, meg akar büntetni, milyen agyafúrt módja a büntetésnek az, hogy bizonytalanságban tart arra vonatkozólag, vajjon emberek üldöznek-e vagy sem. Noha már bizonyos voltam benne, hogy senkisémmel üldöz, most mégis abban a régi gondolkörben kell bűnhődnöm, hogy üldöz valaki. És amint fölvetődik bennem a kérdés, ki az, aki üldöz, megkezdődik nyomban a gyanítgatások körtánca, amíg meg nem akasztja a lelkiismeretem, amely akkor is engem vádol, amikor tisztára önvédelemből cselekedtem, hogy igazságtalan vádakot elhárítsak. Úgy érzem magamat, mintha háttal egy karóhoz volnék kötve s minden arra járónak joga volna büntetlenül rámköpní, de hogyha visszaköpök rá, megvesszőznek, fojtogatnak, gyötörnek a fúriák. Az egész világnak, a leghitványabb féregnek is, igaza van velem szemben! Csak legalább tudnám, hogy miért! Az

egész taktika annyira nőkre emlékeztet, hogy sehogyse tudom elnyomni erre irányuló gyanúmat. A nő ugyanis képes éveken át igaztalanul ártalmára lenni a férfinak, aki veleszületett nagylelkűségből a kisujját se mozditja, hogy védekezzék; de hogyha végül mégis megpróbálja elhessegetni a nőt, mint a legyet, a nő lármát csap, rendőrért kiált és jajveszékkel: „Védekezni mer!” Vagy amikor az iskolában valamelyik oktalan tanító rátámad egy ártatlanul vádolt diákra és ez védekezni próbál, mert megbántották a jogérzését: mit csinál a tanító? Testi fenytékhez folyamodik és így fakad ki: „Micsoda! Felelsz ni mersz!?”

Én is feleseltem! És ezért kell megkínlódnom! És egy hete kínlódom már minden éjjel. Ennek az a következménye, hogy állandóan rosszkedvű vagyok és a társaságom elviselhetetlen. Amerikai barátom belefárad a velem való érintkezésbe és lassan visszahúzódik tőlem. Otthoni háztartást rendez be és én megint egyedül maradok. De most másodízben nemcsak egymás kölcsönös megunása választott el bennünket; észrevettük ugyanis mindaketten, hogy utolsó együttlétiünkör csodálatos dolgok történtek, amiket csak tudatos hatalmak beavatkozásának tulajdoníthatunk, amelyek szándékosan el akartak bennünket egymástól idegeníteni. Ez az ember, aki úgyszólván semmit sem tud mult életéből, az utolsó alkalommal mintha azt a célt tűzte volna ki maga elé, hogy megsebezzen minden érzékeny pontomon; és mintha ismerte volna legtitkosabb gondolataimat és szándékaimat, pedig ezeket csak én ismerhetem. És amikor közöltem vele ezt a megfigyelésemet, egyszerre felnyílt a szeme.

— Nem az ördög keze van a játékban? — kiáltott fel. — Sejtettem, hogy valami nincs rendjén, mert ön ki nem nyithatta a száját egész este anélkül,

hogy a legérzékenyebben meg ne bántson, pedig arcának nyugodt és barátságos kifejezéséből láttam, hogy nem akart megbántani.

Megpróbáltunk dacolni. De az amerikai három nap egymásután hiába tette meg hozzám a hosszú utat. Nem voltam otthon és nem voltam a rendes vendéglőmben sem. Nem talált meg seholsem!

És belemerülök ekkép újra a magánosság sűrű homályába. Közeledik a karácsony, s egyre súlyosabban érzem az otthon és a család hiányát. Undorom az egész élettől, és egészen természetes, hogy megint csak ahhoz folyamodom, ami odafönt-ről való. Megveszem és olvasom a *Krisztus Követését*.

Nem most először akad a kezembe ez a csodálatos könyv, de ezúttal fogékony vagyok rá. Meghalni elevenen a megvetésre méltó, sivár, szennyes világ számára: ez a témája. És az ismeretlen szerzőnek megvan az a ritka jó tulajdonsága, hogy nem prédikál, nem büntet, hanem szépen beszél az emberrel, meggyőzően, lenyűgöző, csábító logikával. Úgy tünteti fel szenvedéseinket, mintha nem büntetések, hanem megpróbáltatások volnának, és ezzel azt a vágyat ébreszti az emberben, bárcsak jól megtudná állani a próbát.

Itt van megint Jézus, ezúttal nem Krisztus, és besurran hozzám, lassan, de biztosan, mintha báronyszandálban jönne. És a karácsonyi kiállítások a rue Bonaparte-ban a kezére járnak. Ott a gyermek-Krisztus a jászolban, a gyermek-Jézus királyi palástban és koronával, a gyermek-Megváltó a Szűzanya karján, a gyermek, amint játszik, fekszik a kereszten! Igen, a gyermek! Ezt értem. Az Isten, aki oly hosszú időn át hallotta panaszkodni az embereket a földi élet nyomorúságáról, hogy végül elhatározta, hogy ő maga is leszáll a földre, megszületik

és itt fog élni, hogy megvizsgálja, milyen nehéz cipelni az emberi élet terhét. Ezt megértem!

Egy szombat reggel a Saint-Germain-l'Auxerrois templom elé kerültem. Ez az épület mindig nagyon vonzott meghitt jellegével; az előcsarnok csábít a festményeivel, és a méretek oly kicsinyek, hogy az ember nem töpörödik össze, nem tűnik el benők. Az ajtóban félhomály és orgona hangja, színes képek és gyertyák fogadnak. Valahányszor katolikus templomba lépek, mindig megállok az ajtóban, restelkedve, nyugtalanul, mintha kítaszítotttnak érezném magam. Mikor közeledik felém az óriás svájci űr az alabárdjával, megszólal a lelkiismeretem, s azt hiszem, hogy a svájci ki akar kergetni, mint eretneket. Itt a Saint-Germain-l'Auxerrois-ban szorongás fog el, mert eszembe jut, hogy ebben a toronyban kondult meg a harang minden ismert ok nélkül Szent Bertalan éjszakáján két órakor. (Éjjeli két órakor!) Ma jobban nyugtalanít a hugenottaságom, mint máskor, mert néhány nappal ezelőtt azt olvastam az *Osservatore Romano*-ban*, hogy a katolikus papság szerencsét kívánt az oroszországi és magyarországi zsidóüldözőknek és lelkes célzást tett a Bertalan éjszakáját követő nagy napokra, amelyeket mihamarább visszakívánt.

A láthatatlan orgonából olyan hangok, olyan harmóniák törnek elő, amelyeket még soha életemben nem hallottam és amelyek mégis úgy tűnnek fel, mintha emlékek volnának; emlékek az elődök idejéből vagy még távolabbi napokból. Honnan merítette őket a zeneszerző? — töprengek mindig, mikor nagy zenét hallok. A természetből és az életből nem, mert ezek nem szolgálnak neki mintákkal úgy, mint a többi művészetnek. Önkénytelenül az a gondola-

*) A Vatikán hivatalos lapja 1861 óta.

A fordító.

tom támad, hogy zenéje visszaemlékezés arra az állapotra, amelybe minden ember visszakivánczik legjobb perceiben, és magának a hiánynak az érzetében is szükségkép benne van homályos tudata olyasvalaminek, ami valaha a miénk volt, ha most hijával vagyunk is.

Hat gyertya ég az oltáron: a pap, aki fehér, piros és arany színben ragyog, nem beszél, de a keze pillangó kecses mozdulataival libeg egy könyv fölött. A háta mögött két fehérruhás gyermek térdet hajt. Megszólal egy kis csengő. A pap kezét mos és ünnepélyesen készül valamire, nem tudom, mire. Valami különös, szép és nagy dolog történik ott elől a távolban arany, füst és fényesség közepette... nem értek belőle semmit sem, de remegő hódolat fog el, amely megmagyarázhatatlan, és az az érzésem, hogy ezt valaha már megértem és átéltem...

De aztán feltámad bennem a szégyenkezés, a pogányé, a kitaszítotté, akinek nem itt van a helye. És egyszerre csak tisztán áll előttem az egész igazság: a protestánsnak nincs vallása, mert a protestantizmus szabadgondolkodás, lázadás, elkülönülés, dogmatika, teológia, eretnekség. És a protestáns átok alá van vetve. A kiközösítés átka nehezedik ránk és ez tesz bennünket elégületlenekké, szomorúakká, tévelygökké. És ebben a pillanatban érzem az átkot, és megértem, hogy a lützeni győző, akire később saját leánya*) cáfolt rá, miért bukott bele vállalkozásába; megértem, miért dúlták fel a protestáns Németországot, míg Ausztriához senkisémm nyúlt. És mit nyertünk vele? A kitaszítottság, az elkülönülés szabadságát, hogy végül felekezetnélküliekké legyünk.

*) A lützeni győző: Gusztáv Adolf. Leánya és utóda: Krisztina, aki 1654-ben lemondott a svéd trónról és áttért a katolikusulásra.

A fordító.

Kifelé özőnlik a gyülekezet a kapukon, s engem otthagynak egyedül, miközben — úgy érzem — rosszaló pillantásokat vetnek rám. Az ajtó mellett, ahol állok, sötét van, de látom, hogy valamennyi kivonuló megérinti a vizet a szenteltvíztartóban és keresztet vet magára; s minthogy én éppen a medence előtt állok, olyan színe van a dolognak, mintha valamennyien én előttem vetnének keresztet, és tudom már, hogy ez mit jelent, mióta Ausztriában megesett velem az, hogy az országúton a szembejövők keresztet vetettek magukra előttem, a protészans előtt.

Mikor végül magam maradok, közelebb lépek a szenteltvíztartóhoz kíváncsiságból vagy más okból. A kagylóhéj formájú medence sárga márványból van faragva, s fölötte gyermekfej van . . . hátul szárnyakkal. És a gyermek arca eleven és átszellemült, csak jó, szép és illedelmes három esztendő csöppségek arcának lehet ilyen kifejezése. A szája nyitva van és szögleteiben visszafojtott mosoly húzódik meg. Gyönyörű nagy szemét lesüti; látszik a kis kópén, hogy tükröképét nézi a vízben, ám csak szeme héjának a védelme alatt, mintha tudná, hogy tilos dolgot művel, de azért nem fél a büntető bírótól, mert tudja, hogy egyetlen pillantásával lefegyverezheti. Ez az a gyermek, akin rajta van még távoli eredetünknek a bélyege, egy csillám az emberfölötti emberből, és aki az égből való. Mosolyoghatunk is hát az égben és nem csak a keresztünket hordozhatjuk! Az önvád pillanataiban, amikor az örök büntetések úgy állanak előttem, mint objektív valóságok, hányszor vettem föl ezt a kérdést, amelyet sokan tiszteletlennek tartanak: tud-e az Isten mosolyogni? Mosolyogni az emberhangyák döreségén és elbizakodottságán? Mert ha tud, akkor tud megbocsátani is.

A gyermekarc rám mosolyog, szemehéja alól

rámtekint, és nyitott szája ingerkedve így szól: — Próbáld meg, a víz nem veszedelmes!

És megérintem két ujjal a szenteltvizet, a színe fodrot vet, mint — azt hiszem, a Bethesda-tóé — én pedig vezetem az ujjamat homlokomtól a szívemig és aztán balról jobbra, mintahogy a lányomtól láttam. De a következő pillanatban kiünn termek a templomból — mert a kicsike elnevette magát, én pedig — nem akarom azt mondani, hogy elszégyeltem magamat, de azt kívántam, bárcsak senki se látta volna.

Odakiünn a templomajtón hirdetést veszek észre, s megtudom belőle, hogy ma Ádvent van! A templom előtt egy öreg néni alszik üldögélve a borzalmas hidegben. Ovatosan beleteszek az ölébe egy ezüstpénzdarabot, anélkül, hogy észrevenné, s bárha szeretném látni az anyót, mikor fölébred, mégis továbbmegyek. Milyen olcsó és egészséges öröme telik benne az embernek, ha a Gondviselés közvetítője lehet egy kérés teljesítésében, és egyszer életében adhat is, miután olyan hosszú időn át csak kapott.

Most *Krisztus követése*-t és *Chateaubriand: Le Génie du Christianisme*-ját*) olvasom. Hordom a keresztet egy érem formájában, amelyet a Sacré Coeurben kaptam a Montmartre tetején. De a kereszt az én számomra a türelmesen viselt szenvedések szimboluma és nem annak a jele, hogy Krisztus szenvedett helyettem, mert a szenvedést magamnak kell elintéznem. Sőt elméletem is van erre vonatkozólag, még pedig a következő: minthogy mi hitetlenek nem akartunk többé Krisztusról hallani, Krisztus átengedett bennünket sajátmagunknak, az ő *satisfactio vicariá*-ja**) megszűnt, és nekünk ma-

*) A kereszténység szelleme.

A fordító.

**) Az az elégtétel, amelyet Krisztus szolgáltat helyettünk, az engesztelés tana szerint.

A fordító.

gunknak kellett cipelnünk nyomorúságunkat és bűnösségünk tudatát. Swedenborg határozottan kimondja, hogy Krisztus kínszenvedése a kereszten nem engesztelés volt, hanem megpróbáltatás, amelynek az Isten önként vetette alá magát, még pedig nem annyira a fájdalom, mint inkább a gyalázat megpróbáltatásának.

A *Krisztus követésé*-vel egyidejűleg kerül kezembe *Swedenborg: Vera Religio Christianá*-ja*) is, két vaskos kötetben. Mindenható erejével, amellyel szemben gyöngé minden ellenállás, beleránt Swedenborg engem is a maga óriás malmába és elkezd örölni. Először félreteszem a könyvet és így szólok: — Ez nem nekem való. — De aztán újra előveszem, mert nagyon sok benne az, ami megegyezik megfigyeléseimmal és élményeimmal, és sok benne a világi bölcsesség is, ami érdekkel. Másodszor is eldobom; de nincs nyugtom, amíg újra elő nem vettem, és az a rettenetes, hogy amikor olvasom, határozottan az a benyomásom: ez az igazság, de én sohase ismerhetem meg. Soha! mert nem akarom megismerni. — Majd elkezdek lázadozni és így szólok magamban: — Swedenborg tévedett, és ez a hazugság szelleme. — De aztán jön a félelem, hátha én tévedtem.

Ugyan mit találok hát itt, ami az élő ige lehetne? Megtalálom a kegyelem egész rendjét és az örök poklot: a gyermekkor emlékeit a gyermekkor örökös békétlenséggel telített pokláról! De most immár beledugtam fejemet a hurokba és fogva vagyok. Naphosszat és fél éjszaka e körül forognak a gondolataim: kárhozott vagyok, mert a többi között nem tudom kimondani Jézus nevét anélkül, hogy hozzá ne tenném a Krisztus szót, ez pedig Sweden-

*) Az igaz keresztény vallás.

A fordító.

borg szerint az a Sibboleth,*) amely elárulja az ördögöket.

Bennem van immár az egész örvény és a *Krisztus követése*-nek szelíd Krisztusa átalakult a démonná, a kízó ördöggé! Elevenen érzem, hogyha tovább is így folytatom, pietistává leszek. De nem akarok az lenni! Nem akarok!

Eltelt három nap, mióta eldugtam Swedenborgot, de egy este, mikor növény-fiziológiával foglalkozom, eszembe jutott, hogy láttam valami rendkívül mélyreható fejtegetést a növény helyzetéről a teremtség lánc-szemei között éppen a *Vera Religio Christiana*-ban. Óvatosan elkezdem keresni a híres részletet, de nem találom meg; ellenben találok minden egyebet: a hivatásról, a megvilágosodásról, a megszentülésről, a megtérésről, és amint forgatom a lapokat és igyekszem átfutni az oldalakat, megakad a szemem a legrettenetesebb helyeken, amelyek szúrnak és égetnek. Kétszer is végigszaladok a két kötetben, de amit keresek, eltűnt belőle. Elvarázsolt könyv ez, és szeretném elégetni, de nem merem, mert közeledik az éjszaka és kettőt üthet az óra . . . Érzem, hogy képmutatóvá leszek, és föltettem magamban, hogy holnap, csak nyugodtan végigalhassam ezt a mai éjszakát, megindítom a harcot a léleknek ez ellen a megrontója ellen, szemügyre veszem a gyöngéit, mikroszkópium alatt, kihúzó töviseit a szivemből, ha szétmarcangolódik is a szívem, és elfelejtem, hogy ő volt az, aki megmentett az egyik tébolydától azért, hogy — elvezéreljen a másikba!

Miután végigaludtam az éjszakát, noha azt vártam, hogy agyon fognak ütni, másnap reggel mun-

*) *Sibboleth*: héber szó, voltaképp a *kalász*; de a *Birák Könyvé*-ben (12, 6) úgy szerepel, mint az a jellegzetes szó, amelynek hibás kiejtéséről az ellenséget felismerik. A ford.

kához láttam, de nem minden lelkifurdalás nélkül, mert nincs szomorúbb vállalkozás a világon, mint ha barátunk ellen kell fegyvert ragadnunk. Ám nincs más választásom; halhatatlan lelkemről van szó; arról, hogy ez a lélek megsemmisüljön-e, vagy se.

Swedenborg, amig az *Arcaná*-ban és az *Apocalypsis*-ban kinyilatkoztatásokkal, próféciákkal, magyarázatokkal foglalkozott, addig vallásossá tett; de mikor a *Vera Religio*-ban elkezd a dogmákról okoskodni, akkor szabadgondolkodó, protestáns, és az észt rántja ki kardjául; akkor ő maga választotta meg a fegyverét és rossz fegyvert választott. Én azt akarom, hogy a vallás csendes kísérete legyen az élet egyhangú mindennapi melódiájának, de itt a válásról, mint foglalkozásról, katedrai vitatkozásról, vagyis hatalmi kérdésről van szó.

Már az *Apocalypsis* olvasása közben rábukkan-
tam egy helyre, amely visszariasztott, mert emberi
hiúságot árult el, ezt pedig nem szívesen látok Isten
szolgájában. De kíméletből szemet húnytam erre a
helyre, ám mégsem annyira, hogy meg nem jegyez-
tem volna. Swedenborg találkozik ugyanis az égben
egy angol királlyal, akinek panaszkodik, hogy angol
folyóiratok nem méltatták munkáit arra, hogy tudomást
vegyenek róluk. Swedenborg kifejezést adott
bosszankodásának különösen néhány püspök és lord
miatt, akik munkáit elfogadták, de nem tanulmányoz-
ták figyelmesen. A király (II. György) elcsodálko-
zott s a méltatlanokhoz fordulva így szólt: „Ta-
karodjatok! Jaj annak, aki ennyire érzéketlen tud
maradni, mikor a Mennyei Országáról és az örök
életről hall valamit“. Itt megjegyzem, mint nekem
ellenszenves dolgot, azt, hogy úgy Dante, mint Swe-
denborg ellenségeit és barátait a pokolba küldi, míg
ők maguk a magasságokat járják, és ha Paulus mód-
jára én is dicsekedhetem egy kicsit, itt volna he-
lyén fölemlíteni, hogy éppen ellenkezőleg, mint a

legnagyobb mesterek, én egyedül magamat helyeztem a pokol tüzébe az *Inferno*-ban, a többieknek pedig magam fölött juttattam helyet, legalább is a tisztító tűzben.

A *Vera Religio*-ban még kellemetlenebb az eset, mert ott Swedenborg egy bordélyházban akad rá Calvinra, azért, mert azt tanította, hogy a hit minden és a cselekedet semmi (vesd össze a latrot a kereszten!). Luthert és Melanchthont pedig, noha protestánsok voltak, durva gúnnyal és csufondároskodással illeti . . . Nem! Felizgatna, ha tovább keresgelném ezeket a szeplőfoltokat egy fenséges szellemnek az ábrázatán! És remélem, hogy Swedenborg éppen úgy járt a maga szellemi fejlődése során, mintahogy Luther járt, éppen magának Swedenborgnak a szavai szerint: „Ez, mikor belépett a szellemek világába, nagy propagandát csinált a dogmáinak, de mert ezek nem gyökereztek lelke legmélyében, hanem felszívódtak csak beléje gyermek-kora óta, csakhamar jobban megvilágosodott az elméje, úgyhogy végül ő is részesévé lett az új égi hitnek“.

Haragszik rám tanítómesterem azért, mert ezt írtam? Nem hihetem; talán most immár ő maga is egyetért velem, és megtudta, hogy ott fönt nem rendeznek teológiai vitákat. Az ő leírása a szellemek világának életéről, katedrákkal és hallgatósággal, vitás kérdések támadóival és védekezőivel, ezt az istenkáromló kérdést csalta ki belőlem: — Hát teológus az Isten?

Swedenborgot elzártam immár, hálásan búcsúzva tőle, mert ő volt az, aki, bárha rémképekkel ijesztett rám, visszaterelt, mint a gyermeket, az Istenhez. És íme, a Fekete Krisztus nem kínoz többé, nem tesz többé boldogtalanná, hanem a Fehér, a gyermek, aki tud mosolyogni és játszani, közeledik

felém az Ádventtel, és ezzel egyidejűleg némiképp derűsebb szemmel nézhetem az életet, de csak amennyiben ügyelek a cselekedeteimre, a szavaimra, sőt a gondolataimra is, mert úgy látszik, ezeket sem lehet titokban tartani az ismeretlen védő és fenyítőangyal előtt, aki mindenütt a nyomomban van.

Titokzatos dolgok ezentúl is történnek körülöttem, de már nem fenyegetnek annyira, mint régebben. Swedenborg kereszténységét elhagytam, mert gyűlölködő, bosszúvágyó, kicsinyes, szolgalelkű volt, de a *Krisztus követése*-t állom bizonyos fentartással, és csendes vallási megalkuvás időszaka következett a boldogtalanságnak arra az állapotára, amely együtt jár Jézus keresésével. Egy este együtt ebédelek egy fiatal francia költővel, aki mostanában olvasta az *Infernó*-t és szeretné okkultista alapon megmagyarázni valahogyan azokat a rohamokat, amelyeket kiállottam.

— Nincs semmiféle talizmánja? — kérdezi. — Szereznie kellene valamilyet.

— Megszereztem a *Krisztus követése*-t! — feleltem. Rámnézett, én pedig egy kissé zavartan, mert éppen mostanában hagytam cserben a zászlót, elővettem az órámat, hogy babrálhassak valamivel. Ebben a pillanatban lepottyant a Sacré Coeur Krisztusképes érme a láncáról. Én még zavartabb lettem, de egy szót se szóltam.

Nemisokára felálltunk és bementünk egy kávéházba a Châtelet táján, hogy megigjunk egy pohár sört. A tágas teremben az ajtóval szemben lévő asztal mellett foglaltunk helyet. Ott ültünk egy ideig és Krisztusról, Krisztus jelentőségéről beszélgettünk.

— Bizonyos, hogy nem értünk szenvedett, — jelentettem ki, — mert hiszen, ha ezt tette volna, akkor szenvedéseinknek meg kellett volna fogyatozniuk. De nem fogyatkoztak meg, és éppoly intenzívek is, mint valaha.

Ebben a pillanatban lármát csap egy pincér és söprűvel meg fűrészporral tisztogatni kezdi a padlót közöttünk meg az ajtó között, ahová senkisémm lépett, mióta mi megérkeztünk. A fehér parkett-padlón koszorú látszik piros cseppekből; és a pincér, söprés közben, morog és görbe szemmel néz ránk, mintha bennünk vélné a bűnösöket. Megkérdeztem a társamtól, mi az.

— Valami piros folt.

— Akkor mi csináltuk, mert utánunk senkisémm járt azon a helyen, s amikor mi beléptünk, az a hely tiszta volt.

— Nem, — feleli a társam, — nem mi csináltuk, mert nem lábnyom, hanem olyan, mintha valakinek a vére csöpögött volna; már pedig mi nem vérzünk.

Furcsa dolog volt és kellemetlen is, mert zavaró módon ránk irányította a többi vendég figyelmét.

A költő kitalálta gondolataimat, de az imént nem látta az érem lepottyanását. Egyrészt ezért, másrészt meg, hogy könnyítsek a lelkemen, így szoltam befejezésül:

— Krisztus üldöz.

A költő nem felelt, bár szeretett volna valami természetes magyarázatot keresni, de nem talált.

Mielőtt elhagyom amerikai barátomat, akit kísértéképen Francis Schlatterrel, az orvossal, azonosítottam, el kell mondanom még egypár apróságot, ami erősíti azt a gyanút, hogy ennek az embernek „kettős én“-je volt.

Mikor fölelevenítettem most vele az ismeretséget, megmondtam neki kereken, mi a véleményem róla, és megmutattam neki a *Revue Spirite*-nek azt a számát, amelyben „Az én H. barátom“ című cikk megjelent.*) Láttam rajta, hogy megingott, de aztán felülkerekedett benne a kételkedés.

*) Lásd ennek a kötetnek a 86. oldalát. A fordító.

Néhány nap múlva, mikor eljött, hogy együtt ebédeljünk, nagyon zavart volt és némikép felindultan közölte velem, hogy a kedvese eltűnt, anélkül, hogy üzenetet hagyott volna hátra vagy elbúcsúzott volna.

A nő néhány napig elmaradt, azután visszatért. Sok faggatásra végül megvallotta, hogy félt az urától, akinek a háztartását vezette. A férfi erre tovább faggatta és megtudta tőle, hogy mikor a nő éjjel felébredt, látta, hogy a mellette alvó férfi arca krétafehér és felismerhetetlen, és ettől módfelett megijedt.

A férfi egyébként sohasem mert lefeküdni éjjel előtt, mert ha mégis lefeküdt, úgy kínlódott, mintha nyársra húzva forgatták volna, s végül is újra föl kellett kelnie.

Mikor elolvasta az *Inferno* első részét, így szólt:

— Önnek nem üldözési mániája volt, hanem üldözték önt, csakhogy nem emberek.

A könyvben elmondott tapasztalataimnak a hatása alatt kutatni kezdett ő is az emlékezetében, és megmagyarázhatatlan dolgokat kotort elő az életéből, amik mind a legutóbbi évek folyamán estek meg vele. Így például, a Pont Saint-Michel-en volt egy meghatározott hely, ahol mindig az volt az érzése, hogy az egyik lábánál fogva valaki visszahúzza, úgyhogy kénytelen volt megállni. Ez rendszeresen megismétlődött; tanuk rá barátai, akiket magával vitt. Észrevett más furcsaságokat is és megtanulta a „büntetés” szó használatát is.

— Büntetés ér, ha dohányzom, és büntetés ér, ha abszintot iszom.

Egy este, amikor találkoztunk, de még az ebéd ideje előtt, bementünk a Café de la Fregate-ba a rue de Bac-on. Élénk beszélgetésbe merülve, leültünk az első kínálkozó helyre és abszintot rendeltünk. Tovább beszélgettünk, de a társam egyszerre csak elhallgatott, körülnézett és így kiáltott fel:

— Látott már valaha ilyen bandita-gyülekezetet? Hisz ez csupa gonosztévő-típus.

És amikor körülnéztem, magam is megdöbben-tem, mert nem a kávéház rendes közönségét láttam, hanem egy gyűlevész-csapatot, amelynek legtöbb tagja álruhás alaknak látszott és az arcát fintorgatta. A pajtásom, minthogy más helyet nem kaptunk, ültében egy vasoszlopnak támaszkodott, amely látszólag a hátából emelkedett ki s a nyaka táján kidudorodott, mint a nyakravaló.

— Ön pedig a bitófának támaszkodik! — kiáltottam fel.

Éreztük, hogy mindenki bennünket néz; a kedvünk odalett, rosszul éreztük magunkat és felálltunk, anélkül, hogy megittuk volna az abszintunkat.

Ekkor ittam abszintot utoljára pajtásommal. Később még egy kísérletet tettem egyedül, de azóta nem kísérleteztem újra. Asztaltársamra várakozva az ebéd előtt, kiültem a gyalogjáróra a Saint-Germain-boulevard-on szemben a Cluny-muzeummal és abszintot rendeltem. Nyomban ott termett három alak, nem tudom, honnan, és megálltak előttem. Két fickó, rongyos, sáros ruhában, mintha a szennyes csatornákból halászták volna ki őket, és velük egy nő, aki valaha szép lehetett, kalap nélkül, kócos hajjal, része-gezen, piszkosan. És mindahárman gúnyosan néznek rám, szemtelenül, cinikusan, mintha ismernének és azt várnák, hogy meghívjam őket az asztalomhoz. Sohse láttam ilyen típusokat sem Párisban, sem Berlinben, hanem talán csak a London Bridge*) torkolata táján, ahol valóban okkultista külsejű a közönség. Azt remélem, hogy kifárasztom a nézőimmet és egyik cigaretta után a másikra gyujtok, de eredménytelenül. Egyszerre csak belémnyilall a gondolat: ezek nem is „igazi“ emberek, ezek félig víziók. Eszembe

*) A Thames egyik híres hidja Londonban. A ford.

jutnak régebbi élményeim a Brasserie des Lilas-ban, felállok — és azóta nem mertem abszinthoz nyúlni.

Egy dolog bizonyosnak látszik ide-oda való ingadozásomnak egész ideje alatt, és ez az, hogy valamilyen láthatatlan hatalom vette kezébe a nevelésemet, mert nem az események logikája az, aminek ebben szerepe van. Nem logikus dolog ugyanis, hogy kéménytűz támad, vagy hogy egyébként soha nem látható alakok toppannak elém, mikor abszintot iszom; hiszen a végzet rendes logikája az volna, hogy megbetegedjem. Nem logikus az sem, hogy éjszaka kiráncigáljanak az ágyamból, ha napközben rosszat beszéltem valakiről. Ellenben mindezek a cselekedetek valamely tudatos, gondolkodó, mindentudó szándéokra vallanak, amelynek jó a végső célja, s én mégis alig tudok neki engedelmeskedni, főképen azért nem, mert nagyon rossz tapasztalataim vannak a szándékok jóságáról és önzetlenségéről. Közben azonban a jeladásnak egész rendszere alakult ki körülöttem, amelyet kezdek megérteni és amelynek helyességét ki is próbáltam.

Igy például: hat hét óta nem foglalkoztam kémiaiával, és ez alatt az idő alatt sohasem csapódott le füst a szobámba. Egy reggel kísérletképpen elővettem az aranycsináló készülékeimet és elkészítettem a fürdőket. Nyomban tele lett füsttel a szoba. A szállótulajdonos, akit beszólitottam, kijelentette, hogy nem érti a dolgot, mert a füst kőszénfüst, már pedig kőszén az egész házban nem használnak. Tehát nem szabad aranycsinálással foglalkoznom.

A falharmónika, amelyet főntebb említettem, békét jelent; ezt megjegyeztem, mert mikor nincs ott, vége a nyugalomnak.

A kéménycsőből gyakran kihallatszó nyöszörgő gyermekhang, amelyet természetes módon nem tu-

dok megmagyarázni, azt jelenti: légy szorgalmas; továbbá: ird ezt a könyvet és mással ne foglalkozzál.

Valahányszor gondolatban, szóban vagy írásban lázadozni kezdek, vagy méltatlan témákat érintek, vastag basszushangot hallok, mintha orgona szólna, vagy dühös elefánt trombitálna az ormányán közelben.

Az alábbi két eset bizonyosság rá, hogy ez nem szubjektív megfigyelés.

Együtt ebédeltem a Bastille-téren az amerikai-val és a francia költővel. Órákon át művészetről és irodalomról beszélgettünk, de a csemegénél az amerikai átsiklott a legényélet területére. Nyomban felhangzott a falban az elefánt trombitálása. Úgy tettem, mintha nem hallanám, de társaim odafigyeltek a hangra és egy kicsit elkedvetlenedve más témára terelték a beszélgetést. Máskor meg egy svédvel vilásreggeliztem, még pedig egészen más helyiségben. A svéd, ugyancsak a csemegézés vége felé, *Huysmans: Là bas* című munkájáról kezdett beszélni és le akarta írni a fekete misét. Ebben a pillanatban trombitálás harsan föl, de ezuttal a terem közepén, és a terem üres volt.

— Mi volt ez? — kérdezte a svéd, sajátmagának a szavába vágva.

Nem feleltem, ő pedig folytatta a borzalmas leírást.

Felharsant újra a trombitálás, még pedig oly hevesen, hogy az elbeszélő elakadt, feldöntött először is egy borospoharat, majd leöntötte a ruháját a tejszínhabos kannával, és végül is nem fessegette tovább a témát, amellyel addig kínozott.

UTÓIRAT.

Mint az olvasó valószínűleg kitalálta, ez a *Jákob viaskodása* című második rész a szerző vallási vívódásának szimbolikus ábrázolását kísérelte meg, és mint kísérlet nem sikerült. Töredék maradt hát, és mint minden vallási válság, khaoszba fulladt bele. Úgy látszik, ez is azt bizonyítja, hogy a Gondviselés titkainak firkészése, csakúgy, mint mindaz, ami az eget akarja megostromolni, bábeli zürzavarral végződik, és minden kísérlet, amely okoskodás révén akarja a vallást megközelíteni, képtelenségekre visz. Oka ennek bizonyára az, hogy a vallás éppúgy, mint a tudományok, axiómákkal kezdődik, amelyeknek az a sajátságuk, hogy nem szorulnak bizonyításra és *nem is bizonyíthatók*; ha pedig valaki mégis megkísérli bizonyítani a maguktól értődő, szükségszerű föltevéseket, akkor beletéved az értelmetlenség birodalmába.

Mikor a szerző 1894-ben elvileg búcsút mondott szkepszisének, amely pusztulással fenyegette egész intellektuális életét, és kezdett kísérletező módon ráhelyezkedni a hívő álláspontjára, feltárult előtte az az új lelkiélet, amelyet az *Inferno*-ban és itt a *Legendák*-ban rajzolt meg. Közben, amikor a szerző abba hagyott minden további ellenállást, azon vette észre magát, hogy olyan befolyások, olyan erők törtek rá, amelyek azzal fenyegették, hogy darabokra szakgatják. És amikor már-már megfulladt, végül könnyebb tárgyakba fogódzott bele, amelyek a víz szi-

nén tarthatták. De ezek is kezdtek engedni és már csak idő kérdése volt, hogy mikor fog alámerülni. Ezek azok a pillanatok, amikor a rémüldöző szem fátörzsnek látja a szalmaszálat is, és az előkényszerített hit ilyenkor emeli ki a fuldoklót a hullámok közül, hogy járjon a vizen. *Credo quia absurdum*. Hiszek, mert az okoskodásból fakadt képtelenség felvilágosít róla, hogy axiomának a bizonyítására törekedtem. És ez áthidalja a szakadékot ahhoz, ami felülről való.

Egy francia író a nyolcvanas években könyvet írt a jezsuiták ellen, és ebben a könyvben akadtam rá minap a következő mondatra:

„1867-ben egy szemle-cikkemben, amelynek ez volt a címe: *A gondviselészerű atheizmus* — megjósoltam, hogy az Isten most el fog rejtőzni, hogy rákényszerítse az embereket arra, hogy annál buzgóbban keressék őt.“

1867-ben! Nálunk odahaza is így volt, mikor ennek az esztendőnek a táján megszűnt mindennemű vallási vitatkozás a műveltek körében, és az Isten eltűnt az irodalomból. Ha most visszajön, nem bizonyos, hogy ugyanez lesz-e még, aki volt, amennyiben ő is növekszik és fejlődik, mint minden egyéb. Ha szigorúbb lett is, mégis meg kell bocsátania az agnosztikusoknak és a titkok kutatóinak, hogy nem akadtak rá, mert hiszen nem volt otthon vagy nem fogadott.

Lund, 1898 április 23-án.

A szerző.

TARTALOM

	Oldal
A FORDÍTÓ BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSE	5
LEGENDÁK	9

ELSŐ RÉSZ

I. A megszállott ördögűző	15
II. Terjed a vigasztalanság	34
III. Nevelés	40
IV. Csodák	52
V. Hitetlenkedő barátomnak a sanyargattatása ...	59
VI. Mindenféle	69
VII. Swedenborgot tanulmányozom	96
VIII. Canossa	101
IX. Az ellenmondás szelleme	104
X. Kivonat a naplóból. 1897	111
XI. Párisban	122

MÁSODIK RÉSZ

JÁKOB VIASKODÁSA	131
Utóirat	206

